

20210761164

СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Врз основа на членот 11 став (2) од Законот за рамномерен регионален развој (*) („Службен весник на Република Северна Македонија“ број 24/21), Собранието на Република Северна Македонија, на седницата одржана на 2 април 2021 година, донесе

СТРАТЕГИЈА ЗА РЕГИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 2021-2031

I. ВОВЕД

Законот за рамномерен регионален развој (*) го дефинира рамномерниот регионален развој како процес на планирање на регионалниот развој насочен кон намалување на диспаритетите во степенот на развој во и меѓу планските региони со цел остварување на рамномерен и одржлив развој на регионите. Согласно овој закон, планскиот регион е дефиниран како функционално територијална единица за статистика на трето ниво согласно Номенклатура на територијалните единици за статистика НТЕС - 3 воспоставена за потребите на планирање на развојот и за реализација на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој. Политиката за поттикнување рамномерен регионален развој е дефинирана како систем на цели, инструменти и мерки насочени кон намалување на диспаритетите во степенот на развиеност во и меѓу планските региони и остварување на рамномерен и одржлив развој во Република Северна Македонија. За период од една декада, политиката за поттикнување рамномерен регионален развој се конкретизира низ Стратегија за регионален развој на Република Северна Македонија како долгорочен плански документ со кој се утврдуваат принципите, целите и приоритетите на регионалниот развој во Република Северна Македонија и се дефинираат мерките, инструментите и финансиските и други средства за нивна реализација.

Законот за рамномерен регионален развој (*) ги утврдува следниве цели на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој:

- рамномерен и одржлив развој на целата територија на Република Северна Македонија, заснован врз моделот на полицентричен развој,
- намалување на диспаритетите меѓу и во рамките на планските региони и подигнување на квалитетот на животот на сите граѓани,
- зголемување на конкурентноста на планските региони преку јакнење на нивниот иновациски капацитет, оптимално користење и валоризирање на природното богатство, човечкиот капитал и економските особености на различните региони,
- зачувување и развивање на посебниот идентитет на планските региони, како и нивна афирмација и развој,
- развој на урбаните подрачја,
- развој на подрачјата со специфични развојни потреби,
- развој на селата и
- поддршка на меѓуопштинската и прекуграничната соработка на единиците на локалната самоуправа во функција на поттикнување рамномерен регионален развој.

Законот за рамномерен регионален развој(*) покрај клучните цели утврдува начела поврзани со политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој врз кои се потпира и Стратегијата за регионален развој 2021-2031. Од особено значење за спроведување на овој стратешки плански документ се начелата за:

- програмирање - изградба на повеќегодишен систем на програмирање и спроведување на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој што вклучува идентификација на приоритетите и мерките на политиката, нивното финансирање, управување и контрола,

- партнерство - соработка при подготовката, имплементацијата, мониторингот и евалуацијата на планските документи за регионален развој меѓу органите на централната власт и општините, економските и социјалните партнери и други релевантни претставници на граѓанското општество,

- усогласување - целите, приоритетите и мерките во планските документи за регионален развој се усогласуваат со целите, приоритетите и мерките во стратешките развојни документи на национално ниво и во програмските документи за интеграција на Република Северна Македонија во Европската унија,

- кофинансирање - кофинансирање на мерките на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој од Буџетот на Република Северна Македонија, буџетите на општините, фондовите на Европската унија и други меѓународни извори, како и средства од домашни и странски правни и физички лица,

- транспарентност - редовно, навремено и објективно информирање на јавноста за мерките на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој, како и овозможување слободен пристап до информации на заинтересираните страни,

- субвенционираниост - подготовката, реализацијата, контролата и оценувањето на програмите и мерките за поттикнување рамномерен регионален развој ги вршат планските региони и општините, освен ако не се исклучени од нивна надлежност или не се во надлежност на државните органи и

- одржливост - почитување на економските, социјалните и еколошките компоненти на развојот при креирање на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој.

Само преку доследно придржување до овие начела ќе се создадат сите неопходни предуслови за успешно спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021-2031. Со овој втор по ред стратешки и плански документ поблиску се определени концептот, приоритетите и стратешките цели на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој за периодот 2021-2031 година вклучувајќи ги мерките и инструментите за поттикнување на развојот на планските региони и подрачјата со специфични развојни потреби, изворите на финансирање, институциите и механизмите за имплементација на мерките на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој.

При подготовка на Стратегијата за регионален развој 2021-2031, во периодот јуни – октомври 2020 година се изврши усогласување со Просторниот План на Републиката, со стратешките развојни документи на национално ниво и програмските документи за интеграција на Република Северна Македонија во Европската унија.

Стратегијата за регионален развој 2021-2031 ќе се спроведува низ Програмите за спроведување на Стратегијата и Програми за развој на секој од осумте плански региони за чие спроведување ќе бидат подготвени и донесени годишни акциони планови. Планските документи се изготвуваат врз основа на Методологија пропишана од министерот за локална самоуправа.

Придонес на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 кон процесот на пристапување на Република Северна Македонија во Европската Унија

Стратегијата за регионален развој 2021-2031 е стратешки документ кој доколку ефикасно и ефективно се спроведе, значително ќе го забрза придвижувањето на Република Северна Македонија кон посакуваното полноправно членство во Европската Унија. Овој стратешки документ има особена специфична тежина поради фактот дека се донесува од страна на Собранието на Република Северна Македонија како претставнички орган на граѓаните и носител на законодавната власт на Републиката.

Особеното значење на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 е нагласено и во последниот Извештај¹ на Европската Комисија за напредокот на Северна Македонија објавен на 6-ти октомври, 2020 година, каде во рамки на Поглавјето 22: *Регионална политика и координација на структурни инструменти* е констатирано дека годишните расходи постепено се зголемуваат со јасна препорака политиката за регионален развој значително да се зајакне, да се подобрат финансиските и други инструменти за нејзино спроведување (интегрирано планирање и управување со финансиските средства и мониторинг) и да се подобри административниот капацитет на централно и локално ниво.

Стратегијата за регионален развој 2021-2031 е усогласена со основните стратешки цели на Регионалната политика на ЕУ (именувана и како политика за кохезија) како клучна инвестициска политика на ЕУ за одржлив и инклузивен економски раст. Оваа политика на ЕУ поконкретно цели кон намалување на економските, социјални и територијални диспаритети помеѓу регионите на ЕУ низ поддршка за создавање работни места, конкурентност, економски раст, подобрен квалитет на животот и одржлив развој. Спроведувањето на Регионалната политика на ЕУ е финансиски поддржано преку европските структурни и инвестициски фондови но и низа други инструменти вклучувајќи го и клучниот инструмент за претпристапна помош (ИПА) на државите кои се кандидати за зачленување во ЕУ, меѓу кои и Република Северна Македонија. Притоа треба да се спомене дека искористувањето на алоцираните ИПА средства има за цел да помогне преку процесот на пристапување да се изградат соодветни капацитети и да се воспостави нормативна и институционална рамка како и рамка за програмирање меѓу останатото и на регионалниот развој, со утврдени пристапи и процедури кои ќе овозможат непречено и ефикасно користење на повеќекратно зголемени средства од европските структурни и инвестициски фондови по зачленувањето.

При подготовка на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 особено внимание беше посветено на обезбедување кохерентност на целите, приоритетите и мерките со начелата и приоритетите на „Европскиот Зелен Договор“² и на Зелената Агенда за Западен Балкан³, чија стратешка цел е да ја направи економијата на ЕУ и на Западен Балкан одржлива преку трансформација на климатските и еколошки предизвици во можности, и праведна транзиција со вклученост на сите. Ефикасното искористување на ресурсите преку движење кон чиста, циркуларна економија, обновување на биолошката разновидност и намалување на загадувањето на животната средина се специфични цели на Европскиот Зелен Договор и на Зелената Агенда за Западен Балкан кои се доследно рефлектирани во Стратегијата за регионален развој 2021-2031.

Покрај Европскиот Зелен Договор низ соодветни тематски цели и мерки на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 рефлектирани се и следниве приоритети на Европската Унија:

¹ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

² https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

³ <https://ec.europa.eu/neighbourhood>

- „Европа подготвена за дигиталната ера“ - како дигитална стратегија на ЕУ која цели кон зајакнување на населението со нова генерација на технологии и
- „Економија која функционира за сите луѓе“ – со цел да се создаде атрактивна инвестициска средина, раст кој создава квалитетни работни места особено за младите и малите бизниси.

Во тематските поглавја на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 при формулирање на специфичните цели на рамномерниот регионален развој и поврзаните мерки земени се предвид целите и карактеристичните мерки на тековните тематски политики на ЕУ⁴ вклучувајќи ги: Стратегијата за адаптација кон климатските промени и тековните политики поврзани со животната средина; Заедничката земјоделска политика на ЕУ која го опфаќа и руралниот развој; тековните политики на ЕУ за конкурентност, истражувања и иновации; Стратегијата за мали и средни претпријатија; Акцискиот план за циркуларна економија, Програмата за креативна Европа, Европската Стратегијата за управување со податоци и политиката за создавање дигитално општество; политиките за образование и обуки; Европската стратегија за вработување и поврзаната политика за социјалните прашања; политиките поврзани со енергетиката и енергетската ефикасност; Стратегијата за родова еднаквост и други релевантни тековни политики на ЕУ.

Земајќи ја предвид донесената одлука на Европскиот Совет за почеток на преговори со Северна Македонија⁵ од 26 март 2020 година и во очекување на усвојувањето на рамката за преговори и одржувањето на првата Меѓувладинска Конференција, потребата од успешно спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 се повеќе ќе доаѓа до израз.

Искористување на достапните средства од Инструментот за претпристапна помош (ИПА) и други инструменти за поддршка на Европската Унија

Имајќи ги предвид определбата и напорите на Република Северна Македонија за пристапување кон Европската унија, при дефинирањето на стратешките цели за регионален развој предвид се земени целите на кохезионата политика на Европската Унија⁶. Како што појаснува новата политика за кохезија на Европскиот совет (2021-2027) ИПА претставува механизам со кој се зајакнуваат капацитетите на земјите во текот на процесот на пристапување, а кои резултираат со напредок и позитивен развој во регионот⁷. Преку политиката за кохезија на ЕУ се промовира економската конвергенција меѓу регионите, подигнување на конкурентноста и вработеноста и поттикнување на прекуграничната и соработката помеѓу регионите.

При креирање на стратешките цели за регионален развој на Република Северна Македонија, големо внимание е посветено на расположливата претпристапна помош од страна на ЕУ, посебно на ИПА фондовите за оперативната програма на регионален развој. На тој начин е постигнат висок степен на усогласеност со стратешките цели на соодветните ИПА компоненти кои можат да имаат улога во поттикнувањето на регионалниот развој на

⁴ https://ec.europa.eu/info/policies_en

⁵ <https://www.consilium.europa.eu/media/43076/26-vc-euco-statement-en.pdf>

⁶ North Macedonia – financial assistance under IPA II; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/north-macedonia_en

⁷ European Commission (EU), New Cohesion Policy of EU - Next long-term EU budget 2021-2027; https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/

државата⁸. Во континуитет преку ИПА од страна на ЕУ се помага на корисниците во делот на спроведување на политичките и економски реформи, подготвувајќи ги за искористување на правата и спроведување на обврските кои произлегуваат од членството во ЕУ. ИПА е исклучително значаен инструмент на поддршка и поради инвестициите на ЕУ и државите корисници во следните области: (1) реформа на јавната администрација; (2) владеење на правото; (3) одржлива економија; (4) население и (5) земјоделство и рурален развој.

Во контекст на Стратегијата за регионален развој, особено се значајни ИПА компонентите кои се дизајнирани со цел да обезбедат финансиска и техничка помош за: (1) транзиција и зајакнување на капацитетите на институциите; (2) прекугранична соработка (СВС); (3) регионален развој; (4) развој на човечки ресурси и (5) рурален развој⁹.

Една од заложбите на Стратегијата за регионален развој е да се унапреди искористувањето на ИПА средствата и да се создаде соодветен мониторинг систем кој ќе обезбедува информации за постигнатите ефекти врз регионалниот и локалниот развој во Северна Македонија. Другите препораки се однесуваат на потребата од јакнење на капацитетите на сите чинители на регионалниот и локалниот развој за искористување на ИПА средствата преку подготовка на солидни проекти и апликации. Од особено значење е и подигнувањето на степенот на информираност кај сите чинители во планските региони за можностите и расположливите средства за прекугранична соработка. Државата и општините од своја страна треба да обезбедат институционална поддршка на заинтересираните страни за подготовка и реализација на прекугранични проекти особено од областа на инфраструктурата, животната средина, заштита на природното и културното наследство како и други области од заеднички интерес.

Иако програмирањето на ИПА средствата е предмет на засебен процес со оваа Стратегија препорачуваме зајакнување на апсорпцијата на ИПА средствата преку формирање на фонд за помош на единиците на локалната самоуправа за кофинансирање на ЕУ проекти. На тој начин би се воспоставил еден силен и комплементарен механизам за сите општини и осумте плански региони, кој е особено значаен за општините со ограничени финансиски капацитети и планските региони кои потфрлаат во развојот. Притоа треба предвид да се земат и искуствата на државите членки на ЕУ при апсорбирање на структурните фондови каде голема улога имаат субнационалните власти.

Имајќи ја предвид актуелната ИПА 2 алокација на 608.7 милиони евра, истата претставува голема можност за Република Северна Македонија преку нејзино искористување да ги забрза подготовките за идното членство во ЕУ, и да постигне поголема внатрешна социо-економска кохезија¹⁰.

Врз основа на индикаторите кои упатуваат на анализа за регионални разлики во Северна Македонија за периодот од последните 10 години, со извесна сигурност може да се заклучи дека, диспропорционална алокација на проектите ИПА меѓу планските региони и општините биле меѓу факторите кои релативно влијаеле на социо-економската кохезија во РСМ. Забележана е значителна разлика во инвестициите меѓу регионите - со коефициент на варијација од 66.00%. Највисоките инвестиции во рамките на ИПА биле наменети за Југоисточниот регион со застапеност од 27.57%, по што следува Пелагонискиот регион со 22.28% од вкупните инвестиции, а најмалку во Полошкиот

⁸ IPA Regional Development Operational Programme in the Republic of North Macedonia; https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/tyrom/development/

⁹ Instrument for the Pre-Accession Assistance (IPA); https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/how

¹⁰ North Macedonia – financial assistance under IPA II; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/north-macedonia_en

регион со 4.30% процентуална застапеност¹¹. Од таму и потребата, сите релевантни актери на регионалниот развој (МЛС, Бирото за регионален развој и регионалните центри), да го адресираат овој диспаритет на начин што ќе го зајакнат капацитетот за искористување на ИПА средствата овозможувајќи порамномерна алокација на проекти помеѓу регионите и општините.

Покрај клучниот инструмент ИПА, на чинителите на регионалниот развој достапни им се други централни ЕУ програми како: LIFE - Животната средина; HORIZON 2020 – рамковни програми за истражување и иновација; EaSI – EU Programme for Employment and Social Innovation - ЕУ програми за вработување и социјални иновации; Erasmus+: образование, млади, обучување; Creative Europe – ЕУ програми за култура и креативност и COSME – ЕУ програми за конкурентност и претприемништво.

Земајќи го предвид сето ова, се препорачува во следната декада, Владата и сите релевантни чинители на регионалниот развој, да осигурат повисок степен на апсорпција на ЕУ инструментите за поддршка на регионалниот развој и на тој начин да се придонесе за поголема кохезија на планските региони, комплементарно надоврзувајќи се на новата кохезивна политика на солидарност на Европската Унија за период 2021-2027.

Придонес на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 кон остварување на целите за одржлив развој (ЦОП/SDGs) на Организацијата на обединетите нации (Агенда за одржлив развој 2030)

Од аспект на придонесот на Стратегијата за рамномерен регионален развој 2021-2031 година кон остварувањето на глобалните ЦОП и Агендата за одржлив развој 2030, од особено значење е утврдувањето на улогата на институциите од подсистемот за регионален развој и органите на локалната самоуправа во процесот на т.н. локализација на овие цели. Под локализација на глобалните ЦОП се подразбира признавање и зајакнување на позицијата на клучните локални фактори, а особено на органите на локалната самоуправа, населението, приватниот сектор, малите и средни претпријатија и локалните организации, во развивањето и имплементацијата на мерките што се однесуваат или произлегуваат од глобалните ЦОП, на ниво на градови и локални заедници.

Иако се работи за глобални ЦОП, нивното постигнување во голема мерка зависи од нивното прилагодување кон заедницата, селата и градовите, општините и планските региони. На тој начин имплементацијата на секторските стратегии на ниво на плански региони или општини во одредена мерка ќе ги апсорбира и рефлектира специфичните услови во локалните заедници. Иако во управувањето на локално ниво може да има одредени ограничувања во надлежностите, потенцијалите и средствата, и тие да се разликуваат, сепак локалните власти или планските региони имаат влијание врз определени области на јавни политики како што се, на пример: транспортот, комуналните услуги, образованието и обезбедувањето специфични социјални услуги и сп. Локализацијата на глобалните ЦОП (и преку Стратегијата за регионален развој) овозможува и поефикасна реализација на обврските преземени од страна на Републиката со меѓународни договори од типот на Парискиот Договор за климатски промени, Агендата 2030, Рамката на Сендаи за намалување на ризикот од катастрофи, и др. релевантни глобални или регионални договори.

Посебно значаен аспект за локализацијата на глобалните цели на одржливиот развој во процесот на подготовка и спроведување на Стратегијата за рамномерен регионален развој, е постоењето или собирањето квалитетни субнационални статистички

¹¹IPA Regional Development Programmes in Republic of North Macedonia;
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/fyrom/

податоци. Располагањето со информации и податоци кои можат да бидат разделени според приход, пол, возраст, етницитет, миграционен статус, географска локација и други карактеристики релевантни за локална и национална контекстуализација на глобалните цели на одржлив развој е основен услов за постигнување на целите на Агендата 2030.

Имплементацијата на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 и усогласувањето на секторските цели на Стратегијата со глобалните цели на одржливиот развој преку нивно постапно и иновативно локализирање ќе придонесе за значително поинтензивен и поквалитетен рамномерен и одржлив развој на целата територија на Република Северна Македонија, ефикасно намалување на диспаритетите меѓу и во рамките на планските региони, и подигање на квалитетот на животот на сите граѓани.

Придонес на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 за остварување повисок степен на родова еднаквост

Република Северна Македонија во последните 20 години оствари значаен напредок во однос на прашањето за унапредување на положбата на жената во општеството базиран врз начелата и принципите на слобода, еднаквост и човекови права дефинирани со Уставот¹² на Република Северна Македонија. Овие начела се интегрирани во законските и подзаконските акти со цел да се унапредат правата и еднаквиот третман на жените и мажите. Покрај домашната регулатива, нашата земја има потпишано и ратификувано низа меѓународни правни акти и ги има транспонирано во нашето законодавство.

Клучен закон кој ги регулира прашањата за еднаквите можности на жените и мажите и ги поставува механизмите за имплементација на родовата еднаквост е Законот за еднакви можности на жените и мажите¹³. Овој закон има за цел воспоставување на еднаквите можности на жените и мажите во сите области од општествениот живот и дефинира дека тоа е грижа на целото општество, односно на сите субјекти во јавниот и приватниот сектор. Покрај органите на законодавната, судската и извршната власт и сите други органи и организации во јавниот и приватниот сектор, еден од клучните субјекти за спроведување на овој закон се единиците на локалната самоуправа. Проактивниот пристап и ангажман на органите на државната управа и локалната самоуправа е од суштинско значење за спроведувањето и следењето на мерките од Стратегијата за рамномерен регионален развој а особено оние мерки каде предвид се земени различните потреби, предизвици и можности на жените и мажите.

Согласно Законот за еднакви можности на жените и мажите, родовата перспектива е интегрирана во Стратегијата за регионален развој 2021-2031 и покрај воочените предизвици особено поврзани со недостаток на дезагрегирани податоци по пол на ниво на плански региони. Оваа заложба е комплементарна и со Лисабонската агенда на Европската Унија која препорачува во секоја сфера на општественото живеење преку спроведување на секторските јавни политики да се обезбедуваат еднакви можности и права за жените и мажите. Истата е потврдена и со носењето на новата Стратегија за родова еднаквост 2020-2025¹⁴ со низа суштински мерки за постигнување родова еднаквост и вклучување на родот во сите општествени текови на Унијата. Во контекст на пристапувањето кон ЕУ треба да се спомене дека исполнување на мерките и стандардите за постигнување на еднаквите можности на жените и мажите е континуиран предмет на следење и оценка од страна на Европската комисија.

¹² Устав на Република Северна Македонија, член 9, одлука бр.08-184/1, 2019

¹³ Закон за еднакви можности на жените и мажите, Сл. весник на РМ бр. 201/2015

¹⁴ A Union of Equality: Gender equality strategy 2020-2025, COM (2020)152,

Покрај обврските кон ЕУ, Република Северна Македонија како земја членка на Советот на Европа и на Организацијата на Обединетите нации (ООН), при креирањето на националните политики треба да се води од обврските поставени со Европската социјална повелба, како и од одредбите пропишани со конвенциите на ООН и Целите за одржлив развој од Агендата 2030 на ООН, особено цел 5 која се залага за постигнување родова еднаквост и зајакнување на сите жени и девојчиња.

II. ПРИМЕНЕТА МЕТОДОЛОГИЈА

Стратегијата за регионален развој 2021-2031 е подготвена во согласност со одредбите од Правилникот¹⁵ за Методологија за изработка на планските документи за регионален развој како и низ процес на консултација со засегнатите страни на национално и локално ниво, кој беше реализиран во текот на септември 2020 година, низ 6 тематски работилници. Процесот за изработка на Стратегијата беше предводен од страна на Министерството за локална самоуправа и реализиран со техничка помош на заеднички проект на министерството и Владата на Швајцарската Конфедерација и швајцарската Агенција за развој и соработка, насловен „Одржлив и инклузивен рамномерен регионален развој – Фаза 1“. Притоа беа спроведени следниве процесни чекори (постапки):

1. Изготвување на секторски анализи за постојното ниво на развој на планските региони;
2. Определување на визија на Стратегијата
3. Определување на стратешки цели, приоритети и мерки;
4. Определување носители и инструменти за имплементација на Стратегијата и
5. Оформување на конечна верзија на Стратегијата.

Информациска и аналитичка основа за подготовка на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 беше создадена преку подготовка на 12 студии со секторска анализа на вкупно 16 тематски области од страна на тим сочинет од 19 национални експерти. Секоја од студиите беше подготвена во стандардизиран формат и опфаќа:

- 1) Извршно резиме (кое е пренесено во соодветно тематско поглавје на Стратегијата);
- 2) Вовед со опис на стратешкото опкружување;
- 3) Анализа на мандатите и влијанието на клучните засегнати страни за анализираниот сектор/тематска област;
- 4) Визија и стратешки цели на тематската област поврзани со рамномерниот регионален развој;
- 5) Анализа на приоритетни групи индикатори вклучувајќи ги сите индикатори наведени во Правилникот за Методологија за изработка на планските документи за регионален развој (анализирани се вкупно 265 индикатори);
- 6) Приоритетни мерки поврзани со клучните наоди од анализата и
- 7) Индикатори за следење на спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 и селектирани индикатори за дел од приоритетите и мерките со податок за базна година и со целна вредност за 2025 и 2029 година (обединети како Прилог 1 на Стратегијата).

Притоа беа анализирани секундарни - јавно достапни податоци од институционални извори преку примена на класични научни методи (анализа на податоци и синтеза на наоди и информации, прогнозирање на линеарни и динамички сценарија и сл.) а клучните наоди и предложените мерки беа валидизирани низ 6-те одржани тематски работилници со засегнатите страни.

¹⁵ Службен весник на РМ, бр. 102 од 13.08.2009 година

За подготовка на овие студии беа употребени релевантни официјални податоци, коишто се добиени по методологии усогласени со стандардите на ЕУ и со други меѓународни стандарди. Најголем дел од тие податоци се обезбедени од Државниот завод за статистика (ДЗС), како носител на официјалниот статистички систем на земјата. На таков начин, во најголема мерка употребените податоци се компатибилни на меѓународно ниво и овозможуваат ефективна споредливост на излезните резултати од секторските анализи со оние за државите членки на ЕУ и на државите кандидати. За дел од селектираните индикатори (*Прилог 1 на Стратегијата*) со употреба на наведените релевантни податоци се направени анализи како на тековните движења, така и на трендовите на движење на индикаторите во текот на последните изминати години. Врз основа на така утврдените трендови се направени прогнози за идните движења за периодот на реализација на Стратегијата и утврдени се вредности на таргетите што треба да се постигнат во периодот 2021-2029 година.

Во наредниот период од две години се очекува да бидат надминати двете главни ограничувања за квалитетот на излезните податоци на Стратегијата: Пописот на населението, домаќинствата и становите и кризата предизвикана од Covid-19. Оттаму и препораката, после две години со употреба на новите податоци да се направи ревизија на таргетите. Исто така препорачливо е да се зајакнат финансиските ресурси и човечки капацитети на Државниот завод за статистика, но и на сите други министерства, агенции и фондови кои се јавуваат како носители на спроведувањето на мерките од Стратегијата а со цел да се зголеми квалитетот на податоците поврзани со регионалниот развој, особено по однос на миграциите, јавното здравје, образованието, земјоделството и родовата еднаквост.

Благодарение на проширената информациска и аналитичка основа во споредба со претходната Стратегија, во Стратегијата за регионален развој 2021-2031 се презентирани аналитички наоди во 8 нови поглавја: Просторно планирање; Индустриски развој на планските региони; Земјоделие и рурален развој; Поддршка за развој на малите и средни претпријатија, претприемништво, иновации, мудра специјализација и конкурентност; Енергетика; Животна средина и климатски промени; Образование и Други тематски области осврнувајќи се на културата, спортот и рекреацијата и противпожарната заштита.

Во Стратегијата, во соодветни тематски поглавја се презентирани наоди само за одредени индикатори каде низ анализа е дојдено до сознание за постоење на понагласени диспаритети во развојот на планските региони и истите се адресирани низ приоритети и мерки за тематската област а за дел од мерките се утврдени и нумерички таргети за достигнување во периодот до 2025 и 2029 година. При прва ревизија на Стратегијата пожелно е да изнајдат ресурси и да се навлезе подлабоко во анализа на состојбите поврзани со културата, спортот и рекреацијата, интегрално во системот за управување со кризи, заштита и спасување и противпожарна заштита, дигитализацијата и концептот на „паметни“ градови и во анализа на други развојни предизвици поврзани со одржливоста и отпорноста на урбаните подрачја имајќи ја предвид потребата за подобрување на урбано-руралните односи. За здобивање со пошироки сознанија за состојбите во планските региони особено при подготовка на секторските политики, програми, акциски планови и проекти, препорака е да се консултираат и студиите со секторска анализа на 12-те тематски области кои се објавени на веб-страницата¹⁶ на Министерството за локална самоуправа.

¹⁶ <https://www.mls.gov.mk/>

III. КАРАКТЕРИСТИКИ НА РАЗВОЈОТ НА ПЛАНСКИТЕ РЕГИОНИ

3.1 Јавни инвестиции за рамномерен регионален развој и степен на развиеност на планските региони

Согласно со членот 35 став 2 од Законот за рамномерен регионален развој(*), за поттикнување на рамномерниот регионален развој од Буџетот на Република Северна Македонија годишно се издвојуваат средства во висина од најмалку 1% од БДП.

Од анализата на вкупно потрошените средства за регионален развој од страна на Министерството за локална самоуправа (МЛС) и Бирото за регионален развој (БРР) во периодот 2009-2018 година (табела 1) се забележува разлика од 51,177,000,000 милиони денари или 830,795,454 милиони евра.

Табела 1: Вкупно потрошени средства од МЛС и Бирото за регионален развој наспроти потребното ниво на издвоени средства во висина од 1% од БДП, во милиони денари (000 000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Вкупно за 10 години во милиони денари	Вкупно за 10 години во милиони евра
Биро за регионален развој	18	80	46	34	43	55	46	125	82	114		
МЛС	0	46	81	28	8	39	88	103	13	196		
МЛС + Биро за регионален развој	18	126	127	62	51	95	134	227	95	310		
БДП	414622	437296	464186	466703	501891	527631	558954	594795	618106	658053		
1%БДП	4146	4373	4642	4667	5019	5276	5590	5948	6181	6581	51177	830.7

Извор: Пресметки засновани на податоци од Министерство за финансии, Бирото за регионален развој и Министерството за локална самоуправа

Покрај средствата кои се реализираат од страна на МЛС и БРР се издвојуваат и средства преку останатите министерства и владини агенции кои придонесуваат за развој на планските региони но истите само делумно ги адресираат воочените диспаритети. Наодите покажуваат дека без оглед што се реализираат низа проекти во планските региони не секогаш истите придонесуваат за порамномерен регионален развој, а има и примери каде одредени проекти ги продлабочуваат диспаритетите. Исклучок од ова се инвестициските програми на неколку органи на државната управа и агенции меѓу кои: ФИТР кој има воспоставено еден од низа критериуми за селекција на апликации а кој е поврзан со развојот на планските регионите; инвестициските програми на МЗВШ а поврзано со руралниот развој; Генералниот секретаријат на Владата на Република Северна Македонија а поврзано со дистрибуција на помош за здруженија на граѓани и фондации; МЖСПП поврзано со Програмата за управување со водите; Агенцијата за поддршка и промоција на туризмот; Министерството за економија и Агенцијата за

поддршка на претприемништвото, како и во проекти на МТСП. Сепак остануваат 15-тина други инвестициски програми на органи на државната управа, агенции и фондови каде треба да се разгледа можноста за доследна примена на Индексот за развиеност на планските региони при распределбата на средствата.

Во табелата 2 се прикажани просечните вкупни средства кои се потрошени преку МЛС, БРР и дел од останати линиски министерства и агенции во одделните плански региони за период 2009-2019, за кои низ процесот на завршна оценка на спроведувањето на претходната Стратегија се обезбедени податоци. Просечните вкупни потрошени средства се добиени на начин што вкупните средства во износ од 374 милиони евра се поделени на 11 периоди (2009-2019). Податокот за потрошените 374 милиони евра е преземен од Завршната евалуација на Стратегијата за регионален развој и може да се согледа дека за период од 2009-2019, вкупната разлика изнесува 591 милион евра.

Табела 2: Просечно вкупно потрошени средства (МЛС, БРР и останати линиски министерства) наспроти ниво на средства кои требало да бидат издвоени за сите региони за период од 2009-2019*

Година	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Разлика
БДП во милиони евра	6,767	7,109	7,544	7,585	8,150	8,562	9,072	9,657	10,038	10,698	11,341	
Ниво на средства кои требало да бидат издвоени (1% од БДП)	68	71	75	76	81	86	91	97	100	107	113	965
Вкупно потрошени средства за сите региони (во просек)	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	374
Неостварена разлика	34	37	41	42	47	52	57	63	66	73	79	591

Извор: Пресметки засновани на податоците од Завршна евалуација на Стратегијата за регионален развој 2009-2019 и на програмите за развој на планските региони, мај 2020, ЕЦМР *Податоците се изразени во милиони евра

Во табелата 3 подолу, е прикажано нивото на средства кои треба да бидат издвоени за секој од планските региони во висина од 1% од БДП согласно Законот за рамномерен регионален развој(*) за периодот до 2025 година, согласно проекциите за движењето на номиналниот БДП на ММФ, од октомври 2020 година. Ова сценарио за движење на номиналниот БДП и нивото на средства кои треба да бидат издвоени за рамномерен регионален развој се смета блиску до реалното и очекуваното сценарио. Сепак мора да се нагласи дека ваквата проекција на движењето на БДП во наредните години е многу неизвесна имајќи го предвид неизвесното времетраење на пандемијата предизвикана од корона вирусот Covid19 и нејзиното влијанието врз економијата.

Табела 3: Ниво на средства кои треба да бидат издвоени во висина од 1% од БДП (очекувано сценарио) изразени во евра

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Номинален БДП (во евра)	10,909,760,454	11,682,432,029	12,452,307,871	13,214,502,120	13,339,088,427	13,808,111,610
1% од БДП	109,097,605	116,824,320	124,523,079	132,145,021	133,390,884	138,081,116

Скопски ПР (7.2%)	7,855,028	8,411,351	8,965,662	9,514,442	9,604,144	9,941,840
Југоисточен ПР (11.1%)	12,109,834	12,967,500	13,822,062	14,668,097	14,806,388	15,327,004
Источен ПР (11.3%)	12,328,029	13,201,148	14,071,108	14,932,387	15,073,170	15,603,166
Полошки ПР (13.2%)	14,400,884	15,420,810	16,437,046	17,443,143	17,607,597	18,226,707
Пелагониски ПР (11.9%)	12,982,615	13,902,094	14,818,246	15,725,258	15,873,515	16,431,653
Вардарски ПР (14.7%)	16,037,348	17,173,175	18,304,893	19,425,318	19,608,460	20,297,924
Југозападен ПР (13.3%)	14,509,981	15,537,635	16,561,569	17,575,288	17,740,988	18,364,788
Североисточен ПР (17.3%)	18,873,886	20,210,607	21,542,493	22,861,089	23,076,623	23,888,033

Извор: Пресметки со користење на проекции за движењата на номинален БДП со податоци од од International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, Октомври 2020

Во табелата 4 подолу е дадено песимистичко сценарио за движење на БДП до 2025 година и нивото на средства кои треба да бидат издвоени во висина од 1% од номиналниот БДП на одделните плански региони. Ова сценарио е креирано врз основа линиско намалување на проекциите на ММФ за движење на растот на БДП до 2025 година за 20% по година поради продолжено влијание на кризата предизвикана од Covid 19. Врз основа на намалените проекции коригирани се вредностите на номиналниот БДП (намален раст за 20% за секоја година) и издвојувањата кои треба да се направат по одделните плански региони.

Табела 4: Ниво на средства кои треба да бидат издвоени во висина од 1% од БДП

БДП (во милиони евра)	10,909,760,454	11,682,432,029	12,452,307,871	13,214,502,120	13,339,088,427	13,808,111,610
Номинален БДП со намлен раст на БДП за 20%	10,830,436,163	11,527,897,714	12,298,332,702	13,062,063,270	13,314,171,166	13,714,306,974
1% од номинален БДП со намален раст на БДП за 20%	108,304,362	115,278,977	122,983,327	130,620,633	133,141,712	137,143,070
Скопскиот ПР (7.2%)	7,797,914	8,300,086	8,854,800	9,404,686	9,586,203	9,874,301
Југоисточен ПР (11.1%)	12,021,784	12,795,966	13,651,149	14,498,890	14,778,730	15,222,881

Источен ПР (11.3%)	12,238,393	13,026,524	13,897,116	14,760,131	15,045,013	15,497,167
Полошки ПР (13.2%)	14,296,176	15,216,825	16,233,799	17,241,924	17,574,706	18,102,885
Пелагонис ки ПР (11.9%)	12,888,219	13,718,198	14,635,016	15,543,855	15,843,864	16,320,025
Вардарски ПР (14.7%)	15,920,741	16,946,010	18,078,549	19,201,233	19,571,832	20,160,031
Југозападе н ПР (13.3%)	14,404,480	15,332,104	16,356,782	17,372,544	17,707,848	18,240,028
Североист очен ПР (17.3%)	18,736,655	19,943,263	21,276,116	22,597,369	23,033,516	23,725,751

Извор: Пресметки засновани на податоци од *International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, Октомври 2020*

Споредбата на двете сценарија за шест годишниот период е дадена во табелата 5 од која може да се согледа дека вкупната разлика во нивото на издвоени средства за шестгодишниот период може да достигне над 6.5 милиони евра за сите региони доколку се оствари песимистичкото сценарио.

Табела 5: Разлики во нивото на издвоени средства помеѓу очекуваното и песимистичко сценарио за движење на БДП

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Вкупна разлика
1% од номинален БДП	109,097,605	116,824,320	124,523,079	132,145,021	133,390,884	138,081,116	
1% од номинален БДП со намален раст на БДП за 20%	108,304,362	115,278,977	122,983,327	130,620,633	133,141,712	137,143,070	
Разлика по години	793,243	1,545,343	1,539,752	1,524,388	249,173	938,046	6,589,945

Извор: Пресметки засновани на податоци од Министерство за финансии

Јавните инвестиции кои се реализираат од страна на јавниот сектор преку ресорните министерства и други органи на централната власт, како и инвестициите од единиците на локалната самоуправа имаат значајна улога во развојот на планските региони. Подолу во табелата 6 се прикажани вредностите за вкупните јавни инвестиции по глава жител по одделни плански региони за периодот 2009 - 2018 година. Со жолта боја се обележани вредностите од одделните региони кои имале највисоки вкупни јавни инвестиции по глава жител, додека со зелена боја се обележани вредностите на регионите кои биле на второ место по висина на јавни инвестиции по глава на жител.

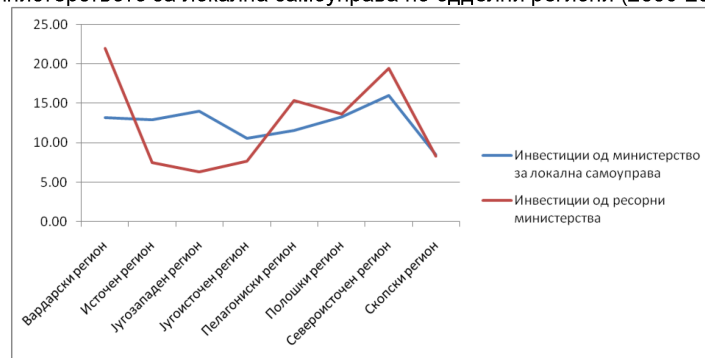
Табела 6: Вкупни јавни инвестиции по одделни плански региони по глава жител за период 2009-2018-та година во денари

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017**	2018
Вардарски регион	1125	1820	723	14	12069	416	4117	9217	330	2717
Источен регион	1008	1559	609	15	1570	356	2210	224	223	2388
Југозападен регион	833	1174	94	453	831	382	1355	223	231	1546
Југоисточен регион	1018	1619	626	11	1898	438	2155	198	221	2249
Пелагониски регион	724	1197	431	8	1715	812	2532	6169	277	1372
Полошки регион	589	826	330	8	546	205	1547	4408	147	1302
Североисточен регион	1034	1486	147	19	3299	15378	1907	210	202	1689
Скопски регион	279	431	29	17	330	325	537	160	93	833

Извор: Пресметки засновани на податоците за инвестициите од ресорните министерства и Министерството за локална самоуправа од Завршна евалуација на Стратегијата за регионален развој 2009-2018 и на програмите за развој на планските региони, мај 2020, ЕЦМР.

Од вредностите во табелата 6 може да се забележи дека Вардарскиот плански регион во период од 10 години (2009-2018) бил осум пати на прво место по висина на јавни инвестиции по глава на жител. Североисточниот плански регион кој е еден од најнеразвиените региони заедно со Вардарскиот во период од 10 години е три пати на второ и еднаш на прво место а на второ место во неколку години се појавуваат Југоисточниот (2010 и 2011) и Пелагонискиот плански регион (2014-2017) иако се средно развиени плански региони.

Графикон 1: Процентуално учество јавните инвестиции од ресорните министерства и Министерството за локална самоуправа по одделни региони (2009-2019)

Извор: Графички приказ заснован на податоците за процентуално учество на инвестициите од ресорните министерства и МЛС превземени од Завршна евалуација на Стратегијата за регионален развој 2009-2019 и на програмите за развој на планските региони, мај 2020, ЕЦМР.

Од графиконот 1 погоре, може да се заклучи дека Вардарскиот и Североисточниот плански регион кои воедно се и најмалку развиени согласно Индексот за степенот на развиеност на планските региони, добиле најмногу јавни инвестиции во однос на

останатите региони. Меѓутоа Скопскиот плански регион со процентуално учество од 8.28% се наоѓа пред три други плански региони (Југоисточен, Источен и Југозападен) иако е далеку најразвиен регион. Овој наод упатува на потребата од подоследна примена на Индексот за степенот на развиеност на планските региони при реализација на капиталните проекти во одделните плански региони.

Табела 7: Индекс за степенот на развиеност на планските региони за 2008-2012 и 2013-2017

Плански регион	Развоен индекс 2008-2012	Развоен индекс 2013 - 2017	Остварен напредок
Скопски	1.48	1.51	0.03
Југоисточен	0.89	0.97	0.08
Пелагониски	0.73	0.91	0.18
Југозападен	0.72	0.81	0.09
Вардарски	0.69	0.74	0.05
Источен	0.67	0.96	0.29
Полошки	0.72	0.82	0.1
Североисточен	0.56	0.63	0.07

Извор: Пресметка врз основа на податоци од одлуките на Владата за класификација на планските региони за 2008-2012 и 2013-2017

Треба да се спомене дека за периодот од 2018-2023, со одлука на Владата на Република Северна Македонија поради неспроведен Попис на населението, Индексот за степенот на развиеност на планските региони е утврден на исто ниво како за периодот 2013 – 2017 година. Поради тоа неговите вредности не се претставени во табелата 7.

И покрај остварениот напредок (табела 7) и наодот (графикон 1) дека најмногу средства добиле Североисточниот и Вардарскиот плански регион, сепак тие сè уште се региони со најнизок развој. Од табелата 7 се воочува дека овие два плански региони имаат остварено најмал напредок во однос на релативната промена на нивниот индекс на развиеност помеѓу двата анализирани периоди (0.07 за Североисточниот и 0.05 за Вардарскиот плански регион) не земајќи го во предвид Скопскиот плански регион кој има промена од 0.03 бидејќи тој регион е воедно и со највисок степен на развиеност. Овој наод укажува дека обемот на јавните инвестиции сам по себе не е доволен за да се постигне посилен ефект на приближување на помалку развиените региони до средно развиените и следствено до Скопскиот плански регион и дека неопходно е да се стимулираат приватните инвестиции (како домашни, така и странски) во понеразвиените плански региони бидејќи во спротивно поради пред се пазарно и профитно мотивирани приватни инвестиции, истите ќе продолжат да се движат кон планските региони со највисок принос на капиталот, првенствено кон Скопскиот плански региони и кон средно развиените региони.

И покрај комплексноста на факторите кои влијаат на развојот на планските региони, охрабрува наодот дека сите плански региони сепак оствариле напредок во однос на претходниот период (2008-2012) и може да се заклучи дека овој напредок се должи и на спроведувањето на мерките од Стратегијата за регионален развој 2009 – 2019 но и другите релевантни секторски политики и инфраструктурни мерки.

За развој на сценарија на движење на вредностите на Индексот за степенот на развиеност на планските региони во наредната декада треба да се имаат предвид барем две клучни ограничувања: 1) неспроведениот Попис на населението земајќи предвид дека половина од индикаторите за пресметување на композитниот индекс се поврзани со виталната статистика за населението и 2) влијанието на пандемијата предизвикана од

корона вирусот Covid-19 врз севкупните социо-економски состојби во државата. Сепак, поради потребата да се овозможи барем минимална основа за евалуација на ефектите од интегралното спроведување на приоритетните мерки од Стратегијата за регионален развој 2021-2031, во табела 8 подолу, поаѓајќи од евидентираној напредок во развојот на планските региони, направено е таргетирано позиционирање (во процентуален опсег) на Индексот за степенот на развиеност на планските региони во споредба со Скопскиот плански регион но и меѓусебно за периодот до 2025 и 2029 година.

Табела 8: Процентуалната вредност на Индексот за степенот на развиеност на планските региони во споредба со Скопскиот плански регион (таргетирано позиционирање во опсег)

Плански регион	Базна година	Базна вредност	Таргет 2025	Таргет 2029
Вардарски	2018	48.70%	60%-65%	65%-75%
Источен	2018	63.60%	70%-75%	75%-85%
Југозападен	2018	53.90%	60%-65%	65%-75%
Југоисточен	2018	64.30%	70%-75%	75%-85%
Пелагониски	2018	60.40%	70%-75%	75%-85%
Полошки	2018	54.60%	65%-70%	70%-80%
Североисточен	2018	41.50%	55%-60%	60%-70%
Скопски	2018	100%	100%	100%

Извор: Пресметки и проекција заснована на Одлука за класификација на степенот на развиеност на планските региони за периодот 2018 – 2023

И покрај заснованоста на доследното спроведување на одредбите на Законот за рамномерен регионален развој(*) а особено одредбата за вложување на најмалку 1% од БДП за постигнување рамномерен регионален развој во Републиката како и на претпоставката за успешно спроведување на мерките од Стратегијата за регионален развој 2021-2031 вклучувајќи ги особено мерките за стимулирање на приватните инвестиции во помалку развиените региони, вредностите на оваа проекција треба да се земат со должна резерва и единствено како сценарио за посакувано движење на состојбите.

Изборот на Република Северна Македонија за користење на двоен композитен индекс (економски и демографски) обезбедува повеќедимензионална слика за разликите во регионалниот развој. Овој индекс ќе продолжи да се применува со нова пресметка на секои 5 години како еден од клучните инструменти за мерење на ефектите од спроведување на политиката за рамномерен регионален развој на Северна Македонија но и за распределба на јавните инвестиции. Тој е клучен ориентир за следење на јазот или нивото на диспаратитет во развиеност помеѓу одделните региони, но и за интегрирање на целите на Стратегијата за регионален развој во секторските политики. При формулирање на овој композитен индекс насочено е особено внимание на поединечните индикатори и нивната тежина притоа водејќи сметка сите влезни податоци за пресметка да се јавно достапни и проверливи. Само преку целосна измерливост на степенот на развиеност на планските региони согласно пресметаните вредности на индексот се овозможува интегрално следење на ефектите од спроведувањето на одредбите на Законот за рамномерен регионален развој (*) и мерките на Стратегијата за регионален развој.

Со цел да се одговори на предизвиците за водење на современи и актуелни регионални политики усогласени со тие на Европската Унија а особено во пресрет на оперативниот почеток на преговори за полноправно членство на Република Северна Македонија во ЕУ препорачливо е согласно динамиката на евроинтеграциските процеси и

поврзаните реформи на одреден временски период да се врши соодветна евалуација на целисходноста и оправданоста на индикаторите за утврдување на индексот на степенот на развиеност на планските региони.

Создавање на ефективен механизам за фискално воедначување како алатка со комплементарен ефект врз постигнувањето порамномерен регионален развој

Една од основните цели на Законот за рамномерен регионален развој(*) е покрај намалување на диспаритетите помеѓу планските региони да се намалуваат и диспаритетите помеѓу единиците на локалната самоуправа во рамки на планските региони.

За разлика од претходната во оваа Стратегија за регионален развој, е адресирана потребата од воспоставување ефикасен механизам за фискално воедначување (делумно аплицирано во формулата за распределба на средства за општините од општата дотација од ДДВ) како алатка со чија примена се остваруваат и комплементарни ефекти за порамномерен регионален развој. Притоа треба да се напомене дека фискалното воедначување се однесува на општините и во контекст на примена на овој механизам не е соодветно користење на Индексот за степенот на развиеност на планските региони од причина што финансиското воедначување како алатка првенствено цели кон надминување на фискалната нерамнотежа помеѓу фискалните потреби и фискалниот капацитет на единиците на локалната самоуправа, особено нужно во држави со едностепена локална самоуправа како Северна Македонија. Оттаму, целта на фискалното воедначување во контекст на Стратегијата за регионален развој е да се обезбеди еднаква понуда на јавни добра и услуги кај сите единици на локална самоуправа, постигнувајќи притоа комплементарен ефект на постигнување поголема рамнотежа на развојот на одделни плански региони. Солидарно помагајќи ги финансиски најслабите општини односно општините со најнизок капацитет за собирање приходи позитивно се влијае на нивниот развој но истовремено и на развојот на планскиот регион на кој му припаѓаат.

Во табелата 9 подолу се наведени податоци за приходите по глава жител на урбаните и руралните општини заедно со општините во градот Скопје и градот Скопје за периодот 2013-2019 година. Притоа, може да се забележи дека урбаните општини (*надвор од градот Скопје*) имаат повеќе приходи по глава жител во однос на руралните општини во просек за 10% за целиот период освен во 2016-тата година. Општините во градот Скопје и градот Скопје имаат уште повисоки приходи (иако вклучуваат и некои општини со споредбено помали приходи) и разликата во приходите по глава жител е поголема за 35% во однос на руралните општини. Со овој наод се потврдува претпоставката дека во Северна Македонија (како и во многу други земји) руралните општини остваруваат пониски приходи од урбаните.

Табела 9: Приходи по глава жител согласно седиштето на ЕЛС за период 2013-2019 год.

Видови општини	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (6 месеци)
Рурални општини	10,493	11,034	11,195	13,628	11,828	12,370	6,128
Урбани општини	12,554	12,970	13,376	13,313	13,615	14,489	7,431
Град Скопје со општините	19,053	18,354	21,045	21,167	21,449	20,969	10,675

Извор: Пресметки засновани на податоци од завршните сметки на ЕЛС

За да се добие поцелосна слика за разликите помеѓу урбаните и руралните општини направена е споредбена анализа на нивните расходи. Клучниот наод е дека расходите по глава на жител во градот Скопје со општините во градот се повисоки за

дури 22,03% од националниот просек додека расходите на руралните општини во 2019-тата година се за 22% пониски во однос на националниот просек. Овие значајни разлики помеѓу расходите по глава на жител јасно укажуваат на нерамномерност во економскиот развој и квалитет на јавните добра и услуги помеѓу руралните и урбаните општини, а особено помеѓу градот Скопје со општините во град Скопје и останатиот дел од државата.

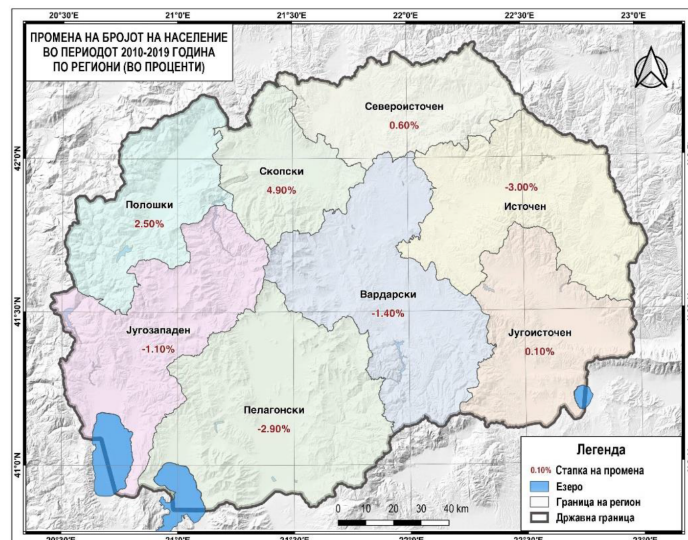
Согласно дополнителна анализа на структурата на приходите се доаѓа до наод дека главните диспаритети помеѓу општините произлегуваат од разликите во нивните сопствени приходи (фискалниот капацитет и капацитетот за собирање на истите), а многу помал дел од разликите како резултат на блок дотациите доделени на различните ЕЛС. На овој наод се надоврзува фактот дека формулата за распределба на ДДВ¹⁷ како општа дотација не содржи фактор поврзан со капацитетот на ЕЛС за собирањето приходи од сопствени извори, и токму поради овој дефицит не може до крај да се постигне ефект на фискално воедначување. Оттука, имајќи предвид дека диспаритетот кој се јавува кај групите на приходи добиени од сопствени извори на ЕЛС е всушност поголем од јазот помеѓу руралниот просек и урбаниот просек, се наложува потреба во формулата за распределба на општата дотација од ДДВ да се вклучат дополнителни фактори поврзани со разликите во основата на локалните приходи.

Финансиското воедначување е една од најсуштинските алатки за надминување на воочените диспаритети во рамките на планските региони бидејќи преку нејзина доследна примена се обезбедува поголем резервоар на финансиски средства за оние општини кои ќе се најдат под националниот просек земајќи предвид дека според анализите, градот Скопје и најголем дел од општините во Градот Скопје се лоцирани над националниот просек. Преведено како мерка која го поттикнува рамномерниот регионален развој ова значи дека дел од општините во сите други региони со исклучок на најголем дел од општините во Скопскиот регион би добиле повеќе средства кои можат да ги наменат за јавни инвестиции за локален развој а преку него и за севкупен развој на планскиот регион на кој му припаѓаат. На тој начин планските региони развојно би се приближиле на најразвиениот Скопски плански регион. Треба да се спомене и дека за добро аргументирани и објективни механизми (формули) за воедначување ќе биде неопходно да се реализира Попис на населението во Северна Македонија.

3.2 Демографски развој и подрачја со специфични развојни потреби

Според процената на населението за 2019 година, (состојба 30 јуни), во Северна Македонија живеат 2076694 жители.

¹⁷ Пресметка врз основа на три фактори: население, површина на земјиштето и бројот на населени места

Слика 1: Стапка на промена на населението

Во однос на 2010 година забележан е апсолутен пораст од само 21690 жители со вкупна стапка на пораст на населението од само 1,1%, и просечна годишна стапка на пораст од 0,117%. Највисока стапка на вкупна промена е забележана во Скопскиот плански регион од 4,9% и Полошкиот плански регион од 2,5%. Североисточниот и Југоисточниот плански регион бележат стапки на пораст од 0,6% и 0,1%. Останатите региони се одликуваат со негативна стапка на промена на популацијата. Најголемо намалување на обемот на популацијата има во Источниот плански регион од -3% и Пелагонискиот плански регион од -2,9%.

Во општините со седиште во село од 2010 до 2019 година е забележана стапка на вкупен пораст од 2,1% или вкупен апсолутен пораст од 7980 жители. Во 18 општини во кои е забележан раст на популацијата во анализираниот период, имаме вкупен апсолутен пораст од 13745 жители, од кои 56% се оствариле во рамките на само четири општини (Арачиново и Студеничани во Скопскиот плански регион, Липково во Североисточниот и Желино во Полошкиот плански регион). Општините со седиште во град од 2010 до 2019 година бележат намалување за 8926 жители или стапка на вкупна промена од -0,8%. Со пораст се само 8 општини: Куманово, Тетово, Гостивар, Дебар, Радовиш, Струга, Струмица и Штип. Растот на градските општини како Тетово, Гостивар и Куманово во голем дел е резултат и на доселувањата од околните селски населби. Наспроти нив, кај 76% од општините со седиште во град е забележано вкупно намалување на популацијата од 19751 жител.

Табела 10: Демографски индикатори на Република Северна Македонија, по плански региони

	Северна Македонија	Вардарски регион	Источен регион	Југозападен регион	Југоисточен регион	Пелагониски регион	Полошки регион	Североисточен регион	Скопски регион
Промени во број на население									
2010	205500 4	15385 8	17977 0	22185 5	17285 8	23413 7	31480 4	17504 5	60267 7
2019	207669 4	15175 5	17434 1	21937 9	17307 6	22737 8	32260 5	17608 6	63207 4
Стапка на пораст									
2010/19	1.1	-1.4	-3.0	-1.1	0.1	-2.9	2.5	0.6	4.9
Стапка на природен прираст									
2010	2,5	0,8	-0,2	1,6	1,9	-1,9	4,5	2,7	4,9
2019	-0,3	-2,5	-4,2	-1,3	-1,6	-4,7	2,3	-0,4	2,3
Коефициент на стареење									
2010	11,7	12,8	12,7	10,5	12,1	15,1	8,4	10,9	12,2
2019	14,3	15,8	16,8	12,6	14,8	17,0	9,9	13,3	15,2

Извор: Пресметки засновани на податоци од ДЗС

Според изготвената проекција на населението, опаѓање на бројот на населението се очекува по 2025 година, а во 2029 година вкупната бројка на население би изнесувала 2064916 жители. Тоа значи намалување во однос на 2019 година за -0,6%. Од 2025 година до 2027 година опаѓањето на населението е видливо кај сите плански региони.

Табела 11: Проекции на населението во периодот до 2029 година, по плански региони

	Република Северна Македонија	Вардарски регион	Источен регион	Југозападен регион	Југоисточен регион	Пелагониски регион	Полошки регион	Североисточен регион	Скопски регион
2018	2.064.077	145.104	172.105	229.473	167.581	232.498	336.204	171.210	609.902
2019	2.067.292	145.330	172.373	229.830	167.842	232.860	336.728	171.477	610.852
2020	2.065.489	145.204	172.223	229.630	167.695	232.657	336.434	171.328	610.319
2021	2.070.201	145.535	172.616	230.154	168.078	233.187	337.202	171.718	611.712
2022	2.074.864	145.863	173.005	230.672	168.456	233.713	337.961	172.105	613.089
2023	2.078.985	146.152	173.348	231.130	168.791	234.177	338.632	172.447	614.307
2024	2.082.074	146.369	173.606	231.474	169.042	234.525	339.135	172.703	615.220

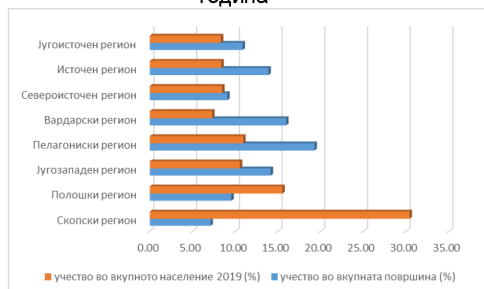
2025	2.083.640	146.480	173.736	231.648	169.169	234.701	339.391	172.833	615.682
2026	2.083.194	146.448	173.699	231.598	169.133	234.651	339.318	172.796	615.551
2027	2.080.249	146.241	173.454	231.271	168.894	234.319	338.838	172.552	614.680
2028	2.074.317	145.824	172.959	230.611	168.412	233.651	337.872	172.060	612.928
2029	2.064.916	145.163	172.175	229.566	167.649	232.592	336.341	171.280	610.150

Извор: Пресметки засновани на почетни/влезни податоци од ДЗС

Големата нерамномерност во разместеноста на населението е еден од најзначајните демографски предизвици на државата. Во 2019 година во Скопскиот плански регион на само 7,13% од територијата на Република Северна Македонија, живее 30,44% од вкупното население во земјата. Односно, во Скопскиот, Полошкиот и Североисточниот плански регион на површина од 6554.89 km² (25,8%) живеат 1130765 жители или 54,5% од вкупното население во 2019 година. Од друга страна во Источниот, Југоисточниот и Вардарскиот плански регион на нешто повеќе од 2/5 од територијата на државата (или 40,8%), живее само 24% од населението.

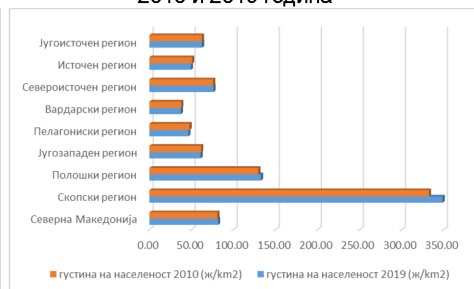
Во општини со седиште во град е сконцентрирано половина (54,8%) од вкупното население во државата, 18,5% од населението живее во општините со седиште во село, додека 26,7% живее во општините во градот Скопје. Општините од Полошкиот плански регион апсорбираат 1/3 од населението во селските општини, потоа следуваат Скопскиот плански регион со 28% и Југоисточен плански регион со 10%.

Графикон 2: Учество на планските региони во вкупната површина и население во 2019 година

Извор: Пресметки засновани на податоци од ДЗС

Графикон 3: Густина на населеност на Северна Македонија и по плански региони за 2010 и 2019 година

Извор: Пресметки засновани на податоци од ДЗС

Со најголема густина на населеност се одликува Скопскиот плански регион со 348,68 жители на km², (2019 година) и истата е четири пати поголема во однос на просечната густина на населеност во земјата (81,64 ж/km²). Потоа следи Полошкиот плански регион со 132,66 ж/km². Сите останати плански региони се под просечната густина на населеност во земјата. Од 2010 до 2019 година стапката на природен прираст исто така се намалила од 2,5% на -0,3%. Во последната анализирана година, негативни вредности на стапката на природен прираст имале 6 плански региони, додека позитивни

вредности биле регистрирани во Скопскиот и Полошкиот плански регион (2,3‰ и во двата региони). Истата година, во 51 општина (63,8%) била регистрирана негативна стапка на природен прираст. Вредностите на стапката на природен прираст во општините се движи помеѓу 15,6‰ во Студеничани до -11,3‰ во Кратово.

Нагласени промени и регионални специфичности се евидентни и кај миграциските движења. Во периодот од 2010 до 2019 година во внатрешните миграции биле вклучени вкупно 81873 лица. Од нив 78,2% биле меѓуопштински миграции, а 21,8% се одвивале во рамките на иста општина. Само во периодот од 2014 до 2019 година 35,1% од внатрешните миграции биле на релација село - град, 21,6% се одвивале од град во село, миграциите помеѓу селата учествувале со 34,7%, а меѓуградските со само 8,6%. Во миграциските движења меѓу регионите биле вклучени 32283 лица. При тоа, 14098 или 43,7% од вкупните доселувања биле кон Скопскиот плански регион кој во анализираниот период е единствениот регион со позитивно миграциско салдо.

Во вкупните внатрешни преселби жените се најприсутни, поточно учествуваат со над 70% во сите региони. Преселувањата главно се одвиваат поради стекнување образование, склучување брак или вработување односно се обусловени со социоекономската развиеност на подрачјето, стапката на активност на жената и побарувачката за одредена работна сила.

Миграцискиот биланс на надворешните миграциски движења кај граѓаните на земјава од 2010 до 2016 година има негативен предзнак, во следните две години бележи позитивно салдо, за да во 2019 е повторно со негативен предзнак. Во однос на обемот и интензитетот на надворешните миграциски движења кај планските региони се забележуваат разлики и специфичности. Пелагонискиот плански регион е единствениот регион со континуирано позитивно салдо како резултат на доселувањата во општините Ресен, Прилеп и Битола, со поголем интензитет на доселување до 2016 година. Населението кое е доселено со над 60% е на возраст од 20 до 39 години. Најголем дел е доселено македонско население од областа Мала Преспа во Албанија. Надворешните миграциски текови имаат ниски вредности кај Скопскиот, Вардарскиот и Североисточниот плански регион. Останатите региони бележат негативни салда на миграциите со осцилации. Меѓу нив се истакнува Југозападниот плански регион главно поради нагласените иселувања на жителите на општините Охрид, Кичево и Дебар. Поголеми иселувања во Полошкиот регион се евидентирани од општините Тетово и Гостивар.

Согласно демографските текови (природи и механички) можни се три сценарија на случувања:

Сценарио 1 - Прогресивно сценарио: Се поврзува со можноста Република Северна Македонија во наредната декада да пристапи во Европската Унија, што би резултирало со поповолна економска клима, подобра основа за одржување на умерено миграциско салдо и засилен економски раст. Членството во ЕУ би придонело за зголемен прилив на инвестиции особено во инфраструктурата, отворање на поголеми можности за вработување и проширување на пазарите за пласман на производи и услуги. Од друга страна, би придонело кон намалување на темпото на одлевање на населението надвор од земјава и би ја успорило динамиката на депопулација и стареење на населението. Секако, преоптимистички е да се очекува прогресивно сценарио на целата територија на државата, но сосема реално би можело да се очекува поголем економски раст во одредени плански региони со што ќе се измени сегашната економска поларизација. Ќе се создадат услови за економска и демографска одржливост на помалите градски општини, а руралниот простор ќе има можност за делумна ревитализација.

Сценарио 2 – Регресивно сценарио: Ова сценарио се поврзува со можноста членството во Европската Унија да се одложи. Очекувањата се дека во сегашни услови на просторна и економска организираност на руралниот простор, работоспособното население ќе продолжи да се одлива главно кон градските населби и надвор од

државата. Ваквата емиграција во комбинација со намалената стапка на наталитет, неминовно ќе доведе до силно понатамошно демографско празнење на овие простори. Кај руралните општини кои се карактеризираат со повисока стапка на наталитет од останатите општини, во следните неколку години ќе се компензираат загубите на население кое емигрира, а последиците се очекува да бидат видливи на крајот на оваа декада, кога ќе се почувствува влијанието на намалениот наталитет и емиграциските одлевања. Со оглед на послаба економска основа кај градските општини како Делчево, Македонски Брод, Крушево, Валандово, Богданци, Пехчево, Кратово, Свети Николе итн., (како и под влијание на низа други фактори кои не се од економска природа), неминовно е континуирано одлевање на популацијата. Последиците ќе бидат видливи во овој период дури и кај општините со поголем број на население како Гостивар, Тетово, Куманово итн. Како што претходно споменавме, територијалниот опфат на град Скопје, природно ќе „истисне“ дел од своето население во околните субурбани населби, под влијание на влошените еколошки состојби. Ваквото регресивно сценарио за одвивање на миграциските текови ќе предизвика огромни последици во просторот во целина и може да се пресретне само преку соодветни односно унапредени политики за просторен, економски и демографски развој и успешно спроведени активни мерки.

Сценарио 3 – Оптимистичко сценарио: Се поврзува со можноста Северна Македонија да стане дел од Европската Унија, да се пренасочат и стимулираат правците на внатрешните миграциски движења и да се создадат услови за доселувања од странство. Со поголемите инвестирања би се создала можност за вработување и би се приближиле кон вредностите на стапките на вработеност и невработеност во земјите од Европската Унија. Би се посветило повеќе внимание на организација на образованието спрема бараните компетенции на пазарот, а социјалната заштита бу се организирана целосно во рамки кои соодветствуваат на европските закони придонесувајќи за намалување на степенот на сиромаштија во земјава. Оптимистичкото сценарио дава можност да се согледаат придобивките во демографските состојби како ублажување на постојната и спречување на понатамошната депопулација, поголема грижа и активна вклученост на старата популација, која неминовно ќе го зголемува своето учество до крајот на оваа декада.

На просторот на Република Северна Македонија постои одредена рамнотежа во сооднос помеѓу машкото и женското население, со блага предност на машката популација. Во последната анализирана година, соодносот изнесувал 50,1% наспроти 49,9% во корист на машкото население. Таков сооднос постои во сите региони, освен во Скопскиот, каде женските лица учествуваат со 50,8% во вкупната популација.

Според податоците од анализираниите десет години во Северна Македонија во континуитет се одвива процесот на демографско стареење и истиот е евидентен во сите плански региони. Од 2010 до 2019 година, освен во Скопскиот плански регион каде напоредно со поголемите доселувања на млада популација, очекувани се и поголем број на раѓања и поголемо учество на младо население, во сите останати региони се забележува негативна промена во контингентот на младо население до 14 години. Во групата на население од 15 до 64 години на ниво на држава имаме промена од -0,8%. Анализирани по региони, Полошкиот плански регион бележи пораст од 5,1%, сè уште како резултат на приливот на генерации кога обемот на кохортот на млада популација беше пообеман, потоа Југозападниот со 0,1% и Североисточниот плански регион со 0,8%. Кај останатите региони е присутно намалување. Контингентот на старо население во сите региони бележи зголемено учество во популацијата. Притоа, во 2019 година, Полошкиот плански регион, Скопскиот, Североисточниот и Југозападниот плански регион имаат просечна старост помала од онаа на ниво на држава, додека Вардарскиот, Пелагонискиот, Источниот и Југоисточниот плански регион имаат просечна старост на населението над 40 години. Во 2019 година коефициентот на старост има најниска

вредност од 15,1% во Полошки плански регион, до 24,3% во Пелагониски и 24,1 % во Источен плански регион. Старењето на популацијата од една страна е како резултат на зголеменото очекувано траење на животот, но и поради намалениот број на родени.

Сознанијата за населението и неговите карактеристики се од голема важност за идентификување на можностите, облиците на делување и развој на конкретен простор од демографски, економски, функционален аспект и од аспект на севкупна одржливост. Наодите за нерамномерната разместеност на населението и слабиот демографски потенцијал се една од клучните пречки не само за рамномерен регионален развој туку и за севкупен економски развој на Републиката. Оттаму, и потребата да се изнајдат начини и да се спроведат практични мерки кои ќе резултираат со зголемена атрактивност на регионите и задржување на населението преку намалување на економските и социјалните диспаритети, јакнење на економските и социјалните функции, заштита на животната средина и создавање можности за покралитетно живеење. Ова особено се однесува на руралните средини кои треба да се трансформираат во атрактивни подрачја за живеење и работа.

Подрачја со специфични развојни потреби

Врз основа на член 7 став 2 од Законот за рамномерен регионален развој (*) определени се подрачја со специфични развојни потреби во Република Северна Македонија. Во оваа група на подрачја се вбројуваат погранични, рурални, ридско-планински и други подрачја за кои, поради нивните специфични карактеристики, постои потреба од посебен плански пристап и поттикнување на развојот од страна на државата и подрачја што се од особен интерес за развој на економските, туристичките, културните и други стратешки цели на државата. Како критериуми за нивно издвојување се земаат: географските, социо-економските, историските и културните карактеристики на подрачјето на општините и општините во градот Скопје и други стратешки интереси на државата. Освен наведените се користат и други подетални критериуми за дефинирање на овие подрачја определени во подзаконскиот акт.

Како погранични подрачја се издвојуваат атарите на катастарските општини во пограничниот појас по должина на граничната линија, подрачјата со оддалеченост на населеното место до 10 km од државната граница или прво населено место кое излегува со атарот на катастарската општина на државната граница и селата. За издвојување на ридско планинските подрачја се користат неколку критериуми и индикатори како: ортографските карактеристики на селскиот атар, кој покажува изразити ридско планински карактеристики; подрачја над 700 метри надморска височина со ридско планински карактеристики, како агро-климатски и еколошки услови кои делуваат во просторот над 700 метри и овозможуваа отежнато и поскапо живеење на населението. За определување на рурални подрачја се користат индекс на економски развој, индекс на социјална развиеност и демографски индекс.

Како населби со специфични развојни потреби се издвојуваат дури 1.164 населени места (од вкупно 1.767) или 65,9% од вкупниот број населени места во земјата. Овие подрачја се простираат на 65,3% од вкупната површина на Република Северна Македонија, но опфаќаат само 26,9% од вкупното население во 2002 година. Ваквата ретка густина на населеност се должи најмногу на тоа што во овие подрачја се вбројуваат националните паркови кои имаат поголема површина, а воедно местата кои влегуваат во оваа група се најчесто ретко населени. Истите се простираат во сите региони, во 68 единици на локална самоуправа. Со оглед на евидентираните демографски состојби врз основа на процените на населението на ниво на општина, повеќе од очекувано е драстично намалување на населението во овие населени места.

Подрачјата со природни богатства и културно наследство кои се заштитени со закон ги опфаќаат: националните паркови „Маврово“, „Галичица“ и „Пелистер“ (зафаќаат околу 4,5% од територијата на државата)¹⁸. Како подрачја со културно наследство заштитени со закон се издвоени с. Гари како рурална целина; с. Смилево како историска целина и с. Конско како урбанистичка целина. Покрај овие, како подрачја со специфични развојни потреби утврдени со закон се издвоени планината Водно како предел со посебна убавина, Катлановскиот предел заради посебните природни карактеристики и река Белештица како предел-споменик на природата, строг природен резерват „Езерани“, Ресен и „Тиквеш“, Кавадарци; Споменик на природата „Маркови Кули“, Прилеп. Се очекува конечната одлука за прогласување на Шар Планина како заштитено подрачје во категоријата Национален парк и Осоговските планини за заштитено подрачје во категоријата Заштитен предел. Со тоа, би се зголемила листата на подрачја со природни богатства, бројот на селски населби и број на население.

Постоечката листа на подрачја со специфични развојни потреби која опфаќа 2/3 од вкупниот број на населени места и 2/3 од површината на државата е непрактична и не овозможува солидна основа за креирање и спроведување на попрецизно насочени развојни политики. Од таа причина, неопходно е подобрување на методологијата за дефинирање на подрачја со специфични развојни потреби според нови утврдени критериуми преку продлабочена научна и стручна студија од интердисциплинарен карактер.

3.3 Просторно планирање

Со тематската анализа на просторниот развој на планските региони е утврдено дека разликите помеѓу нив постепено се намалуваат но сепак основен наод е дека диспаратите опстојуваат. Скопскиот плански регион кој е најмал по површина развојно далеку отскокнува од останатите 7 плански региони. Табелата 12 подолу дава пресек на неколку клучни индикатори за просторниот развој на планските региони каде се воочени најголеми разлики.

Табела 12: Разлики во просторниот развој на планските региони

Плански регион	Население 2019 год.		Површина		Густина на населеност жит/км ²	Населени места број	БДП/ж 2016 г.(МКД)	Ранг	Ниво на урбанизација 2002 ¹⁹	Ранг
	број	%	км ²	%						
Вардарски	151.755	7,31	4.063,29	15,97	37,35	216	302.286	3	69	2
Источен	174.341	8,40	3.537,29	13,91	49,29	219	266.047	5	66	4
Југозападен	219.379	10,56	3.604,63	14,17	60,86	287	222.133	6	36	6
Југоисточен	173.076	8,33	2.767,03	10,88	62,55	188	341.870	2	45	7

¹⁸ <http://www.moepp.gov.mk> - Национална стратегија за заштита на природа со Акционен план (2017-2027) , МЖСПП, 2018

¹⁹ % на учество на градското население во вкупното во 2002 година (не постојат понови податоци)

Плански регион	Население 2019 год.		Површина		Густина на населеност жит/км ²	Населени места број	БДП/ж 2016 г.(МКД)	Ранг	Ниво на урбанизираност 2002 ¹⁹	Ранг
	број	%	км ²	%						
Пелагониски	227.378	10,95	4.909,65	19,30	46,31	343	282.381	4	68	3
Полошки	322.605	15,53	2.431,81	9,56	132,66	186	132.538	8	29	8
Североисточен	176.086	8,48	2.310,32	9,08	76,22	195	168.301	7	57	5
Скопски	632.074	30,44	1.812,76	7,13	348,68	147	411.575	1	88	1
Република Северна Македонија	2.076.694	100,00	25.436,78	100,00	81,64	1.781				

Извори: Агенција за катастар на недвижности, Секторска анализа на демографски развој, Б.А.Тошевска, М.Љакоска, ДЗС: Регионите во Република Северна Македонија, 2019г., „Просторен план на Република Македонија“, ЈП за просторни и урбанистички планови, 2004 г.

Како што може да се забележи од табелата 12, кај најголем број плански региони не постои корелација помеѓу големината и концентрацијата на население, што е видливо од индикаторот за густината на населеност. Скопскиот плански регион, иако најмал по површина, далеку отскокнува од останатите по однос на концентрација на население како последица на тенденциите за миграција на населението од целата држава кон скопската агломерација и регионот. Слични тенденции се манифестираат и во Полошкиот плански регион, кој според просторниот опфат е еден од најмалите, но во однос на концентрацијата на население, изразена преку густината на населеност, следи веднаш по Скопскиот плански регион. Веднаш по најретко населениот Вардарски плански регион (втор најголем по површина), следува Пелагонискиот плански регион, најголем по површина и со најмногу населени места во рамките на општините, но со мала густина на населеност.

Во однос на степенот на урбанизација и вкупниот развој, со исклучок на Скопскиот и Полошкиот плански регион кај другите региони постои извесен степен на неусогласеност помеѓу брзиот пораст на нивото на урбанизираност, искажан преку популациска концентрација во урбаните центри и достигнатото ниво на стопанска развиеност, изразено преку висината на бруто домашниот производ по жител. Најголеми разлики се забележуваат во Југоисточниот плански регион, кој според нивото на економски развој се наоѓа на второ, а според степенот на урбанизација на седмо место. Отстапувањата помеѓу останатите региони се помали, но укажуваат дека на регионално како и на национално ниво, процесот на урбанизација не е единствениот фактор на влијание врз економскиот развој а дури во некои случаи има влијание на одржливоста на развојот. Наодите од оваа тематска анализа укажуваат дека во изминатата декада продолжила тенденцијата за урбанизирање на се поголеми рурални простори, често на сметка на висококвалитетни обработливи површини, што за последица има деградација на животната средина, уништување на пејзажите, прекумерна експлоатација на природните ресурси (особено необновливите), нерационално планирање и организирање на инфраструктура и сл. Овие тенденции се најинтензивни и најактуелни во Полошкиот,

Скопскиот, а последните години и во Југоисточниот плански регион. Билансот²⁰ на намена на земјиштето (прикажан во табела 13 подолу) е резултат на користење на земјиштето за продуктивни и непродуктивни цели.

Табела 13: Биланс на намена на земјиштето

Плански регион	Земјоделско		Шуми	Продуктивно 4 (1+2+3)	Површина на регион 5	Непродуктивно 5-4
	Обработливо 1	Пасишта 2				
Вардарски	55.772,00	109.730,00	130.931,00	296.433,00	406.328,94	109.895,94
Источен	78.184,00	110.765,00	148.568,00	337.517,00	353.728,91	16.211,91
Југозападен	49.923,00	85.577,00	187.589,00	323.089,00	360.463,33	37.374,33
Југоисточен	60.699,00	54.695,00	142.277,00	257.671,00	276.702,60	19.031,60
Пелагониски	115.233,00	145.328,00	139.302,00	399.863,00	490.964,69	91.101,69
Полошки	41.573,00	131.532,00	90.298,00	263.403,00	243.180,98	- 20.222,02 ²¹
Североисточен	78.405,00	65.281,00	72.763,00	216.449,00	231.032,11	14.583,11
Скопски	40.059,00	41.083,00	77.901,00	159.043,00	181.275,57	22.232,57
ВКУПНО	519.848,00	743.991,00	989.629,00	2.253.468,00	2.543.636,55	290.168,55

Извор: Државен завод за статистика, МАКСТАТ - база на податоци и Агенција за катастар на недвижности

Основна стратегија за просторен развој на државата е „Просторниот план на Република Македонија“, 2004 - 2020 година кој директно се спроведува преку изработка и донесување на просторни планови на региони, просторни планови на подрачја од јавен

²⁰ Продуктивното земјиште ги опфаќа површините наменети за примарна продукција. Обемот и интензитетот на користењето на овие површини е во зависност од: бонитетната вредност на земјиштето, структурата на катастарските класи, интензитетот на ерозијата, надморската висина, наклонот, експозицијата на теренот и климатските услови. Непродуктивно земјиште го сочинуваат површините кои не се користат непосредно за одделни видови на производство, но се услов за вкупниот стопански развој.

²¹ Пресметката на непродуктивното земјиште како разлика од вкупната површина и површините под продуктивно земјиште (како збир од земјоделското земјиште и површините под шуми), во Полошкиот плански регион дава нелогичен резултат, односно површината под продуктивно земјиште ја надминува вкупната површина на регионот за 20 222,02ха. Од таа причина, во Агенцијата за катастар на недвижности се врши усогласување на површините во одделни катастарски општини во општина Тетово.

интерес и просторни планови на општините и Градот Скопје, како и со урбанистички планови и друга документација за планирање и уредување на просторот, предвидена со закон. Како разработка на „Просторниот план на Република Македонија“, усвоени се 4 регионални просторни планови, 3 се утврдени од Собранието на Република Северна Македонија во нацрт фаза, а во процес на изработка сè уште 3 регионални просторни планови. Со овие регионални планови е покриена само 40% од територијата на државата. Од нив, само Просторниот план на Скопскиот регион и Просторниот план на Источниот плански регион (утврдени во нацрт фаза), се совпаѓаат со површината на планските региони. Иако Просторниот план за Скопскиот регион е утврден во нацрт фаза во 2010 година, активностите за изработка и усвојување на предлог план не продолжија, така што во услови на претстојната промена на просторно-планската регулатива, најсоодветно решение е да се започне со постапка за изработка и донесување на нов просторен план за Скопскиот плански регион, додека Источниот плански регион, чиј просторен план е во фаза на изработка на предлог план, најверојатно ќе биде првиот донесен просторен план за плански регион. Просторниот план на Охридско-Преспанскиот регион, донесен во 2010 година, Просторниот план на НП Галичица (во изработка) и Просторниот план на НП Пелистер (во изработка), се однесуваат на поголем дел од територијата на Југозападниот плански регион и мал дел од Пелагонискиот плански регион. Останатите 5 плански региони не се воопшто опфатени со просторно-планска документација и во контекст на просторното планирање ова е еден од најзначајните диспаритети.

Урбанистичко планската документација, е примарно во надлежност на единиците за локална самоуправа, но за одделни простори, на предлог на Министерството за транспорт и врски, Владата на Република Северна Македонија донесува годишна програма за финансирање на изработка на урбанистички планови. Генералните урбанистички планови за градовите и Урбанистичките планови за села се од исклучително значење за плански и одржлив развој на населбите. Тоа се сеопфатни, локални стратегии за просторен развој кои даваат генерални насоки за користење на земјиштето, дистрибуција на економски и развојни зони и капацитети, развој на инфраструктура, јавни функции и услуги, како и заштита на животната средина и природата, и природното и културното наследство. Во табела 14 подолу се прикажани податоци поврзани со усвоени урбанистички планови за периодот 2014- 2019 година.

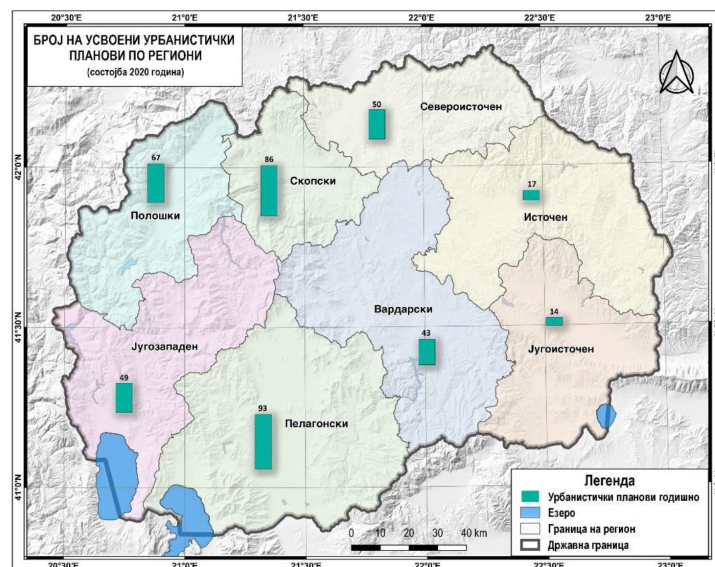
Табела 14: Усвоени урбанистички планови 2014-2019 год.

	Плански региони	Усвоени планови	% на усвоени планови	ГУП	ГУП	УПС	УПС	ОА	ОА	Урбанизира на површина	урбанизира на
1	Вардарски	43	19.9 1	1	866.26	8	709.22	34	1525.66	3101.14	0.7 6
2	Источен	17	7.76	4	691.85	11	1580.4 9	2	76.33	2348.67	0.6 6
3	Југозападен	49	17.0 7	1	69.75	10	604.75	38	2933.65	3608.15	1.0 0
4	Југоисточен	14	7.45	0	0	11	819.54	3	261.92	1081.46	0.3 9
5	Пелагониски	93	27.1 1	1	19.69	15	868.68	77	3365.72	4254.09	0.8 7
6	Полошки	67	36.0 2	2	53.01	16	1341.8 5	49	4239.9	5634.76	2.3 2

7	Североисточен	50	25.64	1	615.00	1	160.00	48	5285	6060	2.62
8	Скопски	86	58.50	0	0	16	1796.07	70	8268.05	10064.12	5.55
	ВКУПНО	419	23.53	10	2315.56	88	7880.60	321	25956.20	36152.39	1.42

Извор: Министерство за транспорт и врски на РСМ, Агенција за катастар на недвижности

Во периодот 2014–2019 година се донесени урбанистички планови за 419 населби (23,5% од вкупно 1781 населби во државата), што во однос на урбанизираната површина претставува 1,42% од вкупната територија. Во оваа бројка се вклучени ГУП-ови за градските населби, Урбанистичките планови за села и Општите акти, кои методолошки значително се разликуваат од урбанистичките планови, односно даваат само генерални насоки за утврдување на урбаното подрачје, без подлабоки проекции, особено во однос на инфраструктурата. За останатиот дел од населбите (1362), или не постојат планови, или се донесени во периодот пред 2014 год, а некои датираат и од 90-те години. Во рамките на планските региони, опфатеноста со урбанистички планови се движи од 58,5% од вкупниот број населби во Скопскиот плански регион, до само 8,5% во Југоисточниот плански регион. Во останатите плански региони процентот на опфатеност со планска документација се движи околу 20% од бројот на населби. Во 13 општини се отпочнати постапки за изработка нови ГУП-ови (меѓу кои и за градот Скопје). Овие постапки вообичаено траат долго и често се проследени со меѓусебно спротивставени цели на институции кои имаат надлежности во одредени делови од просторот или правни субјекти кои управуваат/стопанисуваат со одредени природни добра.

Слика 2: Број на усвоени урбанистички планови по региони

Доколку двата клучни индикатори за опфатеност на регионите со планска документација односно усвоени планови за населбите како % од вкупниот број населби и новоурбанизирана површина како % од вкупната територија на регионите, се вкрстат со Индексот за степенот на развиеност на регионите за периодот (2013 – 2017 г. повторен и за периодот 2018 – 2023 г.)²² може да се селектираат регионите кои по однос на урбанистичкото планирање најмногу потфрлаат и во кои треба најинтензивно да се инвестира, а тоа се: Вардарскиот, Југозападниот, Источниот, Југоисточниот и Пелагонискиот плански регион.

Отсуството на актуелна урбанистичка планска документација придонесува за нерационално користење на градежното земјиште и неконтролирана пренамена на продуктивното земјоделско и шумско земјиште во непродуктивно, нерационална експлоатација на природните ресурси, загадување на почвата, водите и воздухот и последично загрозување на јавниот интерес. И покрај препораките за ограничување на развојот на градовите во рамките на постојните урбани опфати, и определбите на Просторниот план на Републиката за заштита на земјоделското земјиште од висока категорија, тенденциите за ширење на градските населби сè уште се актуелни. Легализацијата на бесправно изградените објекти како резултат на спроведување на Законот за постапување со бесправно изградените објекти, значително влијае врз проширување на урбаните подрачја на градовите, поради легализација на градби лоцирани во контактните простори на градовите. Кога предвид ќе се земе се поголемата ограниченост на расположливите ресурси, особено оние од необновлив карактер, неопходно е одржливо просторно и урбанистичко планирање и рационално користење на земјиштето, водите и останатите ресурси. Оттаму и потребата во наредниот период опфатен со оваа Стратегија доследно и целисходно да се инвестира во подготовка на новиот Просторен план на Република Северна Македонија како највисок стратешки документ за организација, користење и заштита на просторот, како и во негова разработка преку просторни планови за сите плански региони, односно урбанистички планови за населбите. За пристапување кон реализација на оваа ургентна потреба во просторниот развој неопходно е пред сè донесување на Закон за просторно планирање кој ќе ја регулира оваа материја од аспект на вид и карактер на документацијата, методологија и постапка на изработка и процедура на усвојување и спроведување.

3.4 Економски карактеристики на развојот на планските региони

Анализата на економските диспаритети (табела 15) помеѓу планските региони е направена преку презентирање на состојбата и тековите на основните економски карактеристики како што се: бруто домашниот производ, БДП по глава на жител, бруто-додадената вредност по одделни сектори, активни деловни субјекти, инвестиции, извоз-увоз, и исплатени просечни нето плати и истата покажа дека меѓу одделните плански региони во Република Северна Македонија постојат изразени диспаритети во степенот на економска развиеност.

Табела 15: Рангирање на одделните плански региони според клучните економски индикатори

²² Одлука за класификација на планските региони според степенот на развиеност за периодот од 2013 до 2017 година (Сл. весник на РМ бр.88/13)

Клучни економски индикатори	Скопски	Југоисточен	Пелагониски	Југозападен	Полошки	Вардарски	Источен	Североисточен
БДП (2017 година)	1	3	2	4	7	6	5	8
БДП по глава на жител (2017 година)	1	2	5	6	8	3	4	7
БДВ (2017 година)	1	3	2	4	7	6	5	8
БДВ - земјоделство (2017 година)	6	1	2	7	4	3	5	8
БДВ - индустрија (2017 година)	1	4	2	5	8	6	3	7
БДВ - градежништво (2017 година)	1	4	3	6	5	7	2	8
БДВ - услуги (2017 година)	1	3	4	2	5	6	7	8
Активни деловни субјекти (2018 година)	1	5	3	4	2	7	6	8
Инвестиции во основни средства (2017 година)	1	7	3	2	5	6	4	8
Инвестиции во основни средства во земјоделството (2017 година)	3	2	1	8	4	6	5	7
Инвестиции во основни средства во индустријата (2017 година)	1	5	2	6	7	4	3	8
Инвестиции во основни средства во градежништво (2017 година)	1	7	6	2	3	5	4	8
Инвестиции во основни средства во услугите (2017 година)	1	7	5	6	3	4	2	8
Извоз по одделни плански региони (2017 година)	1	5	4	6	7	3	2	8
Увоз по одделни плански региони (2017 година)	1	5	4	7	6	2	3	8
Просечно исплатена нето-плата по вработен (2018 година)	1	7	3	4	2	5	6	8

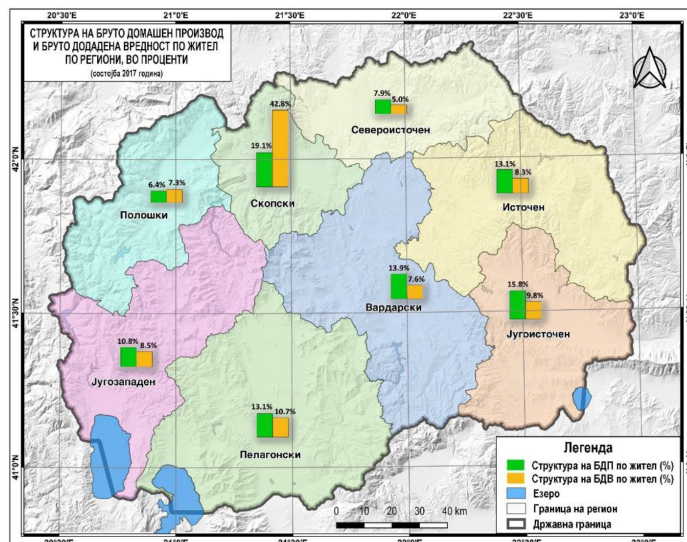
* 1 - Највисок ранг, 8 - Најнизок ранг. Забелешка: Рангирањето е поврзано со специфичен индикатор во табелата односно рангирањата помеѓу различни индикатори не се споредливи.

Извор ДЗС, Регионите во Република Северна Македонија, 2019

БДП по одделните плански региони, како синтетички показател е еден од порелевантните показатели за економскиот развој и регионалните диспаритети меѓу одделните плански региони. Анализата на бруто-домашниот производ покажа дека од вкупниот БДП што во 2017 година се креирал во Република Северна Македонија, 42% се создава во Скопскиот регион и тоа е за 8,6 пати повеќе од БДП што се произведува во Североисточниот регион каде се создава само 5% од БДП. Освен Пелагонискиот регион кој создава 10% од БДП, сите останати плански региони имаат учество помало од 10%. Со мали промени во структурата, до ден денес сликата за создавањето на БДП по плански региони е скоро идентична, што укажува на постојан голем диспаритет во економската развиеност помеѓу регионите.

Според анализата на БДП по глава жител, три плански региони: Скопскиот, Југоисточниот и Вардарскиот имаат вредности повисоки од националниот просек. Скопскиот плански регион создава БДП по глава жител за 41,8% повисок од просечниот БДП по глава на жител на ниво на целата земја, а потоа следуваат Југоисточниот со 17,4% и Вардарскиот со 3,5% над националниот просек. Останатите плански региони се далеку под просекот, а најмалку БДП по глава жител, само 47,2% од националниот просек се создава во Полошкиот плански регион, потоа следуваат Североисточниот со 58,5% и

Југозападниот со 80,2%. Источниот и Пелагонискиот плански регион се нешто пониски од националниот просек со 2,5% и 3% респективно. И според оваа економска карактеристика може да се заклучи дека Република Северна Македонија се карактеризира со големи регионални диспаритети во економскиот развој во одделните плански региони, особено Скопскиот плански регион кој има три пати повисок БДП по глава на жител од Полошкиот плански регион.

Слика 3: Структура на БДП и БДВ по жител по региони во проценти

Доколку се погледнат просечните стапки на економски раст по одделните региони се забележува дека најстабилни стапки на економски раст во периодот 2011-2017 година има Скопскиот плански регион со просечна стапка на економски раст од 2,42% што е нешто повисока од просечната стапка на економски раст од 2,32% на ниво на целата економија. Економскиот раст во Скопскиот плански регион укажува на фактот дека овој регион, каде што се создава 43% од вкупниот БДП е моторот на економската активност и носител на економскиот раст во земјата. Многу ниската економска развиеност на останатите региони води до поголема нестабилност во нивниот економски раст и укажува на нивниот поединечен многу помал ефект врз националниот економскиот раст.

Динамичката структурна анализа на економијата по планските региони во Република Северна Македонија направена врз основа на расположливите податоци за бруто-додадената вредност по сектори на дејност според Националната класификација на дејностите (НКД) потврдува дека Републиката сè уште ја одликува моноцентричен модел на развој. Во 2017 година 42,8% од бруто-додадената вредност е создадена во Скопскиот плански регион, што е за 8,6 пати повеќе од бруто додадената вредност која се создала во Североисточниот плански регион (4,97%). Во периодот 2013-2017 година учеството на планските региони во креирањето на вкупната бруто-додадена вредност на земјата следи една константна линија и одделните региони незначително го зголемуваат или намалуваат учеството за помалку од еден процентен поен. Ваквата состојба наметнува потреба од водење на регионална политика за поттикнување на динамичен развој во другите региони и порамномерна дисперзија на инвестициите низ земјата, со

цел да се намалат економските и другите диспаритети. Притоа, политиката на полицентричен развој не значи дека Скопскиот плански регион треба да се запостави за сметка на другите понеразвиени плански региони, туку вклучува паралелно поттикнување на развојот во сите региони, со тоа што мерките треба да бидат првенствено насочени кон забрзување на развојот на помалку развиените плански региони.

Имајќи го предвид традиционалното значење на земјоделството за Северна Македонија, како и стратешката определба на државата за унапредување на овој сектор, поттикнувањето на земјоделскиот развој се наложува и како приоритет на политиката за рамномерен регионален развој, посебно имајќи ги предвид специфичностите и погодната клима на планските региони за висококвалитетно земјоделско производство. Анализата на бруто-додадената вредност по плански региони од аспект на земјоделскиот сектор покажа дека Југоисточниот и Пелагонискиот плански регион се издвојуваат како региони со најзначајно учество во креирањето на бруто-додадената вредност во земјоделското производство, 29% и 21%, респективно. Останатите плански региони, пак, имаат поскромно учество во креирањето на бруто-додадената вредност во земјоделското производство на земјата. И тука Североисточниот регион има најмало учество од 4% во создавањето на бруто-додадената вредност.

Од аспект на креирањето на бруто-додадената вредност во секторите, преработувачка индустрија; рударство и вадење на камен; снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација, доминира Скопскиот плански регион со учество од 33% додека Североисточниот, Вардарскиот, Полошкиот и Југозападниот плански регион имаат учество под 10%. Имајќи ги предвид индустриските капацитети со кои располагаат, Пелагонискиот и Источниот плански регион се издвојуваат во создавањето на бруто додадената вредност во горенаведените сектори и имаат учество од 15% и 16%, респективно но сепак двојно помалку од Скопскиот плански регион.

Активностите во градежниот сектор се еден од позначајните индикатори преку кој може да се спореди економската развиеност на планските региони. Анализата покажа дека во 2017 година, 56% од бруто-додадената вредност во градежништвото е создадена во Скопскиот плански регион, а сите останати плански региони имаат учество помало од 10%. Карактеристично е што Скопскиот плански регион, во периодот 2013-2017 година го зголемува своето учество во создавањето на бруто-додадената вредност во градежништвото, продлабочувајќи ги економските диспаритети.

Доминацијата на Скопскиот плански регион во креирањето на бруто-додадената вредност и производството видливо се отсликува и во надворешно-трговската размена на регионите. Во периодот 2013-2017 година Скопскиот регион учествувал со дури 53% во вкупниот извоз и со над 68% во вкупниот увоз на Република Северна Македонија. Во структурата на извозот се издвојуваат и Вардарскиот плански регион со 13,6% (како резултат на извозот на фероникел од страна на "Фени") и Источниот плански регион со 12% (како резултат на извозот од металната и текстилната индустрија). Сите останати региони имаа учество помало од 10%, додека Североисточниот регион има незначително учество од само 1%.

Анализата на планските региони од аспект на бројот на активни деловни субјекти, како носители на економската активност покажа дека, во 2018 година, од вкупно 72.350 деловни субјекти, 27.612 или 38% се лоцирани во Скопскиот плански регион, додека само 4.078 или 6% се во Североисточниот плански регион, како најнеразвиен регион. Во различните плански региони евидентни се и големите разлики во исплатата на просечната нето-плата. Највисока просечна нето-плата од 28.125 денари, во 2018 година се исплаќа во Скопскиот плански регион, и таа е повисока за 51% од најниска просечна нето-плата од 18.633 денари, која во 2018 година, е исплатена во Североисточниот регион. Единствено во Скопскиот плански регион просечно исплатената нето-плата е над националниот просек и го надминува за 15,86%. Полошкиот и Пелагонискиот плански

регион имаат просечна нето-плата за 6,81% и 7,21% пониска од националниот просек, а кај сите останати плански региони оваа разлика е поголема од 10%. Во Североисточниот плански регион просечно исплатената нето-плата е 76,75% од националниот просек.

Имајќи го предвид постојниот моноцентричен модел на економски развој на економијата на Република Северна Македонија, како и наодите за изразени економски диспаритети помеѓу планските региони, како клучно се наметнува прашањето како тие диспаритети да се намалат и како да се динамизира економскиот раст во сите плански региони, а особено во оние кои заостануваат далеку зад Скопскиот плански регион. Притоа, кога се анализира економскиот раст не треба да се гледа само како квантитативен пораст на агрегатниот аутпут по плански региони изразен преку БДП или БДП по глава жител, туку и квалитативниот аспект изразен преку порамномерна распределба на новосоздадената вредност и подигнување на квалитетот на животниот стандард на жителите на тие плански региони.

Излезно решение за надминување на овие воочени диспаритети во економскиот развој на планските региони е креирање на поволна инвестициона клима како интегрална мерка за подобрување на квалитетот на економскиот раст, односно порамномерна распределба на доходот и намалување на сиромаштијата. Создавање на ваква клима има суштинско значење за планските региони во земјата кои се соочуваат со проблеми во економскиот раст, повисоки стапки на невработеност и ниски стапки на вработеност особено кај помладата популација и жените и каде добар дел од населението живее на работ на сиромаштијата.

3.5 Индустриски развој на планските региони

Рамномерниот регионален развој може да се постигне само преку максимално искористување на човечкиот капитал, одржливо користење на достапните природни ресурси во планските региони и преку развој на индустрии кои се карактеристични односно претставуваат споредбена предност на одделни плански региони. Доследна примена на начелата на рамномерен регионален развој во индустрискиот развој наложува потреба од мерки со кои ќе се стимулира дисперзија на вработеноста во индустриите во различни плански региони со цел да се намалат големите разлики во приходот по глава на жител. Порамномерен индустриски развој е ефикасен механизам и за намалување на внатрешните миграции кон метрополата но и кон индустриските центри во други урбани општини. Решителна промена на овој пристап и политики би придонела за полицентричен развој односно да се избегне концентрирање на агломерацијата на индустриите во градот Скопје и неговото непосредно опкружување и неколку други градови, што за последица има низа други предизвици поврзани со домувањето, создавање на сиромашни локални заедници и деградација на животната средина.

На потребата од прилагодување на политиката за економски развој кон целите на Стратегијата за регионален развој но и клучните економски политики на ЕУ, се надоврзува и потребата фокусот да биде ставен на т.н циркуларна економија која ја интегрира економијата со напреден систем за управување со отпадот. Оваа транзиција кон циркуларна економија ќе создаде низа позитивни ефекти по однос на остварување повисок степен на севкупен одржлив развој а со тоа и одржлив развој на планските региони. Индустриска стратегија на Северна Македонија за периодот 2018-2027 година иако не се осврнува на потребата од планирање на развојот на индустриите во планските региони сепак се осврнува на зелената индустрија која силно е поврзана со концептот на циркуларна економија. Бидејќи не постои достапност до соодветни податоци за пресметка на повеќето од индикаторите за мерење на напредокот во транзицијата кон циркуларна економија, пресметана е количината на комунален отпад по регион по глава жител

изразена во килограми по жител и наодот е дека Скопскиот плански регион во сите години во период од 2010-2019 година има најмалку генериран комунален отпад по глава жител односно е најпрогресивен во поглед на приближување кон начелата на циркуларната економија во споредба со Вардарскиот регион кој во 7 од 10 анализирани години има највисоки вредности за овој индикатор.

3.6 Земјоделство и рурален развој

Согласно со поглавјето од оваа Стратегија каде се анализираат економските карактеристики на планските региони, наодите во ова поглавје ја потврдуваат констатацијата дека земјоделството има значајна улога во социо-економски текови и приоритети на Република Северна Македонија но истовремено се одликува и со нагласени регионални разлики. Овие разлики настануваат примарно поради специфичноста на секторот односно неговата биолошка карактеристика, па се до големата разлика во релјефните, климатските, односно агроеколошките карактеристики и специфики на планските региони. Сепак, покрај разликите кои се примарно резултат на природните карактеристики на регионите и треба да се преведат во споредбени предности, воочени се одредени диспаритети кои се поврзани со степенот на развој на планските региони.

Подолу во табела 16 се презентирани податоци од пресметките на клучните индикатори поврзани со земјоделството и руралниот развој на ниво на плански региони.

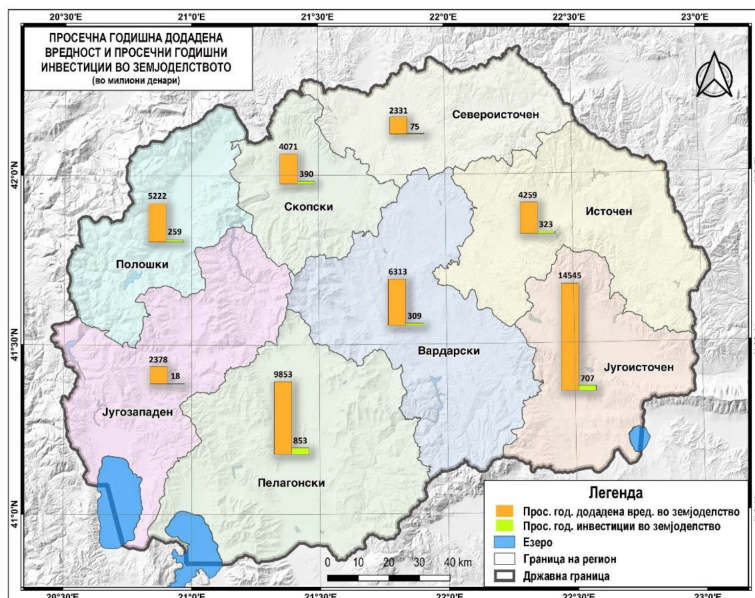
Табела 16: Планските региони според клучните индикатори поврзани со земјоделството и руралниот развој

Плански региони	Клучни индикатори						
	Просечни годишни инвестиции и земјоделство (милион денари)	Просечна годишна додадена вредност земјоделство (милион денари)	Вредност на ИПАРД и Национална* поддршка (евра)	Застапеност I и II класа од вкупниот број стопанства	Учество на обработливата во земјоделската површина	Стопанства кои можат да вршат наводнување	Процентуално учество на жени во сезонската работна сила
Вардарски	309	6.313	4.560.523	75%	34%	57%	53%
Источен	323	4.259	3.275.749	72%	41%	48%	36%
Југозападен	18	2.378	3.029.198	84%	37%	83%	29%
Југоисточен	707	14.545	2.921.496	62%	53%	85%	48%
Пелагониски	853	9.853	10.672.788	45%	44%	74%	24%
Полошки	259	5.222	1.074.565	81%	24%	97%	26%
Североисточен	75	2.331	999.065	71%	55%	53%	17%
Скопски	390	4.071	3.351.602	78%	49%	79%	18%

* Финансиска поддршка од националните програми за земјоделство и рурален развој не е вклучена поради недостаток на податоци на регионално ниво

Од табелата 16 може да се констатира дека генерална одлика на национално ниво е дека само 41% од расположливото земјоделско земјиште е обработливо. Во овој поглед особено неповолна е ситуацијата во Полошкиот регион со само 24%, Вардарскиот со 34% и Југозападниот со 37%, кои се плански региони кои имаат најмалку обработлива површина. Исто така на национално ниво е евидентно дека во структурата на земјоделските стопанства доминираат малите стопанства. Ваквата состојба посебно е изразена во Вардарскиот, Југозападниот, Полошкиот и Скопскиот плански регион кои имаат голем број на мали стопанства со обработливи површини под 1 ха. Југоисточниот плански регион и покрај релативно малата земјоделска површина во споредба со другите региони има висок број на земјоделски стопанства, а е регион и со најголем број на стопанства кои одгледуваат добиток, но со релативно мал капацитет 80% под 3 ДЕ. Со исклучок на Југоисточниот и Пелагонискиот, сите останати плански региони имаат економски мали стопанства (над 70% I и II класа) со ниска просечна вредност на производството од 55.000 денари, односно 178.000 денари.

Во регистарот на земјоделски задруги досега се запишани 54 земјоделски задруги, од кои 7 се од голем обем, останатите 47 се од мал обем, со вкупен капацитет од околу 1.530 хектари обработлива површина, 6.000 пчелни семејства, 900 грла говеда, 500 кози и 12.000 овци. Вкупниот број земјоделски стопанства здружени во задруги е околу 560. Според расположливите податоци, најмал број на земјоделски задруги има во Вардарскиот, Југозападниот, Полошкиот, Североисточниот и Скопскиот плански регион.

Слика 4: Просечна годишна додадена вредност и инвестиции во земјоделството по региони

Југозападниот и Североисточниот се плански региони со најниски инвестициски активности во земјоделството, но и во исто време со најнеповолен сооднос споредено со бруто додадената вредност на земјоделството. Вардарскиот, Југоисточниот и Полошкиот

се плански региони кои исто така имаат неповолен сооднос на инвестиции споредено со бруто додадената вредност на земјоделството. Ова е значаен наод имајќи го предвид значењето на земјоделството за овие плански региони и високото учеството на бруто додадената вредност од земјоделството во вкупната бруто додадена вредност на регионот.

Источниот, Пелагонискиот, Североисточниот и Скопскиот регион се плански региони со најмалку наводнувани површини од користените. Во Вардарскиот, Источниот и Североисточниот плански регион наводнувањето и пристапот до вода е најмало и имаме најмалку земјоделски стопанства кои извршиле наводнување.

Полошкиот и Североисточниот плански регион се одликуваат со најмала вредност на производството и во исто време се региони со најмал број на корисници и финансиска поддршка од ИПАРД програмата²³. Источниот, Југозападниот и Скопскиот плански регион исто така имаат релативно мала вредност на производството.

Очигледно е дека одредени региони имаат споредбена предност за одгледување на одредени култури и групи добиток согласно своите агро-еколошки карактеристики, но досега не е направена реонизација на земјоделското производство и приоритизација на мерките во насока на поефикасно и порационално користење на средствата. Пелагонискиот плански регион има најголемо производство на житни култури, овошје од кое примарно е јаболката, како и говеда. Југоисточниот плански регион е типичен за производство на градинарски култури и дава скоро половина од производството, а во исто време заедно со Вардарскиот се двата плански региони со најголемо производство на грозје. Во Вардарскиот и Источниот плански регион се застапени најголем број на свињи, а Источниот во исто време заедно со Југозападниот имаат и најголем број на овци. Полошкиот плански регион, после Пелагонискиот, е регион со најголем број на говеда. Од друга страна, одредени региони како Североисточниот и Скопскиот плански регион се региони кои немаат некоја специфична компаративна земјоделска предност во поглед на другите региони. Во региони со релативно послаба компаративна предност, можат да се вклучат и Југозападниот и Полошкиот плански регион.

Во Југозападниот, Североисточниот и Полошкиот плански регион се активни најмалку деловни субјекти, кои просечно покриваат повеќе од 100 индивидуални стопанства по деловен субјект. Во исто време, во овие региони, вклучително и Скопскиот, учеството на деловните субјекти во земјоделство е незначителен во однос на вкупните деловни субјекти активни во различни сектори. Вардарскиот плански регион е регион со најмногу деловни субјекти во земјоделството. Исто така, иако најголем дел од деловните субјекти, посебно трговците и откупувачите на земјоделски производи располагаат со мобилни откупни станици и покриваат повеќе локации, населени места и често и различни региони, сепак е евидентен диспаритетот и опфатот на земјоделски стопанства, а посебно во Југозападниот, Североисточниот и Полошкиот плански регион.

Пелагонискиот, Источниот и Југоисточниот плански регион се регионите во кои има најголемо негативно влијание врз шумите, како од аспект на оштетени површини од пожари, така и од аспект на негативен биланс во нивно обновување, но и значителен интензитет на сеча на дрвна маса. Југозападниот плански регион има релативно подобра ситуација во однос на штети и обновување на шумите, но сепак има значително голем интензитет на сеча. Скопскиот плански регион е регион со интензивни штети на површините од пожари и најнегативен биланс на обнова на шумите, но сепак притисокот е многу помал од аспект на сеча на дрвна маса.

²³ Податоците за Националната поддршка за развој на земјоделството и руралниот развој не се редовно достапни и дезагрегирани на регионално ниво.

За поддршка на речиси целосно напуштените подрачја или подрачја во фаза на сериозна депопулација, како Мариово, Поречието, Малешевјата, Мавровско-реканскиот крај, Демир Хисар, висорамнината Витачево и Азот, кои се значително големи и зафаќаат близу 4% од вкупната територија на државата неопходно е носење на посебни нормативни решенија од страна на МЗВШ и МЛС како и посебен сет од политики и мерки засновани на студии со сеопфатни економско-социјални анализи за потенцијалите за развој на овие подрачја.

Статистички податоци (од 2016 г.) за учеството на жените како носители на индивидуалните стопанства покажуваат дека во просек само 10% од носителите на индивидуалните земјоделски стопанства се припаднички на женскиот пол, а во најнезавидна положба се жените од Полошкиот, Источниот и Скопскиот плански регион со понизок процент на учество од 10%. Од друга страна, жените во работата на стопанствата учествуваат со 65% но тоа се главно неплатени²⁴ семејни работнички во тие стопанства. Уште поалармантен е фактот дека само 38% од жените во руралните средини се сметаат за економски активни, а останатиот дел влегуваат во т.н. неформална економија каде што не е регулиран статусот на жената во односна здравствената и социјална заштита. Поради тоа директно се зголемува јазот на веќе постоечката дискриминација и ги прави жените од руралните средини уште поранлива категорија.²⁵ Жените од руралните средини се соочуваат со голем број на предизвици, а тоа се социјална исклученост, невработеноста, родова дискриминација, нееднаква распределба на приходите и ресурсите, доминација на традиционалните норми, лишување од сопственост на земјоделско земјиште и имот, лишување од право на платено родителско отсуство, ограничени пристапи и понуда на образование, информации, здравствена заштита, јавни и социјални услуги. Ваквите услови ги принудуваат руралните жени на живот во поголема сиромаштија и ја поттикнуваат миграцијата. Околу 62% од руралните жени не се активни на пазарот на трудот заради ангажирање во домаќинството и грижа за деца, а 47% од невработените рурални жени вршат неплатена работа во семејни фарми. Според изворот на семејниот приход, домаќинствата кои живеат од земјоделски приходи се втори по нивото на сиромаштијата (57,4%) - највисока кај семејствата со приход од социјална помош (90,6%). Од сите рурални жени, 58% немаат лични примања, двојно повеќе од мажите во руралните средини.

Генерално безбедноста на храна е во надлежност на националните институции, но во таа насока на регионално ниво, може да се придонесе доколку се идентификуваат и приоритизираат традиционалните препознатливи производи, создавање на предуслови за зачувување на овие традиции, како и нивната заштита, брендирање и географска заштита. Досега тоа е направена за Кочанскиот ориз и Охридската цреша, но постојат уште многу традиционални и типични производи кои можат да бидат заштитени и основа за афирмација и препознатливост на регионите.

Досегашните анализи во рамките на Националните комуникации за климатски промени покажаа дека земјата ќе стане потопла и умерено посушна како што поминува времето, со значителни намалувања на летните врнежи, зголемување на бројот и траењето на топлотни бранови и почести и сериозни екстремни настани како што се сушите и поплавите. Југоисточниот и Вардарскиот плански регион ќе останат едни од

²⁴ Услугите и директната помош кои ги обезбедува државата, а се однесуваат на вработување (Агенција за вработување и Агенција за поддршка на земјоделството) се тешко достапни за поголемиот дел од жените од руралните средини што резултира со неможност секое невработено лице редовно да се јавува лично во просторите на АВРСМ (поради далечината, финансиските издатоци и слично), па така голем дел од невработените жени не се пријавуваат во Агенцијата и воедно не ги користат нејзините услуги.

²⁵ „Препораки за поддршка на жените во земјоделството и руралните средини во услови на работа предизвикани од covid-19“, Работна група за родова еднаквост и зајакнување на жените, МЗШВ, 2020

најранливите плански региони во земјата. Негативниот ефект на климатските промени ќе се одрази врз намалување на приносите и квалитетот на растителното производство, но ќе има негативен ефект врз домашните животни примарно како резултат на зачестеност на варирањето на екстремните температури, ширење на болестите и штетниците и недостаток на редовни и квалитетни извори на храна.

Земајќи ги предвид сите презентирани наоди препорачлива е понатамошна диверзификација на економските активности во земјоделството заснована на компаративните предности на планските региони водејќи притоа сметка за подобрување на квалитетот на земјоделските производи како и на условите за живот особено на најранливите групи, вклучувајќи ги младите и жените. Покрај финансиската поддршка и капиталните инвестиции неопходно е да се продолжи и со меки инвестиции за унапредување на знаењето и севкупниот човечки капитал во земјоделството. Притоа треба да се внимава управувањето со природните ресурси да биде одржливо и да се ублажи влијанието на климатските промени на земјоделството и руралниот развој.

3.7. Поддршка за развој на малите и средни претпријатија, претприемништво, иновации, мудра специјализација и конкурентност

Создавање на продуктивен, иновативен, конкурентен и динамичен сектор на мали и средни претпријатија (МСП) во секој плански регион најдиректно придонесува за зголемување на атрактивноста на регионот и задржување на населението а особено младите лица и жените во планските региони но истовремено придонесува и за зголемена атрактивност на регионите за домашни и странски приватни инвестиции. Над 99% од сите активни деловни субјекти се МСП и нивната контрибуција во вкупната бруто додадена вредност на економијата на Северна Македонија е 77% со безмалку идентичен процент на вработени лица.

Имајќи го предвид значењето на рамномерниот регионален развој и искористување на потенцијалите на сите плански региони како и значењето кое ЕУ го придава на регионалниот развој и социјалната кохезија препорачливо е Владата на Република Северна Македонија во наредната декада да обрне внимание на потребата од насочена поддршка за искористување на споредбените предности на секторот МСП во секој плански регион.

Според податоците на ДЗС, бројот на активните деловни субјекти во Република Северна Македонија во 2019 година изнесува 75 914 и во однос на 2018 година е зголемен за 5.0 %. Од табелата 17 подолу може да се забележи дека најголемо учество во структурата на активните деловни субјекти по плански региони има Скопскиот со 38.2 %, а најмало учество има Североисточниот со 5.6 %. Овој наод укажува на споредбено многу поголема концентрација на сите категории на претпријатија во Скопскиот плански регион и ја потврдува генералната констатација на оваа Стратегија дека развојот во Република Северна Македонија е нагласено моноцентричен.

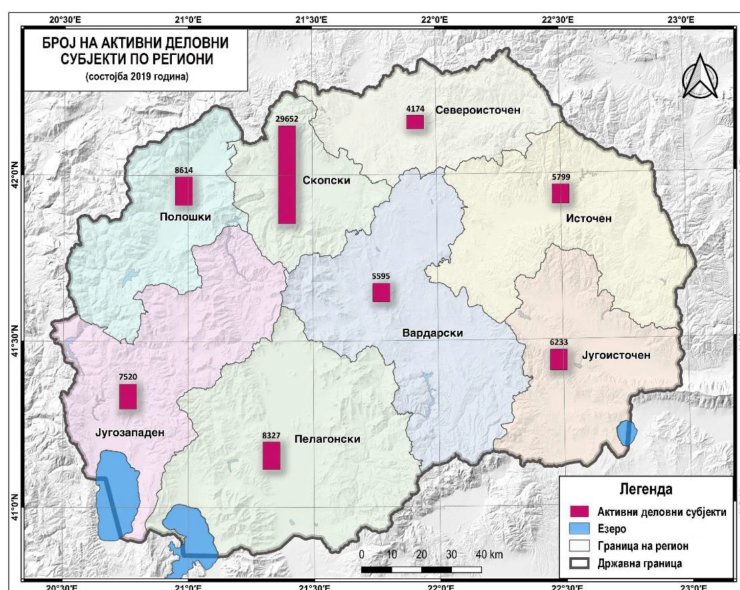
Табела 17: Број на активни деловни субјекти според бројот на вработени по плански региони

Плански регион	2017				2018				2019			
	1-9	10-49	50-249	250+	1-9	10-49	50-249	250+	1-9	10-49	50-249	250+
Вардарски	4406	352	106	12	4418	355	97	15	4713	356	103	14
Источен	4475	464	180	21	4479	459	173	20	4701	480	172	18
Југозападен	6060	408	109	10	6010	405	107	12	6423	420	108	11

Југоисточен	4720	483	110	12	4694	491	111	12	5042	511	115	13
Пелагониски	6779	515	131	26	6761	515	140	23	7029	513	141	20
Полошки	7214	398	100	8	7323	408	106	8	7628	424	103	8
Североисточен	3387	302	82	5	3359	305	79	6	3522	308	79	5
Скопски	19617	2333	564	142	20140	2333	586	144	22207	2436	583	143

Извор: Државен завод за статистика, одел Деловни субјекти

Надминување на овој суштински диспаратитет во концентрацијата на активни деловни субјекти не е возможно на кус рок но порамномерна дистрибуција на претпријатијата е возможна доколку во наредната декада се спроведат добро насочени мерки за развој на секторот на МСП и претприемништвото во сите други плански региони покрај Скопскиот.

Слика 5: Активни деловни субјекти

Анализираните податоци укажуваат дека во најголем дел директните инструменти за поддршка на претприемништвото и МСП се развиени и се користат од страна на државните органи на управата и специјализираните национални агенции и фондови. Од Завршната евалуација на претходната Стратегија за регионален развој се забележува и дека во однос на вкупниот број на проекти само околу 5% биле наменети за подигнување на нивото на човечкиот капитал во планските региони и креирање на конкурентски предности на планските региони. Единиците на локалната самоуправа и покрај тоа што локалниот економски развој е децентрализирана надлежност, истиот го потпомагаат претежно на индиректен начин, по пат на изградба на локална комунална инфраструктура, одржување на локалните патишта, организирање на јавниот превоз на патници (обезбедување мобилност), просторно и урбанистичко планирање и уредување на градежно земјиште покрај останатите и за инвестициски проекти на економските оператори. Сите овие мерки и активности на општините се всушност поврзани со други

области на локални надлежности. Дел од единиците на локалната самоуправа кои располагаат со земјиште во државна сопственост се обидуваат да развијат локални економски зони но во нив е потешко да се привлечат странски инвестиции поради споредбено поатрактивните бенефиции поврзани со ТИРЗ. Од претходното може да се заклучи дека покрај потребата од посуштинска децентрализација на инструментите за поддршка на МСП и претприемништвото и воспоставување на подиректна соработка на општините со министерствата и националните агенции и фондови кои дистрибуираат државна помош за претпријатијата, на пократок рок ефекти во надминување на регионалните диспаритети по однос на претприемништвото и МСП може да се постигнат само преку доследна примена на Индексот за степенот на развиеност на планските региони при дистрибуција на државната помош.

Во овој контекст анализирани се ефектите од спроведувањето на програмите на Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), и клучните програми на Министерството за економија, Агенцијата за поддршка на претприемништвото, и на Агенцијата за поддршка и промоција на туризмот. Анализирани се и ефектите врз развојот на претприемништвото и секторот на МСП од функционирањето на технолошко индустриските развојни зони²⁶.

Во последниве пет години најголема улога во финансиска поддршка на претпријатијата во контекст на иновациите и технолошкиот развој има ФИТР кој од 2015 година до овој момент има објавено вкупно 13 повици со вкупен буџет од приближно 70 мил. евра. Во однос на доделените грантови кај овој инструмент се забележува дека постојат значајни диспаритети помеѓу планските региони со доминација на Скопскиот со над 60% одобрени проекти, следен од Пелагонискиот и Источниот со 9.2% додека Полошкиот и Југозападниот плански регион имаат најмалку добиени проекти односно само 2,36% и 1,18%, респективно. Треба да се спомене дека со цел да се адресира овој многу изразен диспарат, со последниот повик на ФИРТ воведен е критериум за одобрување на апликации поврзан со степенот на развиеност на планските региони. Во ЕУ во последниве 5 години вложувањата во Истражување и Развој се движат над 2% со тенденција на линеарен раст. Оттаму и потребата директната помош за иновации и технолошки развој на претпријатијата да биде синхронизирана со инвестиции во истражување и развој и конкретна поддршка на универзитетите, факултетите и научно истражувачките институти а се со цел да се продлабочи нивната соработка со приватниот сектор и општините и на тој начин да се остварат комплементарни ефекти. Достапните податоци од ФИТР овозможуваат и да се согледа потенцијалот за иновации на одделни економски гранки и индустрии за секој регион засебно (табела 18).

Табела 18: Области со добиени најмногу финансиски средства од ФИТР според региони

ПЛАНСКИ РЕГИОН	ОБЛАСТ СО НАЈМНОГУ ДОБИЕНИ СРЕДСТВА ОД ФИТР
Вардарски	Обработка на храна
Источен	ИТ и Текстил
Југозападен	Земјоделство и Енергетика
Југоисточен	Машинска индустрија и инженеринг и ИТ
Пелагониски	Енергетика и ИТ
Полошки	Обработка на храна и Машинска индустрија
Североисточен	Градежништво
Скопски регион	ИТ

²⁶ Комплементарна поддршка за развој на иновативен и претприемачки екосистем на национално ниво даваат и Државниот завод за индустриска сопственост, Националната агенција за европски образовни програми и мобилност и Националниот центар за развој на иновации и претприемачко учење.

Извор: Податоци на ФИТР

Овие согледувања придонесуваат за поуспешно профилирање на планските региони и нивна паметна специјализација. Во овој контекст треба да се нотира спроведувањето активности за т.н. паметна (smart) специјализација под водство на МОН во чии рамки се подготвува Стратегија за паметна специјализација, истражувања и иновации. Во својата суштина оваа мерка (вообичаено за државите членки на ЕУ) цели кон зголемување на конкурентноста на регионите и општините засновано на компетитивните предности на секој регион/општина засебно. Примената на овој пристап е од суштинско значење за користење на тековните финансиски инструменти на ЕУ за поддршка на државата а по зачленувањето и структурните фондови. Доколку доследно се примени овој пристап, истиот ќе придонесе за фокусирање на инвестициите на оние економски области и гранки кои создаваат најголема продуктивност и додадена вредност. Со цел паметната специјализација да ги даде очекуваните резултати препорачлива е примена на т.н. Модел на четирикратен хеликс според кој во носење на најважните стратески одлуки за поттикнување на иновациите треба да дискутираат сите засегнати страни и тоа: клучните чинители од Владата, општините, истражувачките и научните институции, компаниите и граѓаните, кои се вклучуваат во процеси на соработка од долу нагоре во создавање на иновативната политика наспроти традиционалниот процес на креирање политики од горе надолу.

Средства за поддршка на малите и средни претпријатија се реализираат и преку програми на Министерството за економија, Агенцијата за поддршка на претприемништвото и Агенцијата за поддршка и промоција на туризмот кои започнувајќи со 2020 година при распределба на државната помош применуваат критериуми поврзани со степенот на развиеност на планските региони.

Во контекст на туризмот, во тек е подготовка на новата Стратегија за развој на туризмот а изминатите неколку години се реализира позначајна поддршка за општините и економските оператори преку Програма за локална и регионална конкурентност во туризмот (ЕУ/ИПА средства управувани од страна на Светската Банка) во износ нешто повисок од 17 милиони Евра. Оваа програма воспостави солидна основа за понатамошен локален и регионален развој на туризмот заснован на конкурентските предности како гранка која е од особено значење за руралните општини и подрачја. Во 2018 г. во секторот туризам биле вработени 8.500 луѓе т.е 1,2 отсто од вкупниот број на вработени во земјата, а ако се земаат предвид и вработувањата во другите економски сектори кои се поврзани со туризмот, вработени се дополнителни 31.000 лица, т.е 4,5 проценти од вкупниот број на регистрирани вработени лица во 2018 година. Учеството на туризмот во БДП на државата во 2018 година бил 2,3%, а во 2019 нараснал на приближно 2,7 отсто. Во контекст на развојот на туризмот сепак воочени се и диспаритети помеѓу планските региони, односно не сите имале ист раст во бројот на странски и домашни туристи. Притоа, доминира Скопскиот плански регион со 45% од вкупниот број на странски туристи (и покрај споредбено помал број легла) и заедно со Југозападниот и Југоисточниот плански регион опфаќаат 88% од вкупниот број ноќевања на странски туристи, додека последните три плански региони (Источниот, Североисточниот и Вардарскиот регион) оствариле само 5% од вкупниот број ноќевања на странски туристи.

По однос на институционалната рамка за привлекување на странски директни инвестиции истата е централизирана. Главна улога во привлекувањето на странски инвеститори има Дирекцијата за технолошко индустриски развојни зони. ТИРЗ се распоредени низ целата држава со исклучок на Вардарскиот плански регион. Во однос на регионалната распространост на зоните може да се забележи дека постојат разлики во број на зони, големина на инвестициите, број на компании кои работат во рамките на зоните и сл.

Табела 19: Вкупен број на ТИРЗ-ови по региони

Плански Регион	Број на зони	Град
Вардарски	0	
Источен	4	Зона Штип/ Берово/ Винаца/ Делчево
Југозападен	2	Зона Кичево/ Струга
Југоисточен	3	Зона Струмица/ Гевгелија/Радовиш
Пелагониски	1	Зона Прилеп
Полошки	1	Зона Тетово
Североисточен	1	Зона Ранковце
Скопски	3	Зона Скопје 1/2/3

Извор:Пресметки врз основа на влезни податоци од www.fez.gov.mk/

Како што може да се забележи од табелата 19, во Скопскиот плански регион делуваат три зони од кои две ги имаат некои од најголемите компании во државата, Југоисточниот плански регион исто така има три зони додека Источниот има четири зони. Од друга страна Вардарскиот плански регион нема воопшто развојна зона, додека Пелагонискиот, Полошкиот и Североисточниот имаат по една зона. Иако се воспоставени вкупно 15 ТИРЗ, сепак ТИРЗ 1 и 2 во Скопје како и ТИРЗ Штип според достапните економски и финансиски податоци покажуваат многу подобри економски резултати во споредба со другите зони. Во последните неколку години е остварен позасилен развој на ТИРЗ Тетово и ТИРЗ Струмица но другите зони не придонесуваат позабележително во подобрување на економските развојни параметри во планските региони а преку нив и на економскиот развој и раст на државата. Во контекст на паметната специјализација, интересот на странските инвеститори укажува на потребата од таргетиран развој на знаење и вештини поврзани со производство на автомобилски делови како нетрадиционална за наши прилики економска гранка кој сепак привлечла најмногу и најзначајни гринфилд инвестиции. Ова води кон сознание дека пакетот на стимулации во ТИРЗ бил клучен за носење одлука за инвестирање наспроти реалната состојба со квалитетот и целисходноста на знаења и вештини односно контрибуцијата на постоечкиот човечки капитал во планските региони. Од друга страна токму овие гринфилд инвестиции во ТИРЗ ги одликува висока продуктивност и користење напредни технологии и на тој начин се придонесува не само за зголемување на извозот, нивото на девизни резерви, намалување на бројот на невработени лица туку и за унапредување на човечкиот капитал и модернизирање а преку тоа и зголемување на конкурентноста на домашниот приватен сектор, МСП и услужниот сектор во планските региони како и негово прилагодување кон реалните потреби на странските инвеститори . Иако Вардарскиот плански регион природно се надоврзува на Скопскиот и е дел од коридорот 10, што подразбира и близина до зоните во Скопскиот плански регион, треба да се размислува за оформување на ТИРЗ во овој регион во комбинација со развој на агро-индустриска зона, препорака наведена и во поглавјето за земјоделство и рурален развој на оваа Стратегија.

Анализата во ова поглавје на Стратегијата ја завршуваме со наоди кои се однесуваат на организациската рамка за поддршка на претприемништвото во планските региони.

Табела 20: Организациска рамка за поддршка на претприемништвото и МСП во планските региони

Плански регион	Институции и вонинституционални облици на поддршка на претприемништвото и МСП во планските региони
Вардарски	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП) и Деловен Инкубатор

Источен	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП) и Деловни Инкубатори (Македонска Каменица, Штип, Делчево)
Југозападен	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП), Агенција за поддршка на претпријатија (АПП) и Деловен Инкубатор
Југоисточен	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП) и Деловен Инкубатор
Пелагониски	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП), Регионална агенција за развој на претпријатија (ПРЕДА), Деловен Инкубатор, Агенции за технолошки развој на Машинскиот и Земјоделскиот Факултет, ИТ Хаб центар во рамките на Факултетот за информатички и комуникациски технологии при Универзитет „Св. Климент Охридски“ во Битола со старт ап центар.
Полошки	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП), Агенции за поддршка на претпријатија (АПП) лоцирани во Тетово, Гостивар, Технолошкиот парк на Универзитетот на Југоисточна Европа во Тетово
Североисточен	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП)
Скопски	Регионален центар за поддршка на претпријатијата (РЦПП), Ромски деловен центар, Агенции за технолошки развој на Машинскиот и Земјоделскиот Факултет, Универзитетски центар за нови бизниси при Машинскиот факултет, Фондација РСМ, CEED Македонија, Фондацијата за менаџмент и индустриско истражување

Според презентираниите податоци може да се забележи дека во сите плански региони има една или повеќе институции и организации за поддршка на МСП и претприемништвото. Сепак, се забележува дека во некои региони бројот на овие институции и организации е поголем како што е примерот со Скопскиот и Пелагонискиот плански регион и донекаде во Полошкиот плански регион додека во Североисточниот плански регион има само една институција. Во контекст на ова поглавје но и за спроведувањето на Стратегијата за регионален развој како целина, од особено значење е да се зајакне институционалната рамка за спроведување на мерки и активности кои целат кон порамномерен развој во секој плански регион. Оттаму и потребата од континуирано зајакнување на надлежностите и капацитетите на Центрите за развој на планските региони. Конкретно поврзано со поддршката на претприемништвото и МСП треба да се земе предвид дека во 2016 година, секој од 8-те Центри за развој на планските региони во рамки на сопствената организациска структура воспостави т.н Бизнис центар со мисија да прерасне во информативен центар за приватниот сектор на територијата на планскиот регион но и потенцијален спроведувач на активни мерки за поддршка на приватниот сектор. Една од почетните активности на овие бизнис центри беше развојот на функционална база на податоци поврзана со можностите за привлекување гринфилд и браунфилд инвестиции како и мапирање на производствениот и услужниот потенцијал на приватниот сектор во регионите за поддршка на овие инвестиции. Овие целесходни активности на бизнис центрите во рамки на Центрите за развој на планските региони бараат континуирана поддршка на државата доколку сакаме да се остварат континуирани, комплементарни и одржливи ефекти. Земајќи ја предвид фрагментираноста на институционалната и вонинституционална поддршка на претпримеништвото и МСП на ниво на плански региони, препорака на оваа Стратегија е постепено да се консолидираат овие организации во една мрежа на ниво на плански регион или барем делумно да се амалгамираат (спојат) во рамки на Бизнис центрите како

организациска единица на Центрите за развој на планските региони. Доколку се обезбедат стабилни инструменти за финансирање на активности на Бизнис центрите во рамки на Центрите за развој на планските региони на истите може со закон да им бидат проширени специфичните надлежности.

Сите презентирани наоди укажуваат на потребата од подобра синхронизација на мерките како и координација на сите инволвирани институции во дистрибуцијата на државната помош за приватниот сектор а со цел до крај на наредната декада да се создаде витален и динамичен, продуктивен, одржлив и отпорен сектор на МСП со конкурентен иновациски потенцијал, рамномерно во сите плански региони, заснован на претходно постигната паметна специјализација.

3.8 Пазар на труд

Во последната декада во Република Северна Македонија, по завршувањето на финансиската криза од 2009 година, се забележува позитивен тренд на пазарот на труд кој се манифестира со континуирано растечка стапка на вработеност придружена со опаѓање на невработеноста. Сепак, пазарот на труд во Републиката на прагот од третата деценија на 21 век се наоѓа пред големи предизвици кои произлегуваат од неговото интегрирање во европскиот пазар на труд.

Главен извор на податоци за анализата на пазарот на труд во контекст на регионалниот развој во Република Северна Македонија е Анкетата за работна сила што ја спроведува ДЗС²⁷ а направена е и анализа на податоци од АВРСМ како државна агенција која води статистика за евидентирани невработени кои активно бараат работа, дезагрегирани според различни социо-економски карактеристики како што се: пол, возраст, школска подготовка и т.н. Главни индикатори за пазарот на труд врз основа на кои се идентификувани диспаратите помеѓу планските региони се: стапката на активност, стапката на вработеност, стапката на невработеност, продуктивноста на трудот и стапката на слободни работни места. Врз основа на направените анализи по региони за 2019 година, може да се направи рангирање на регионите прикажано во следнава табела:

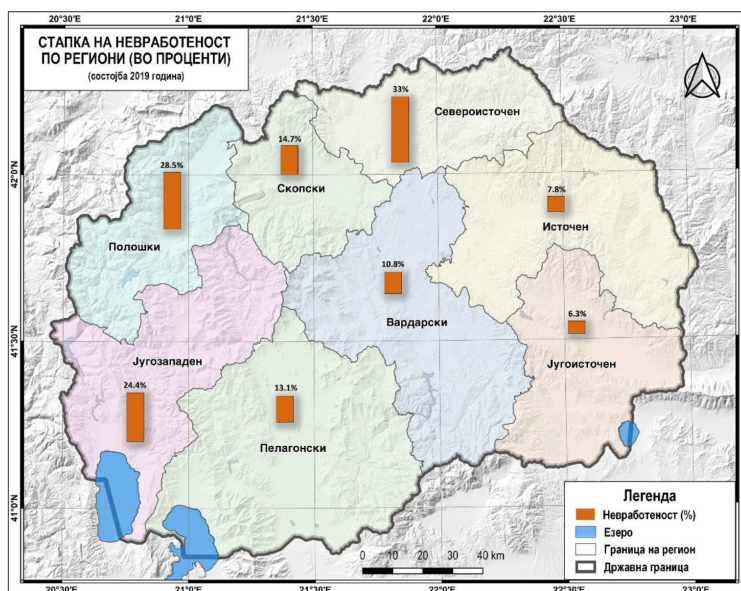
Табела 21: Рангирање на регионите според индикаторите за пазарот на труд

	Стапка на активност	Стапка на вработеност	Стапка на невработеност	Продуктивност (БДП по вработен)	Стапка на слободни работни места		
Плански регион							
Вардарски	61,8	55,2	10,8	0,77	1,62		
Источен	58,9	54,3	7,8	0,69	1,92		
Југозападен	57,0	43,1	24,4	0,77	1,73		
Југоисточен	67,6	63,3	6,3	0,72	1,61		
Пелагониски	64,5	56,0	13,1	0,66	2,08		
Полошки	51,9	37,1	28,5	0,49	0,62		
Североисточен	55,2	37,0	33,0	0,63	1,89		
Скопски	53,5	45,6	14,7	1,25	1,83		
Ранг							
1	2	3	4	5	6	7	8

²⁷ Почнувајќи од 2009 година, преку оваа анкета се обезбедуваат и јавно се публикуваат основните показатели за пазарот на труд на регионално ниво.

Извор: Пресметки зановани на податоци од ДЗС

Од табелата 21 може да се констатира дека диспаритетите се особено загрижувачки во однос на стапките на невработеност кои бележат раст во последните години, додека диспаритетите кај стапките на активност и стапките на вработеност бележат благо опаѓање. Региони што потфрлуваат во поглед на функционирањето на пазарот на труд се Полошкиот, Североисточниот и Југозападниот плански регион, додека пак Скопскиот плански регион се издвојува според побарувачката за труд и високата продуктивност на трудот. Ваквите диспаритети во наредниот десетгодишен период би можеле да се намалат со дополнителни мерки за креирање ефективна побарувачка за труд во планските региони кои потфрлуваат, придружени со мерки за унапредување на вештините и компетенциите на работната сила. Во однос на социо-демографските атрибути кај регионалните стапки на невработеност, генерално може да се заклучи дека жените, младите и лицата без завршено основно и со основно образование се соочуваат со најголем ризик од невработеност. При тоа, најалармантна е состојбата со ранливите групи во Полошкиот, Североисточниот и Југозападниот плански регион, каде се неопходни посебно дизајнирани политики за таргетирање на овие категории население.

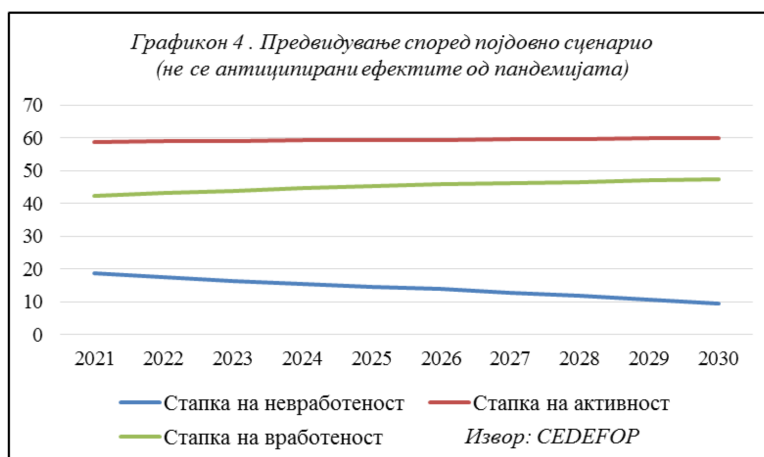
Слика 6: Стапка на невработеност (%)

Пандемијата предизвикана од корона вирусот Covid-19 дополнително ги влоши состојбите на пазарот на труд. Повторно, во групата на најпогодени категории се најранливите слоеви од населението како што се: жените, повозрасните работници, работниците со пониско ниво на образование и некои етнички заедници како на пр. Ромите²⁸. Ризикот, исто така е голем кај работници со поспецифични работни услови како на пример, подолги часови работа, работа на повеќе локации и микро работни места.

²⁸ Само 3% од корисниците на активните мерки за вработување се Роми.

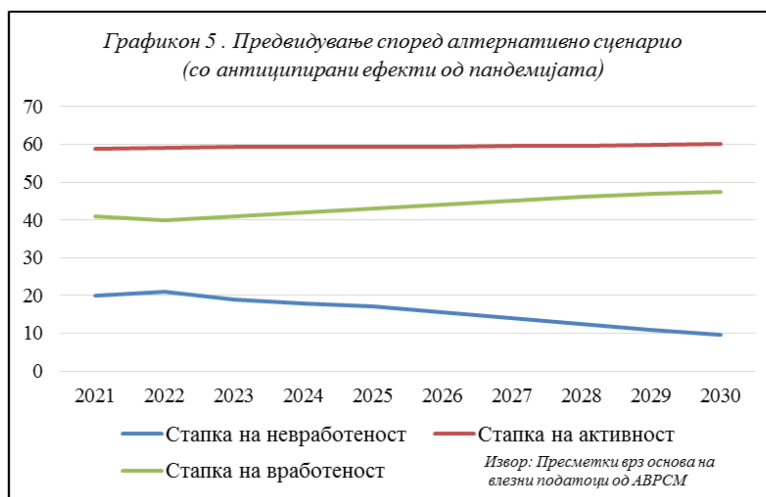
Ваквите заклучоци упатуваат на потребата креаторите на политиките да спроведат брзи и таргетиран мерки за превенирање на натамошното зголемување на економските и социјалните нееднакости како последица на пандемијата. При тоа, идентификувањето на секторите, професиите и категориите население кои се соочуваат со поголем ризик од контракција е значајно за дизајнирање соодветни активациски политики, како и политики за преквалификација и поддршка на вработувањето.

За идните движења на пазарот на труд во Република Северна Македонија можат да се направат неколку развојни сценарија за периодот 2021-2031. Како појдовно сценарио кое не ги зема предвид последиците од пандемијата можат да се користат предвидувањата на Европскиот центар за развој на професионалното усовршување (CEDEFOP) прикажани на графиконот 4 подолу. Според ова сценарио невработеноста во следната декада би забележала континуирано намалување проследено со зголемување на стапката на вработеност и релативно константна стапка на активност. Стагнацијата кај стапката на активност се должи на намалениот природен прираст и зголемена миграција за време на транзицискиот период. Освен тоа, значителен број на долгорочно невработени кои се блиску до возраста за пензионирање се очекува да ја напуштат работната сила во наредните 5-10 години. Во услови на напредување во процесот на пристапување кон ЕУ, се очекува пазарот на труд во Северна Македонија да влезе во нова рамнотежа, при што релативно ниската невработеност би извршила дополнителен притисок врз платите. Како последица на тоа, се очекува платите кај одредени занимања како на пример, професионални работници и техничари да пораснат како резултат на дефицитот на нивните вештини на пазарот на труд. Сепак, растечкиот тренд на платите би варираше помеѓу различните занимања и главно би зависел од преговарачката моќ на работниците во секое конкретно занимање.

Сепак, ширењето на пандемијата проследено со мерки за изолација, има „девастирачки“ последици врз пазарот на труд. Во Република Северна Македонија според податоците од АВРСМ за првата половина од 2020 година, бројот на невработени се зголемил за над 20.000 лица што е значителен пораст во споредба со претходните години. Алтернативното сценарио кое ги зема предвид последиците од пандемијата е презентирano во графиконот 5 подолу. Според ова сценарио, ефектите од пандемијата особено ќе се чувствуваат во 2021-2022 година кога се очекува стапката на

невработеност да се зголеми за сметка на намалување на стапката на вработеност. Сегашните предвидувања на Светската здравствена организација се дека ефектите од пандемијата би се чувствувале во наредните две години. Оттука, позитивниот тренд на пазарот на труд би требало да отпочне во 2023 година кога стапката на невработеност повторно би се вратила на својот опаѓачки тренд.

Според анализата на двете сценарија утврден е диспропорционален ефект од пандемијата кај различни дејности и професии. Во овој контекст, посебно погодени професии кои се карактеризираат со голем ризик од изложеност се следниве: сместување, угостителство, трговија на големо и мало, персонални услуги и сл. Кон оваа група, секако треба да се додадат здравствените работници и останатите работници кои даваат здравствена нега а кои имаат највисока изложеност. Од друга страна, бизнисите засновани на онлајн услуги се релативно заштитени од изложеност на корона вирусот и нивните економски перформанси се помалку погодени од сегашниот (и потенцијален иден) шок.

Политиките за пазарот на труд треба да бидат усогласени со Стратегијата за регионален развој и комплементарни со останатите секторски политики поврзани со економскиот развој и развојот на образованието со цел да се постигне нивна максимална ефикасност.

3.9 Социјален развој

Спроведената анализа утврди изразени диспаритети помеѓу планските региони во социјалниот развој. Притоа, регистрираните диспаритети во планските региони во одделните индикатори во областа на социјалниот развој се надвор од прифатливите граници кога станува збор за Североисточниот и Полошкиот плански регион.

Табела 22: Рангирање на планските региони според клучните индикатори на социјалниот развој за 2018 година*

Плански регион	Стапка на сиромашни лица, (%)	Комбиниран индикатор (AROPE), стапка на сиромашни или социјално исклучени лица, (%)	NEET стапка (15-29), %	Корисници на СПП над 18 години, на 1.000 население	Деца на возраст 0-5 во детски градинки, (%)	Вкупен број на општи матични лекари на 1.000 осигуреници	Вкупен ранг
Вардарски	8.0 (1)	27.3 (2)	20.8 (3)	12.3 (4)	36.0 (2)	0,91 (3)	1 (15)
Источен	13.3 (3)	32.6 (4)	16.7 (1)	9.3 (1)	42.1 (1)	0,76 (8)	2 (18)
Југозападен	14.4 (4)	25.8 (1)	32.4 (6)	12.0 (3)	18.1 (7)	0,79 (7)	6 (28)
Југоисточен	19.5 (5)	43.6 (5)	22.7 (4)	13.2 (5)	28.0 (4)	0,92 (2)	4 (25)
Пелагониски	13.1 (2)	27.8 (3)	18.3 (2)	16.5 (7)	22.3 (5)	0,80 (5)	3 (24)
Полошки	34.3 (7)	51.2 (7)	37.8 (7)	15.7 (6)	9.1 (8)	0,90 (4)	7 (39)
Североисточен	38.7 (8)	59.6 (8)	42.5 (8)	30.1 (8)	19.8 (6)	0,97 (1)	8 (39)
Скопски	21.8 (6)	46.9 (6)	30.3 (5)	10.8 (2)	33.1 (3)	0,80 (5)	5 (27)
Република Северна Македонија	21.9	41.1	29.8	14.1	26.3	0,86	

Извор: пресметки врз основа на официјални податоци од ДЗС, МТСП и ФЗО, како и врз основа на податоци од ДЗС добиени со дополнителна обработка за потребите на подготовка на Стратегијата, *планските региони се рангирани по однос на индикаторите, а вкупниот ранг е добиен со прост збир на одделните рангирања

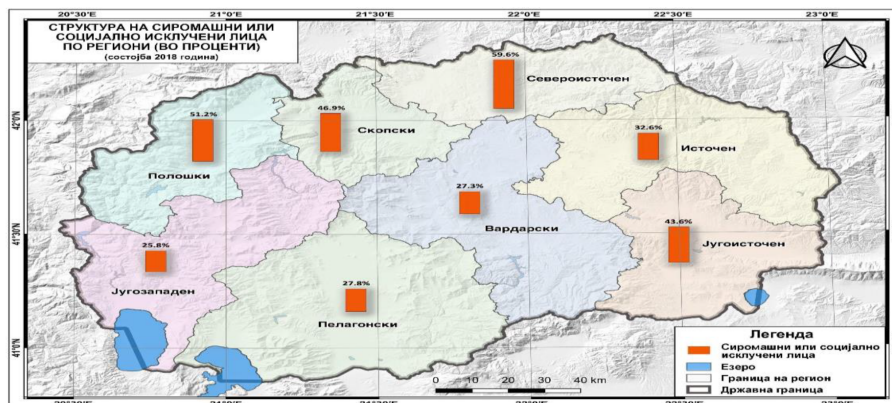
Стапки на сиромаштија и социјална исклученост

Стапката на сиромашни лица во земјата има тенденција на континуиран пад, од 27.0% во 2010 година, 22.1% во 2014 година, до 21.9% во 2018 година. Ваквиот пад се должи на економскиот раст проследен со раст на вработеноста и платите, како и растот на пензиите. Гледано во апсолутни бројки, вкупниот број на лица што живеат под линијата на сиромаштија во последнава неполна деценија е намален за над 100 илјади, од 555.600 лица во 2010 година на 455.100 лица во 2018 година. Гледано структурно, состојбата со сиромаштијата е најкритична кај многудетните домаќинства 50.2 % и кај самохраните родители 33.5%, додека во најповолна позиција се самечките повозрасни домаќинства 6.1%. Стапката на сиромашни лица пред пензии и социјални трансфери за 2018 година изнесува 40.8% , додека со вклучени пензии а пред социјални трансфери изнесува 25.7%.

Според статусот на економска активност податоците за 2018 година говорат дека од сите вработени лица 8.8% се сиромашни, од невработените лица сиромашни се 41.9%, од другите неактивни лица 31.1% се сиромашни, а стапката на сиромаштија е

најниска кај пензионерите и изнесува 7.9%. Споредбено со 2010 година стапката на сиромаштија во сите статусни групи опаѓа, со тоа што најдобри резултати има кај пензионерите каде стапката во однос на 2010 кога изнесувала 15.9% сега е преполовена на 7.9%, кај невработените имаме пад од 50.6% на 41.9% во овој период, додека стапката кај вработените бележи пад од 9.9% на 8.8% во периодот 2010-2018. Според возрастни групи, во 2018 година, сиромаштијата е најголема кај најмладите (0-17) и изнесува 29.3%, а најниска е кај популацијата над 65 години со 14.6%. Кај возрастната група 18-64 стапката изнесува 21.2%. Повторно, споредбено со 2010 година, се гледа дека најголем напредок има кај највозрасната група (пад на стапката од 20.6% на 14.6%), а најмал кај најмладите (од 31.4% на 29.3%).

И кај индикаторите за нееднаквоста има позитивен тренд. Двата индикатора за нерамномерна распределба на приходите, Џини коефициентот и индикаторот S80/S20, во споредба со 2010 година, континуирано се намалуваат. Во 2018 година Џини коефициентот падна на 31.9% од регистрираните 40.9% во 2010 година, а индикаторот S80/S20 во 2018 година изнесува 6.2% наспроти 11.3% во 2010 година. Стапката на сиромашни или социјално исклучени лица, односно комбинираниот индикатор (AROPE), кој претставува главен показател за областа во Стратегијата ЕУ 2020, и со кој се мери учеството на населението кое е или сиромашно или сериозно материјално обесправено или живее во домаќинство со многу низок интензитет на економска активност, во Северна Македонија е исклучително висока 41.1% за 2018 година. Сепак, и тука се регистрира видлив тренд на намалување, во 2010 година оваа стапка изнесуваше 47.2%.

Слика 7: Стапка на сиромашни или социјално исклучени лица

Иако дел од податоците за сиромаштијата и социјалната исклученост по плански региони од табелата 22 погоре се од работен карактер и треба да се земат со одредена резерва поради пониското ниво на релевантност, тие сепак ја пополнуваат и потврдуваат социјалната слика на ниво на плански региони што ја имаме преку другите достапни официјални податоци, како оние за корисниците на социјална помош, корисниците на детски надоместоци, стапката на невработеност, бројот на регистрирани невработени лица.

Стапката на сиромашни лица во два плански региони се движи околу националниот просек, во четири плански региони е значително под просекот, а повисока од националната стапка имаат два плански региони, при што регистрираните диспаритети се драстични. Така, оваа стапка е највисока со 38.7% во Североисточниот плански регион

и во Полошкиот со 34.3%. Најниски стапки на сиромашни лица имаат Вардарскиот плански регион со само 8.0%, како и Пелагонискиот и Источниот со 13.1%, односно 13.3%. Гледано во апсолутни бројки, најмногу сиромашни лица има во Полошкиот плански регион, речиси 119 илјади. Нешто под 100 илјади сиромашни лица живеат во Североисточниот и Скопскиот плански регион, а најмал број сиромашни има во Вардарскиот - 13 илјади, како и во Источниот - над 20 илјади лица. Речиси половината, односно 48% од вкупниот број сиромашни во државата се населени во само два плански региона - Североисточниот и Полошкиот.

Вредностите на главниот показател, комбинираниот индикатор (AROPE) на сиромаштија и социјална исклученост, дополнително ја нијансираат социјалната слика во планските региони. Така, во Вардарскиот плански регион уделот на лица коишто се под линијата на сиромаштија е помал од една третина од вкупниот број на сиромашни и социјално исклучени лица во регионот. Тоа јасно укажува дека во овој регион проблемите врзани со социјалната исклученост, гледано релативно, се далеку поизразени од проблемите со сиромаштијата. Сосема спротивно, во Североисточниот плански регион, проблемите на сиромаштијата се далеку поизразени од оние на социјалната исклученост, при што дури две третини од вкупниот број на сиромашно или социјално исклучено население отпаѓа на лицата кои живеат под прагот на сиромаштијата.

Социјалната исклученост на младите лица, односно стапката на млади од 15 до 29 години кои не се вработени и кои не се вклучени во процесот на образование или обука (NEET) изнесува 24.5% во 2019 година. И тука регистрираме прогрес затоа што овој податок за земјата во 2010 изнесуваше 31.8%. Притоа, интересно е дека најголем дел од напредокот е направен во последната година - податокот за 2018 година изнесуваше 29.8%. Стапката на NEET (15-29) за ЕУ-28 во 2019 година изнесува 12.5%.

Гледано по региони, во однос на оваа стапка се забележуваат огромни диспаритети. Така, во 2019 година стапката на социјална исклученост на младите е најниска во Источниот со 10.7% и Југоисточниот регион со 11%, а највисока во Полошкиот и Североисточниот регион со 33.7%, односно 32.7%. Мошне неповолна стапка има и Југозападниот регион со 30.3%.

Социјална заштита

Социјални надоместоци. Инструментот на социјалната парична помош (СПП) како клучен социјален надоместок последните години покажуваше ниска ефективност - придонесот на овој инструмент кон намалувањето на сиромаштијата за 2018 година изнесуваше само 3.8 процентни поени. Причините за ова лежат и во нискиот износ на надоместокот, но и во слабостите во таргетирањето.

Табела 23: Корисници на социјална парична помош над 18 години, на 1.000 население, 2008-2018 година

Плански регион	2018	2016	2014	2012	2010	2008
Вардарски	12.3	19.5	18.1	19.4	25.0	26.9
Источен	9.3	14.7	15.2	15.6	19.4	24.6
Југозападен	12.0	36.1	16.3	18.0	22.8	26.3
Југоисточен	13.2	15.7	12.5	12.3	15.1	24.1
Пелагониски	16.5	12.7	21.6	20.6	25.9	39.7
Полошки	15.7	11.6	31.5	31.3	47.4	49.9
Североисточен	30.1	24.6	34.2	30.8	41.1	49.9
Скопски	10.8	12.3	18.0	17.7	24.1	27.8

Република Северна Македонија	14.1	17.6	20.9	20.7	27.9	33.4
------------------------------------	------	------	------	------	------	------

Извор: Државен завод за статистика, "Регионите во РСМ, 2019";
"Регионите во РМ" 2018, 2017, 2016, 2015, 2014, 2013, 2012, 2011, 2010, 2009

Од табелата 23 се гледа значајниот пад на корисниците на СПП во последнава деценија. Така, ако во 2008 година 33.4 лица над 18 години на 1.000 население биле корисници на СПП, во 2018 година тој број е сведен на 14.1 лица. Од една страна, тоа е уште еден показател за намалувањето на сиромаштијата и невработеноста и подобрувањето на економската состојба, но, од друга, говори и за "нерелевантноста" на овој инструмент поради неговиот мал износ и несоодветниот опфат. Со Замената на СПП со гарантираната минимална помош (ГМП) во јуни 2019, според првичните податоци, за една година зголемен е бројот на домаќинства-корисници за 27.6%. Растот на корисници е присутен во сите плански региони, при што најизразен е во регионите каде има најмалку корисници како Вардарскиот и Источниот регион со по близу 49%, додека најскромно, но, сепак значаен е во регионот со најголем број корисници Североисточниот со 15% раст. Големiot пораст на корисници заедно со значително зголемиот износ на ГМП се очекува да придонесе за поголема ефективност на овој клучен социјален надоместок во намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост.

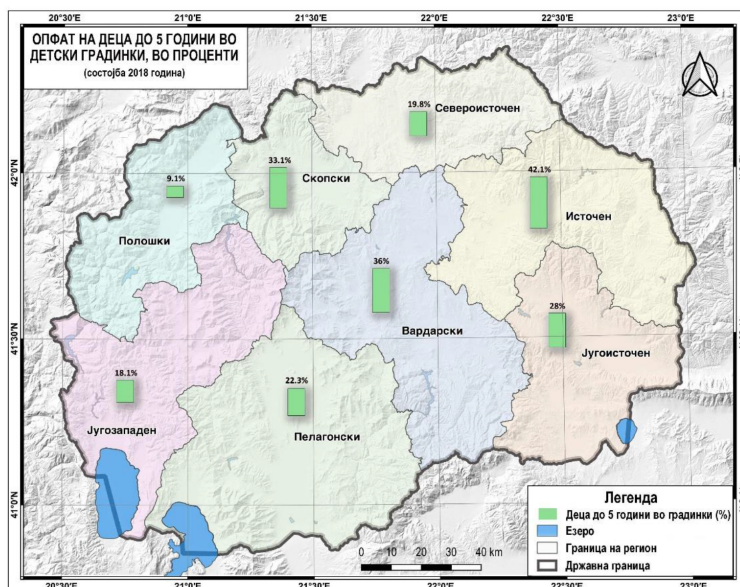
Социјални услуги. Постојната законска регулатива овозможува плурализација во обезбедувањето на социјалните услуги, но тие главно се обезбедени од државата, при што најголемиот дел на социјалните услуги се обезбедуваат од централно ниво. Процесот на децентрализација на социјалната заштита е во почетна фаза и испораката на социјалните услуги е особено централизирана, иако се создадени институционални и законски можности за нивна децентрализација на локално ниво и кај приватни даватели. Во отсуство на доволни финансиски средства и институционални капацитети, најголем број на општини сè уште немаат изградено ефикасни системи на поддршка и грижа за социјалните потреби на ранливите лица, како и соодветни информации и бази на податоци за бројот на ранливи групи, за видовите на ранливост, нивните специфични потреби и ограничувања, кои понатаму би се користеле за подготовка на соодветни локални програми и решенија базирани на локалните потреби на населението. Во последниве години направен е значаен напредок во деинституционализацијата, при што бројот на корисници во шесте социјални резиденцијални институции во земјата е намален за 43%. Системот на социјална заштита се повеќе се насочува кон развивање и јакнење на вонинституционалните форми на грижа за ранливите категории. Бројот на корисници на социјалните услуги во домот, во дневните центри и центрите на заедницата и останатите алтернативни форми на грижа и давање услуги отворени и воспоставени низ целата земја, во сите плански региони, е во постојан пораст. Така, ако во 2015 година биле опфатени во просек 1.750 корисници од различни ранливи категории, веќе во 2018 година опфатот изнесувал 3.058 корисници.

Заштита на децата

Детски надоместоци. Последнава деценија сведочиме силен и континуиран пад на корисниците на детскиот додаток - од 7.2% во 2008 на 2.1% во 2018 година. Падот е исклучително голем во сите плански региони, но, сепак екстремно изразен е во Источниот и Вардарскиот плански регион, но изразен е и во Скопскиот и Пелагонискиот плански регион. Токму поради ваквите регистрирани состојби се пристапи кон промена на критериумите за остварување на ова право и се овозможи полесен пристап до детскиот додаток за семејства со деца кои имаат ниски приходи. Дополнително, со воведувањето

на образовниот додаток како посебен паричен надоместок за деца кои редовно посетуваат настава во основно и средно училиште, опфатот на деца кои добиваат некаков надоместок е двојно зголемен и со тоа веќе се создаваат реални услови за поефективна борба за намалување на детската сиромаштија и социјална исклученост.

Опфатот на деца во детски градинки во последнава деценија бележи значаен и континуиран, но, сепак недоволен раст.

Слика 8: Деца до 5 години во градинки

Бројот на деца згрижени во градинки во периодот 2008-2018 е повеќе од двојно зголемен на национално ниво и најмалку двојно, а некаде и тројно во сите плански региони. Сепак, тој и понатаму е далеку под параметрите на ЕУ.

Табела 24: Деца на возраст од 0 до 5 години во детски градинки, (%), по плански региони

Плански регион	2018	2013	2008*
Вардарски	36.0	25.8	13.9
Источен	42.1	34.4	19.5
Југозападен	18.1	12.9	6.5
Југоисточен	28.0	21.2	11.9
Пелагониски	22.3	15.8	9.9
Полошки	9.1	5.4	2.5
Североисточен	19.8	14.6	7.5
Скопски	33.1	29.5	17.9
Република Северна Македонија	26.3	21.0	11.9

*Извори: Државен завод за статистика, Регионите во РСМ, 2019; Регионите во РМ, 2014, Регионите во РМ, 2009, *податоците за 2008 година се однесуваат на деца од 0 до 7 години во детски градинки*

Гледано по региони, најголем опфат и натаму во континуитет има во Источниот плански регион од 42.1%, како и во Вардарскиот плански регион од 36%. Со далеку најмал опфат и покрај остварениот напредок, останува Полошкиот регион со само 9.1%. Под националниот просек сè уште и Југозападниот и Североисточниот регион.

Пензиско осигурување

Соодносот на осигуреници и пензионери во последнава деценија е подобрен. Така, во 2007 година, овој сооднос беше 1,6 вработени на 1 пензионер, односно 693 корисници на пензија на 1.000 вработени, за во 2017 да регистрираме 1,9 вработени на 1 пензионер, односно 540 корисници на пензија на 1.000 вработени. Инаку, на почетокот на транзицијата, во 1991 година овој сооднос изнесуваше дури 3 вработени на 1 пензионер, за во 2003 година да падне на само 1.3.

Табела 25: Корисници на пензија и осигуреници, 2019 година, по плански региони

Плански регион	Корисници на пензија	Учество во вкупниот број пензионери	Осигуреници	Учество во вкупниот број осигуреници	Сооднос осигуреници / пензионери
Вардарски	29.621	9.1%	43.876	7.6%	1.48
Источен	35.411	10.9%	54.791	9.4%	1.55
Југозападен	30.220	9.3%	45.112	7.8%	1.49
Југоисточен	28.186	8.7%	44.738	7.7%	1.59
Пелагониски	43.679	13.5%	67.325	11.6%	1.54
Полошки	23.907	7.4%	44.573	7.7%	1.86
Североисточен	24.012	7.4%	27.788	4.8%	1.16
Скопски	107.435	33.2%	253.177	43.6%	2.36
Република Северна Македонија	324.039	100%	581.405	100%	1.79

Извор: пресметки врз основа на податоците на ФПИО

Убедливо најмногу пензионери има во Скопскиот плански регион на кој отпаѓа точно една третина од вкупниот број пензионери. Најмал удел имаат Полошкиот и Североисточниот плански регион со 7.4%. Скопскиот плански регион има и најголемо учество во вкупниот број осигуреници - речиси 44%, а најмал удел има Североисточниот плански регион со само 4.8%. Коефициентот на сооднос помеѓу осигурениците и пензионерите е најповолен во Скопскиот плански регион и со 2.4 е значително повисок од националниот. Над националниот просек е само уште Полошкиот плански регион. Сите останати шест плански региони имаат понизок сооднос од националниот просек, а состојбите се најнеповолни во Вардарскиот и Југозападниот каде коефициентот е под 1.5.

Односот на просечната пензија и просечната нето плата е важен индикатор за одржливоста на пензискиот систем. Во 2001 година просечно исплатената пензија изнесуваше 61.7% од просечно исплатената нето плата, за во 2008 да падне на 55%, и од тогаш, иако со сериозни флукуации, да се одржува на тоа ниво. На крајот на 2019 година просечно исплатената пензија изнесуваше 54.4% од просечно исплатената нето-плата.

Иако во последнава деценија бројот на осигуреници расте, сепак односот на просечната пензија во споредба со просечната нето-плата стагнира, што ја зголемува нееднаквоста и ранливоста на пензионерите. Од друга страна, пак, анализирајќи го движењето на стапката на сиромаштија, токму кај пензионерите, во споредба со сите други статусни групи во македонското општество, утврдивме најголем пад на оваа стапка во последнава деценија (стапката на сиромаштија кај пензионерите е преполовена, додека кај невработените е намалена за околу 20%, а кај вработените за 11%).

Здравствено осигурување и заштита

Во 2019 година најмногу здравствени осигуреници има во Скопскиот плански регион - една третина од вкупниот број на осигуреници. Најмал удел има Вардарскиот плански регион со само 7%. Анализирајќи ја структура на осигурениците по плански региони, се гледа дека коефициентот на сооднос на осигуреници и членови во Полошкиот е највисок со 0.80 што укажува на тоа дека гледано споредбено, бројот на членови е најблиску до бројот на носители, односно оние за кои се плаќа до оние кои плаќаат придонес на здравствено осигурување. Најниска вредност овој коефициент има во Источниот плански регион каде изнесува 0.44. На ниво на држава овој коефициент е 0.58 и е непроменет во однос на претходната 2018 година.

Вкупниот број лекари во примарната здравствена заштита во 2019 година изнесува 2.768 и претставува намалување за 141 лекар, односно високи 5% во споредба со претходната 2018 година.

Табела 26: Вкупен број на матични лекари и број на лекари на 1.000 осигуреници, по плански региони, 2019 година

Плански регион	Општи матичн и лекари	Број на општи матични лекари на 1.000 осигуреници	Матичн и гинеколози	Број на матични гинеколози на 1.000 осигуреници и жени	Матичн и стоматолози	Број на матични стоматолози на 1.000 осигуреници
Вардарски	110	0,80	13	0,19	95	0,69
Источен	109	0,70	15	0,19	91	0,59
Југозападен	128	0,71	20	0,22	135	0,75
Југоисточен	133	0,88	11	0,14	115	0,76
Пелагониски	155	0,74	13	0,12	175	0,83
Полошки	209	0,81	13	0,10	150	0,58
Североисточен	129	0,87	11	0,15	81	0,55
Скопски	472	0,75	55	0,17	330	0,52
Република Северна Македонија	1.445	0,78	151	0,16	1.172	0,66

Извор: Фонд за здравствено осигурување на РСМ, "Годишен извештај за 2019 година", Скопје, мај 2020

Во 2019 година во Северна Македонија, на секои 10.000 осигуреници има по 4,34 аптеки, што е одличен резултат споредено и со ЕУ просекот кој изнесува 3,03 аптеки на 10.000 жители. По региони, најголем број аптеки има во Пелагонискиот плански регион - 5,41 на 10.000 осигуреници, а најмалку во Полошкиот - 3,45 на 10.000 осигуреници.

Домаќинства, услови за живот и домување

Просечната големина на домаќинството во 2018 година изнесува 3.7 члена, што претставува благо зголемување во однос на податоците од Пописот од 2002 година. Притоа, во урбаните средини вредноста на овој индикатор е 3.4, а во руралните 3.9. Во структурата на домаќинствата според нивната големина, најзастапени се четиричлените домаќинства со 28.4%, а најмалку застапени се самечките домаќинства кои чинат 9.6% од вкупниот број домаќинства. Просечниот број на соби во домаќинството изнесува 3.6, односно, просечно по 1.0 соба по член на домаќинство.

Во 2018 година вкупниот број на новоизградени станovi изнесуваше 5.436, односно 2.8 нови живеалишта на 1.000 жители. Во 2018 година најмногу станovi се завршени во Скопскиот плански регион - дури 49.1% од вкупниот број на новоизградени завршени станovi во земјата, а најмалку во Североисточниот плански регион - само 1.4%. Од вкупно новоизградените 5.622 живеалишта во 2017 година само 58, односно 1% се некаков облик на државна или јавна инвестиција. Истовремено, во истата година, само 0,1% од домаќинствата се корисници на државен стан.

Во 2017 година најсиромашните домаќинства на домување потрошиле 7.5% од расположливите средства, споредено со најбогатите домаќинства, кои на домување потрошиле 19.8%. Во 2017 година 14% од домаќинствата имале проблеми со лошите услови на живеење (покриви што протекуваат, влажни ѕидови, искршени и гнили прозорци). Во однос на снабденоста на станот со различни санитарни услови, 94.6% од домаќинствата располагаат со внатрешен тоалет (97.3% во урбаните средини, а 91.2% во руралните), а 96.2% со када или туш (97.8% во урбаните средини, а 94.1% во руралните).

Особено се нагласени предизвиците поврзани со мнозинството од припадниците на ромската заедница а по однос на невработеноста и квалитетот на домувањето. Голем процент од Ромите живеат во неформални градби и во супстандардни и нехигиенски услови.

Заклучно согледување и препорака на оваа Стратегијата е да се создадат сите неопходни предуслови за социјално инклузивен рамномерен регионален развој обезбедувајќи поголема социјална кохезија меѓу и во рамките на планските региони.

3.10 Инфраструктура

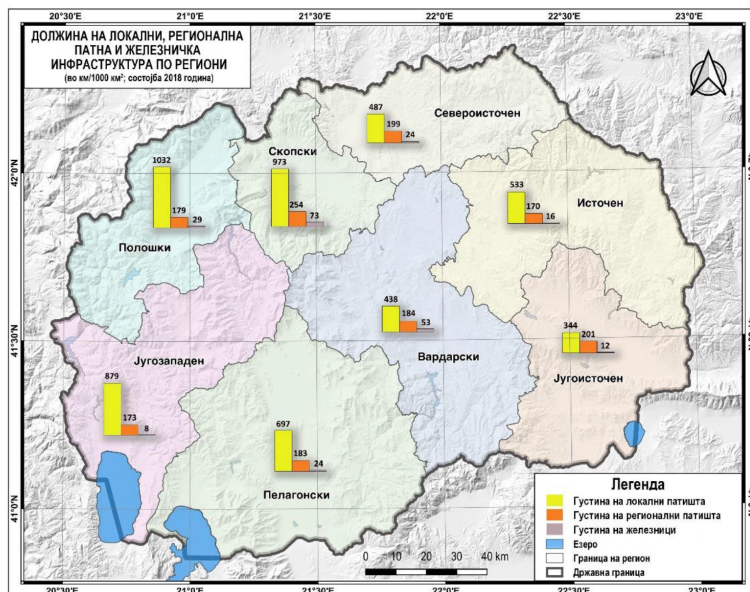
Извршените анализи во секторот инфраструктура имаат за цел да ја прикажат општата состојба во планските региони и диспаратите меѓу нив по кои се врши идентификување на стратешките цели и приоритети на регионите според соодветните сектори.

Транспортната инфраструктура, меѓу другото, треба да овозможи подобра меѓусебна поврзаност на сите региони и нивно поврзување со соседните земји. Патниот транспорт е најдоминантен вид на превоз во сите плански региони, при што неопходно е да се проширува и одржува патната инфраструктура во добра состојба. Развиеноста на автопатите во Република Северна Македонија, може да се оцени како недоволна со 14 km²/1000 km². Локалната патна мрежа е слабо развиена во сите региони, особено во планинските области. Најмал степен на развиеност има Југоисточниот плански регион (8%), додека најголем Полошкиот плански регион (16.1%). Најголем пораст на новите асфалтирани локални патишта се забележува во Југозападниот плански регион. Состојбата со железничкиот транспорт може да се оцени како незадоволителна. Во

последните години превозот на патници и стоки со железничка мрежа е во постојано опаѓање. Железничкиот транспорт нуди други потенцијални придобивки како помала емисија на јаглерод, помала преоптовареност во сообраќајот, помал потенцијал за несреќи, како и предност во однос на транспорт на долги растојанија. Пристапот до железничкиот транспорт на целата територија на државата не е оптимален бидејќи железничката мрежа има конекции со други железнички пруги само преку Коридорот X. Големите градови како Охрид, Струга, Ресен, Струмица, Радовиш итн., немаат железнички станици и железничка инфраструктура во близина. Воздушниот транспорт е организиран преку два меѓународни аеродрома, Аеродромот „Скопје“ во Скопје и Аеродромот „Св. Апостол Павле“ во Охрид. Во периодот по договорот за концесија со TAV се забележува значителен пораст на воздушниот сообраќај. За период од 10 години, бројката на вкупно превезени патници е порасната за 320%. Преку развојот на воздушниот сообраќај се обезбедува полесен и побрз пристап до меѓународните пазари на конкурентен и на сигурен и безбеден начин.

Табела 27: Учество на планските региони во вкупната транспортната инфраструктура

	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски	МК
Патна инфраструктура	16%	13%	12%	12%	18%	9%	10%	10%	100%
Локална патна инфраструктура	11%	12%	15%	8%	12%	16%	12%	15%	100%
Железница	30%	8%	4%	5%	16%	10%	8%	19%	100%

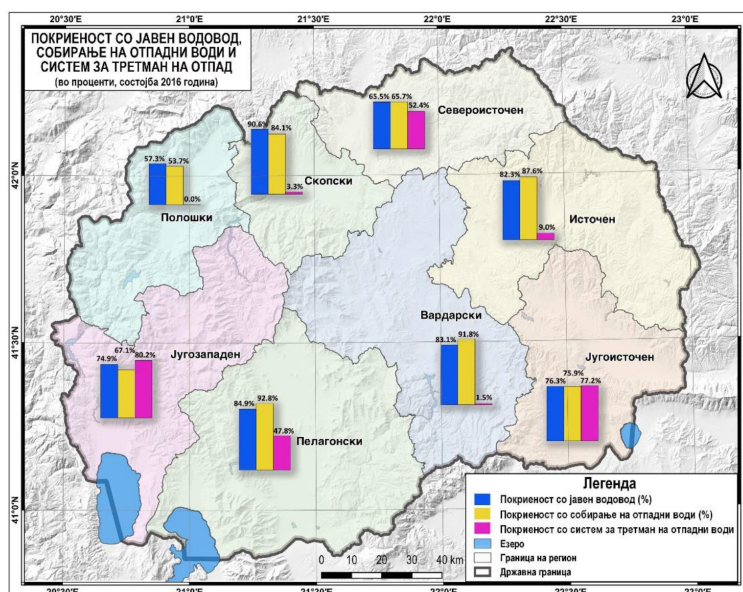

Слика 9: Густина на локални, регионални патишта и железница

Снабдувањето на населението со квалитетна вода за пиење е важен приоритет на секоја држава. Околу 79% од вкупното население во државата се снабдува со вода преку јавните комунални претпријатија. Скопскиот плански регион има највисок процент на покриеност на населението (90.6%), додека Полошкиот и Североисточниот имаат најнизок (57.3% и 65.5%). За сите региони карактеристично е што дел од населените места се соочуваат со недостиг на вода за пиење. Според податоците од Државниот завод за статистика во 2018 година биле зафатени и преземени 305.430m³ вода, што е за 10.1.% повеќе во споредба со истиот период во 2017 година. Вкупно, 1.3 милиони жители се приклучени на канализациска мрежа. По региони сликата е различна: најголема покриеност има Пелагонискиот плански регион со 92,8% а најниска Полошкиот 53,7% и Североисточниот плански регион со 65,7%. Вкупното количество отпадни води во 2018 година било за 2.6 % помало во однос на 2017 година, а количество непречистени отпадни води во 2018 година се намалило за 10.6.% во однос на претходната година.

Табела 28: Покриеност на населението со комунална инфраструктура

	Вардарски	Источен	Југозапад	Југоисточ	Пелагонски	Полошки	Североисточен	Скопски	МК
Јавен водовод	83%	82%	75%	76%	85%	57%	66%	91%	79%
Јавна канализација	92%	88%	67%	76%	93%	54%	66%	84%	77%
Третман на отпадните води	1%	9%	80%	77%	48%	0%	52%	3%	24%

Слика 10: Покриеност на население со три водни услуги

Ситуацијата со управувањето со цврстиот отпад во државата се карактеризира пред сè како супстандардна и неефикасна, а системот е попречен од сериозни организациски и технички недостатоци. Тоа резултира со нестандартно депонирање и фрлање отпад и негативни ефекти врз животната средина. Од постоечките општински депонии само две ги исполнуваат критериумите од стандардите на ЕУ пропишани во Директивата за депонии. Според податоците од државниот завод за статистика, во 2019 година собрани се 632,484 тони комунален отпад (~70%) а количеството создаден комунален отпад изнесува 915,943 тони. Најголемо количество создаден и собран отпад има Скопскиот плански регион, додека најмало количество создаден комунален отпад има Југоисточниот плански регион. Југозападниот плански регион се карактеризира со мал процент на собран отпад во однос на создадениот.

Табела 29: Собран комунален отпад по региони

	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски	МК
Собран отпад	66%	78%	27%	77%	88%	81%	66%	98%	68%

Специфичниот волумен на акумулирана вода по глава на жител во Северна Македонија изнесува ~760 m³/жител и е блиску до просекот на земјите од југоисточна Европа (740 m³/жител). Во однос на регионите, се забележува голема нееднаквост. Најголема количина на акумулирана вода по жител има Вардарскиот плански регион, додека најмала во Североисточниот плански регион. Најголем дел од водата од вештачките акумулации се користи за производство на електрична енергија (~70%).

Наводнуваната површина во земјата е во постојан пад. Намалувањето на користењето на системите се движи од 67,5% искористеност во 1987 на 21.4% во 2018 година. Во голема мера ова е последица на застарените на системи за наводнување, недоволно одржување и реконструкција на истите, што понатаму резултира со ниска наплата на воден надоместок во однос на процент на искористеност на наводнувани површини. Истите причини се рефлектираат и во работењето и користењето на системите за одводнување. Поголем дел од регионите особено во пределите со интензивно земјоделско производство, имаат проблеми со одводнувањето поради неодржување.

Енергетските трендови ја нагласуваат поамбициозната транзиција кон нискојаглеродна економија, при што, обновливите извори на енергија (ОИЕ) и енергетската ефикасност (ЕЕ) се меѓу најважните фактори што ја овозможуваат транзицијата. Моментално, термоелектроцентрали на јаглен и хидроелектроцентрали се главните производни капацитети во Северна Македонија. Вкупниот инсталиран капацитет за производство на електрична енергија во Северна Македонија изнесува 2,06 GW со ~48% термоелектроцентрали, ~ 34% големи и мали хидроелектроцентрали, ~ 15% комбинирани постројки на природен гас и ~ 3% други обновливи извори на енергија.

Користењето на предностите на ИКТ индустријата, помага во создавање на напредно информатичко општество. Процесот на градење на напредно информатичко општество ја зголемува продуктивноста, ефикасноста и иновациите во јавниот и приватниот сектор, што ќе доведе до генерирање и создавање на работни места со повисока додадена вредност во сите плански региони. Бројот на корисници на интернет и ИКТ технологии е зголемен за двојно споредено со 2009 година. Според податоците на Државниот завод за статистика, во 2018 година, 80 % од домаќинствата имале пристап на интернет. Во однос на начинот на поврзување, податоците покажуваат дека покриеноста со брзи бродбенд мрежи (78%) е приближно иста со просекот во Европската Унија (80%), што е многу добро. Но, постојната покриеност со ултрабрзи бродбенд мрежи (43.8%) е доста пониска од просекот на ЕУ (58%).

Табела 30: Користење на интернет

	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски	МК
Домаќинства	75%	77%	82%	77%	80%	82%	91%	78%	80%
Лица	83%	85%	87%	84%	85%	89%	93%	84%	86%

Во споредба со транспортната и енергетска инфраструктура каде низ годините посистематски се инвестирало, кај инфраструктурата за вршење комунални дејности и еколошката инфраструктура постои голем инвестициски заостаток, а со тоа и крајно сериозен предизвик да се исполнат обврските во процесот на преговори за пристапување на Република Северна Македонија во Европската Унија.

3.11 Енергетика

Република Северна Македонија е договорна страна на Договорот за воспоставување на Енергетската заедница. Како договорна страна има преземено голем број на обврски, кои водат кон транспонирање на европското законодавство и практики во делот на енергетиката во националното законодавство. Со усвојувањето на Законот за енергетика во мај 2018 година, Република Северна Македонија го заврши процесот на транспонирање на Третиот енергетски пакет, како и на Директивата за обновливи извори

на енергија (2009/28/ЕС). Дополнително во февруари 2020 година Собранието на Република Северна Македонија го донесе и Законот за енергетска ефикасност со кој се направи усогласување со Директивата 2012/27/ЕС за енергетска ефикасност и Директивата 2010/31/ЕС за енергетски карактеристики на зградите. Една од обврските во Законот за енергетика е на секои пет години да се изработува Стратегија за енергетика која треба да опфаќа период од најмалку 20 години. Од причина што последната Стратегија за енергетика беше усвоена од страна на Владата во 2010 година, по донесувањето на Законот за енергетика се започна со изработка на нова Стратегија за развој на енергетика до 2040 година, која Владата ја усвои на 28 декември 2019 година.

Стратегија за енергетика, која е во склад со петте димензии на енергетската унија на ЕУ (*декарбонизација, енергетска ефикасност, сигурност во снабдувањето, интеграција на пазарите и истражување, развој и конкурентност*) има јасно дефинирана визија за сигурен, ефикасен, еколошки и конкурентен енергетски систем што е способен да го поддржи одржливиот економски раст на земјата. Во Стратегијата се дефинирани три сценарија и тоа: референтно, сценарио на умерена транзиција и зелено сценарио, а резултатите за секое од сценаријата се прикажани по однос на петте димензии. Се покажува дека за реализација на Зеленото сценарио потребно е да се вложат над 17 милијарди евра, но вкупните трошоци на енергетскиот систем во ова сценарио се најниски споредено со останатите две сценарија. Покрај финансискиот аспект ова сценарио е најдобро и од аспект на учество на обновливи извори на енергија во бруто финалната потрошувачка на енергија (40% во 2030), намалување на емисиите на стакленички гасови (~65% помалку емисии во 2030 година споредено со 2005 година) и намалување на потрошувачката на примарна и финална енергија (34.5% и 20.8% помала потрошувачка на примарна односно финална енергија во 2030 година споредено со сценарио во кое не се имплементирани мерки за енергетска ефикасност).

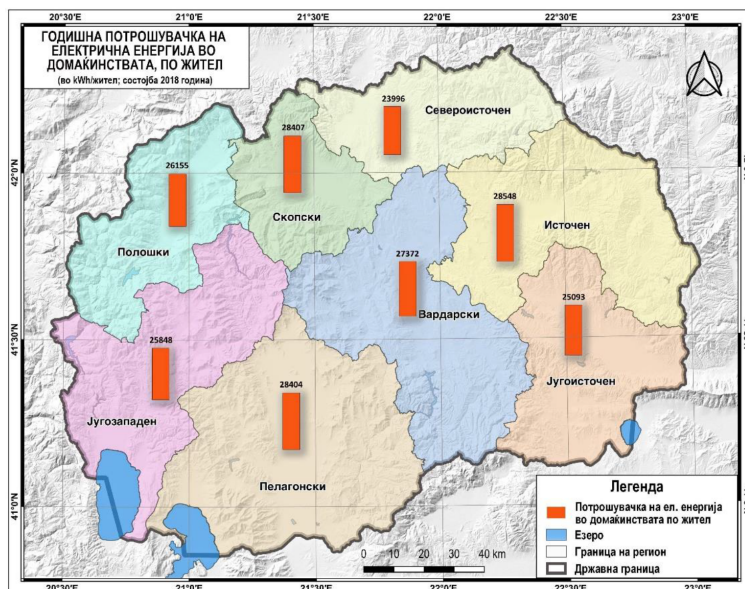
Имајќи ги предвид овие индикатори анализите во Стратегијата за рамномерен регионален развој се направени врз основа на Зеленото сценарио од Стратегијата за енергетика. Она што е важно да се истакне е дека во Стратегијата за енергетика не е опфатена регионалната компонента односно не е направена анализа по региони и не се предложени посебни мерки и политики по региони.

Статистичките податоци за периодот 2010-2018 покажуваат дека финалната потрошувачка на енергија во Северна Македонија е речиси константна и се движи околу 1848 ktоe. Она што може да се забележи е дека по 2016 година доаѓа до промена на учеството на горивата, односно дизелот со околу 34% станува најпотребувано гориво во Северна Македонија, а електричната енергија со околу 28% оди на второ место. Причината за доминантното учество на дизелот се должи на зголемената потрошувачка на финална енергија во транспортот, а од друга страна намалувањето на потрошувачката на електрична енергија се должи на намалената потрошувачка во индустријата.

Развивањето на индустријата во периодот по 2020 година, пред сè враќање на индустриските капацитети во функција, но и зголемување на нивното производство, ќе доведат до зголемување на потрошувачката на финална енергија за околу 10% во 2030 во однос на 2018 година. Како резултат на воведувањето на данокот на CO₂ се очекува комплетно исфрлање од употреба на јагленот од индустријата и негова замена со природен гас, биомаса и електрична енергија. Дополнително, со воведувањето на поефикасни возила се очекува потрошувачката на енергија во транспортот да се намали. Спроведувањето на мерките за енергетска ефикасност ќе придонесат секторите домаќинства и комерцијален и услужен сектор во 2030 да имаат сличен удел и слична потрошувачка како и во 2018 година.

Еден жител на Северна Македонија во 2018 година во просек потрошил по 0.89 тоe годишно (10,350 kWh), но намалувањето на бројот на жители во периодот до 2030 година споредено со 2018 година, како и „рестартирањето“ на индустријата ќе придонесат за

зголемување на финалната потрошувачка по жител на 0.99 toe (11,514 kWh). Од друга страна, во 2018 година биле потребни 0.21kgoe (2.4 kWh) за да се додаде 1 евро во БДП. Поголемиот просечен годишен раст на БДП до 2030 година споредено со просечниот годишен раст на финалната потрошувачка на енергија ќе придонесат во 2030 година да бидат потребни 0.15 kgoe (1.7 kWh) за да се додаде 1 евро во БДП.

Слика 11: Потрошувачка на електрична енергија по домаќинства по жител

За да се направат анализи и да се креираат политики на регионално ниво потребно е да се располага со прецизни податоци. За жал, во Северна Македонија нема енергетски биланси на ниво на плански регион, но сепак постојат податоци за потрошувачка на електрична енергија во индустријата по региони. Дополнително во 2014 година Државниот завод за статистика спроведе анкета за потрошувачка на енергенти во домаќинствата. Овие податоци претставуваат појдовна основа за одредување на потрошувачката по региони.

Регионалната анализа на потрошувачката на финална енергија во домаќинствата покажува прилично рамномерна распределба по плански региони, со исклучок на Скопскиот, кој учествува со околу 30%. Најнеефикасни се жителите на Источниот, Пелагонискиот и Вардарскиот плански регион со потрошувачка по жител од 3.289 kWh, 3.181 kWh и 3.017 kWh, соодветно. Речиси и да нема промена во учеството на регионите во финалната потрошувачка на енергија во домаќинствата до 2030 година. Во поглед на потрошувачката по енергенти во периодот до 2030 година, се предвидува електричната енергија и биомасата да го задржат своето доминантно учество, но има зголемување на потрошувачката на топлинската енергија што ќе овозможи намалување на загадувањето на воздухот во Скопскиот плански регион.

Во однос на потрошувачката на електрична енергија во индустријата, може да се забележи дека таа е највисока во 2011 година кога целата индустрија работела со речиси полн капацитет. Во периодот по 2011 година потрошувачката на електрична енергија во

индустријата се намалува, генерално заради потребата од исполнување на еколошките стандарди. Гледано по плански региони, далеку најголема потрошувачка на електрична енергија има во Вардарскиот, Скопскиот и Полошкиот регион. Вкупната потрошувачка на енергија во индустријата следи речиси иста траекторија како и потрошувачката на електрична енергија во индустријата, што значи дека може да се преземе истата распределба по региони како и за електричната енергија. Се предвидува дека индустријата со исполнувањето на еколошките стандарди нема да има поголеми проблеми и како резултат на тоа постепено ќе се зголемува потрошувачката на енергија и во 2030 година ќе биде за 67% повисока во однос на 2017 година. Се планира зголемување на учеството на Полошкиот, Вардарскиот и Скопскиот плански регион (со зголемувањето на производството од постојните капацитети). Во останатите региони и покрај тоа што се предвидува развој на индустриските зони и отворање на нови капацитети сепак, тие ќе бидат помалку енергетски интензивни споредено со индустриските капацитети од Вардарскиот, Полошкиот и Скопскиот плански регион.

Во поглед на ублажување на климатските промени, во Северна Македонија има тренд на намалување на емисиите на стакленички гасови пред сè како резултат на намаленото производство на електрична енергија од ЕСМ, но и намалената потрошувачка во индустријата. Во 2016 година нето емисиите се намалени за 35% споредено со 1990 година. Во истиот период емисиите од секторот енергетика се намалени за 20%. Ако енергетиката е таа којашто најмногу придонесува во емисиите на стакленички гасови со учество од 70-80% во зависност од годината и ако производството на електрична енергија е она кое најмногу учествува (околу 50% во 2018) во секторот Енергетика тогаш несомнено е дека Пелагонискиот плански регион е лидер по однос на создавање на емисии на стакленички гасови.

Реализацијата на мерките и политиките предложени во Стратегијата за енергетика ќе придонесат за намалување на емисиите на стакленички гасови за 66% во 2030 споредено со 1990 година, додека мерките предложени за останатите сектори (Индустриски процеси и користење на производи, Земјоделство, шумарство и користење на земјиште и Отпад) во Третиот двогодишен извештај за климатски промени ќе овозможат вкупните нето емисии на стакленички гасови да се намалат за 82%. Намалувањето на емисиите во секторот Енергетика пред се се должи на престанување со работа на ТЕЦ Битола и ТЕЦ Осломеј, што ќе доведе до драстично намалување на емисиите особено од Пелагонискиот плански регион.

Еден жител во Северна Македонија придонел во 2016 година да се генерираат 5 tCO₂-eq, што е за околу 4 tCO₂-eq помалку од просекот на ниво на ЕУ. Се предвидува во 2030 година еден жител во Македонија да генерира околу 3 t CO₂-eq. Од друга страна, за да се генерира 1 евро во БДП на Северна Македонија во 2016 година се создале 1.1 kg CO₂-eq, што е намалување за околу 50% споредено со 2012. Растот на БДП, како и затворањето на ТЕЦ Битола и Осломеј ќе придонесат во 2030 за генерирање на 1 евро во БДП да се создадат само 0.5 kg CO₂-eq

Еден од начините за ублажување на климатските промени е со помош на обновливите извори на енергија. Додека финалната потрошувачката во периодот 2010-2018 се зголемила само за 1%, учеството на обновливи извори во бруто финалната потрошувачка е зголемена за 8%. Направените анализи покажуваа дека Скопскиот плански регион има најголемо учество од 17%, а Вардарскиот и Североисточниот плански регион имаат најмало учество од 8%, односно 7% во учеството на обновливи извори во секторот греење и ладење. Од друга страна, учеството на планските региони во производство на електрична енергија од обновливи извори е нерамномерно, со доминантно учество на два региони – Југозападен и Полошки кои заедно учествуваат со над 65%, кое е резултат на тоа што најголемите хидроелектроцентрали се лоцирани во овие два региони.

Друг начин за ублажување на климатските промени е енергетската ефикасност, која е домашен ресурс и може да придонесе кон намалување на увозната зависност (60% во 2018 година). Во делот на енергетска ефикасност направена е анализа за купување на енергетски ефикасни уреди, особено на уреди со класа на ефикасност А+ и нагоре. Резултатите покажуваат дека во Полошкиот и Североисточниот плански регион најмногу се купуваат уреди со класа на ефикасност А+ и нагоре, додека во Југоисточниот плански регион учеството на уредите со ваква ефикасност во вкупно продадените уреди во 2016 година е 33% или речиси 10 процентни поени пониско споредено со Полошкиот плански регион. Интересно е тоа што во периодот 2016-2019 година доаѓа до зголемување на учеството на купените ефикасни уреди во регионите кои заостануваа зад Полошкиот, па така Југоисточниот плански регион напредувал за 6 проценти поени.

Во овој поглавје направено е рангирање на планските региони по однос на четири параметри:

- Потрошувачка на енергија во домаќинствата по жител (kWh/жител)
- Потрошувачка на енергија во индустријата по додадена вредност (kWh/EUR)
- Учество на регионите во ОИЕ за греење и ладење
- Учество на регионите во ОИЕ во производство на електрична енергија

За секој од четирите параметри направено е рангирање на регионите од 1 до 8. На секој од параметрите му е доделен ист тежински фактор и се добива дека по однос на овие четири параметри најдобар е Југозападниот плански регион, а по него следуваат Полошкиот и Скопскиот плански регион. Најниско рангирани региони се Пелагонискиот и Вардарскиот плански регион. Емисиите на стакленички гасови не се земено предвид затоа што нема информации по региони, но имајќи предвид дека ТЕЦ Битола е во Пелагонискиот регион овој регион убедливо е најлош од сите останати региони. Дополнително, анализите за влијанието на енергетскиот систем врз климатските промени покажуваат дека најзасегнати региони, односно најголеми намалувања на емисиите на стакленички гасови ќе има во Пелагонискиот и Југозападниот плански регион каде што се наоѓаат ТЕЦ Битола и ТЕЦ Осломеј.

Табела 31: Рангирање на регионите

Плански регион	Потрошувачка на енергија во домаќинствата по жител (kWh/жител)	Потрошувачка на енергија во индустријата по додадена вредност (kWh/EUR)	Учество на регионите во ОИЕ за греење и ладење	Учество на регионите во ОИЕ во производство на електрична енергија	Рангирање
Вардарски	2737	7.3	7.7%	8.6%	8
Источен	2855	0.8	14.3%	1.8%	6
Југозападен	2585	0.6	12.8%	35.0%	1
Југоисточен	2509	2.3	13.7%	5.5%	4
Пелагониски	2840	1.4	12.7%	3.3%	7
Полошки	2615	1.1	14.5%	31.1%	2
Североисточен	2400	0.6	7.0%	0.0%	5
Скопски	2841	1.8	17.2%	14.7%	3

Извор: Пресметки врз основа на влезни податоци од ДЗС и ДЗС, Регулаторна комисија за енергетика и водни услуги

Од презентираниите наоди очигледно е дека постојат диспаритети помеѓу регионите по однос на развојот на енергетиката и искористувањето на нивните потенцијали и препорака е овие аспекти да се земеат предвид при водење на претстојниот циклус на јавни инвестиции но и при стимулирање на приватните инвестиции во енергетскиот сектор.

3.12 Животна средина и климатски промени

Република Северна Македонија се соочува со големи предизвици поврзани со животната средина меѓу кои најзначајни се: снабдувањето со квалитетна вода за пиење особено во руралните средини, загадувањето на површинските и подземните води, загадувањето на воздухот во урбаните центри – Скопје, Куманово, Тетово, Битола, високи нивоа на бучава, поплави и ерозија на земјиштето, недостаток на интегрирано и регионално управување со отпадот, недостаток на ремедијација на историското загадување на неколку жешки точки, недоволна заштита на биодиверзитетот и неефикасно користење на ресурсите.

Од аспект на потребата од намалување на негативните ефекти на климатските промени неопходно е итно спроведување на адаптивни мерки во секторите здравство, земјоделие но и по однос на заштитата на водните ресурси и биодиверзитетот. Истовремено неопходни се мерки за намалување на емисиите на стакленички гасови во енергетскиот сектор, транспортот, во управувањето со отпадот, кај индустријата, земјоделството и други извори на емисии.

Здравата животна средина претставува предуслов за рамномерен економски, демографски и социјален развој на планските региони во земјата, бидејќи квалитетот на воздухот, водоснабдувањето и одведувањето на отпадните урбани и индустриски води, одржливото управување со ресурсите и заштитените подрачја, биодиверзитетот и шумите, управување со отпадот кое се базира на циркуларната економија се битни фактори за обезбедување на зелен раст, иновативно општество и здрава популација.

Националните и регионални стратешки и плански документи, националното законодавство, барањата на ЕУ Директивите, 7-та Акциона програма за животна средина на ЕУ, Зелената Агенда за Западен Балкан и начелата на циркуларна економија беа земени предвид при идентификување на состојбите со медиумите на животна средина како дел од анализата која резултираше со следниве клучни наоди.

Управување со отпад

Состојбата со управувањето со цврстиот отпад во планските регионите може да се карактеризира како супстандардна, недоволна и неефикасна и попречена од сериозни недостатоци меѓу кои се истакнуваат: ниската јавна свест на сите чинители, немањето капацитет кај институциите за ефикасно спроведување на регулативата и политиките за управување со отпадот, и можеби и клучниот предизвик на немање поширок јавен консензус за локации за регионални санитарни депонии, што резултира во со континуирани негативни ефекти врз животната средина и здравјето на луѓето.

Вкупно генерирано количество на комунален отпад во 2016 година на национално ниво изнесувало 678.000 тони односно 347,21кг комунален отпад по глава на жител. Најголемиот дел се генерирал во Скопскиот плански регион - 170.000 тони или 24,9 %, додека најмала количина на комунален отпад се генерирала во Вардарски плански регион – 38.000 тони или 5,6 %. Не целата количина на создаден комунален отпад е собрана, третирана или однесена на општинска депонија. Податоците покажуваат дека во Скопскиот плански регион се собрани 91% од генерираниот отпад, Источниот плански

регион има собрано 86%, Југоисточниот 77%, Пелагонискиот 88%, Полошкиот 57%, а најмал процент од генерираниот комунален отпад е собран во Југозападниот (49%), во Вардарскиот (94%) и 77% во Североисточниот плански регион. Неможноста да се собере што е можно повеќе од создадениот комунален отпад предизвикува депонирање на истиот на големиот број на т.н. диви депонии (ѓубришта) чиј број надминува 1.000, и кои претставуваат висок ризик по здравјето на луѓето и животната средина. Мешањето на отпад со опасни карактеристики со неопасен комунален отпад придонесува кон значително загадување на почвата, подземните води и воздухот.

На национално ниво евидентирани се 54 нестандартни општински депонии од кои 43 се активни, но за жал ниту една од општинските депонии не ги исполнува стандардите за заштита на животната средина со исклучок на од неодамна изградената депонија во општината Гевгелија. 16 депонии се со висок ризик (5 депонии во Пелагониски плански регион, и по 3 во Вардарски, Полошки и Југозападен плански регион), 16 депонии се со среден ризик и преостанатите депонии се со низок ризик за животната средина и прават притисок врз подземните води, квалитетот на воздухот и здравјето на луѓето. Во Скопскиот плански регион се наоѓа најголемата депонија „Дрисла“ која опслужува 590.000 жители и која со одредени подобрувања може да прерасне во целосно стандардна депонија. Само во оваа депонија има можност за вршење третман на опасен отпад преку инсенерација на медицински отпад, како и депонирање на отпад од азбест на локација во рамки на депонијата.

Собирањето, транспортот и отстранувањето на отпадот во регионите е одговорност на општините. Општинските јавните комунални претпријатија се главните даватели на услуги за управување со отпад преку вршење на услуги за собирање отпад и финално отстранување на отпадот. Околу 70% од населението во Северна Македонија се корисници на услуги на редовно собирање на отпадот (во руралните населби тој процент се движи само околу 10%).

За да се воспостави интегриран систем за управување со отпад, во сите плански региони формирани се меѓуопштински одбори за управување со отпад кои е потребно да основаат регионално претпријатие кое ќе биде одговорно за управувањето со отпадот на територија на планскиот регион. Од анализа на податоците за потребни трошоци за реализација на регионалните планови по региони може да се заклучи дека најмалку средства од сите 8 региони е потребно да се вложат во Скопскиот регион (претпоставка е околу 2 милиони евра), додека во Источен и Југоисточен регион се потребни околу 36 милиони евра за реализација, или вкупно за воспоставување на регионалниот систем за управување со отпадот (изградба на регионални депонии, претоварни станици, други објекти и инсталации) на територијата на Северна Македонија потребни се минимум 150 милиони евра.

Управување со води

Имајќи ја предвид хидрографската состојба во Република Северна Македонија, расположливоста со водни ресурси по плански региони е варијабилна и зависи од зачестеноста и количината на воден талог или пак сушните периоди застапени во годината. Искористеноста на достапните извори на вода за пиење се движи од приближно 26% во Пелагонискиот плански регион, до 68% во Североисточниот плански регион. Покриеност на услугата за водоснабдување со вода за пиење на регионално ниво варира и тоа од најголема покриеност со редовно водоснабдување во Скопскиот плански регион (околу 91%), додека најниско е во Полошкиот, Североисточниот и Југозападниот плански регион (66 - 75%). Најголема потрошувачка на вода за пиење се забележува во Скопскиот плански регион – 104.981.000 m³/годишно, додека најмала количина на потрошена вода се забележува во Североисточниот плански регион – 10.520.000

m³/годишно. 79% од населението во Северна Македонија се снабдуваат со вода за пиење преку системите што ги управуваат давателите на водни услуги - јавните комунални претпријатија, а значајни 21% од населението претежно во руралните подрачја од неформални водоснабдителни системи. Просекот на потрошувачка на вода за пиење изнесува 119,6 l на жител дневно.

Според потрошувачката на вода во индустријата во 2017 година најголемо количество вода (98,85 %) за технолошки намени е употребено во Скопскиот плански регион, а најмало количество во Југозападниот плански регион (0,01 %). Загубите на вода се меѓу критичните точки во секторот води и најизразени се во Скопскиот плански регион со 51.185 m³/годишно, потоа следи Југозападниот со 19.935 m³/годишно, Полошкиот со 16.904 m³/годишно, додека во Североисточниот плански регион загубите на вода се најниски и изнесуваат 6.489 m³/годишно.

Од вкупното количество на генерирани отпадни води во 2019 година на национално ниво (107.606 милиони m³) само 32,5 % биле пречистени и испуштени во површински водотек, а остатокот биле испуштени како непречистени урбани води. Во 2017 година од вкупното количество употребена вода за технолошки намени, само 0,01 % се прочистени. Вкупно се изградени 25 пречистителни станици: Вардарски плански регион (1), Источен плански регион (1), Југозападен плански регион (4), Југоисточен плански регион (6), Пелагониски плански регион (6), Североисточен плански регион (1) и Скопски плански регион (6). Во Полошкиот плански регион беше направена инвестиција во мали станици за прочистување на отпадните води во општината Маврово и Ростуше но поради непокриени трошоци за одржување истите се подолг период вон употреба.

Поради биохемиската оптовареност на системите за одведување на отпадни води кои непрочистени се испуштаат во водотеците како реципиенти, на површинските води им се намалува капацитетот за самопочистување.

На национално ниво вкупно регистрирани се 69 јавни комунални претпријатија за водоснабдување и одведување на комунални отпадни води (50 од нив ги вршат двете услуги, а исклучиво услуга на водоснабдување вршат само 16 претпријатија, додека 3 од нив вршат само одведување на отпадни води).

Главни предизвици кои во следниот период треба да се надминат од страна на општините но и преку соработка на ниво на плански региони и помеѓу планските региони се: нарушената инфраструктура на изворите за вода, недоволната заштита на изворите за водоснабдување, малата издашност на изворите и неможност да бидат покриени потребите на населението и индустријата, застареност на водоснабдителните и канализационите системи во општините, голем процент на загуби на вода, низок процент на прочистување на отпадни води (мал број на изградени пречистителни станици со опфатен вкупен број на жители), недоизграденост на системот за наводнување на земјоделски површини, ниска јавна свест за ефикасно користење на водите и неефикасното управувањето и контролата на водните текови во општините.

Потребата од реформирање на јавните претпријатија, нивното зајакнување во однос на финансиски менаџмент, подготовка на бизнис планови за да се обезбеди целосно покривање на услугата преку цената на водните услуги, и недоволната наплата на услугите се меѓу поважните предизвици на овој сектор. Притоа како практично решение кое обезбедува економија на обем се наметнува окрупнувањето на давателите на водни услуги. Постојано размислување за подобрен пристап до квалитетна вода за пиење, континуирано обезбедување на оваа услуга не запоставувајќи ги најранливите групи на граѓани како и воведување на технологии за штедење на вода и енергетска ефикасност се приоритетни аспекти на кои треба да се обрне поголемо внимание во наредната декада.

Пристапот на домаќинствата до квалитетна вода за пиење и систем за одведување на отпадните води се вбројува во една од клучните потреби на жените со

оглед на тоа дека тие најчесто се зафатени со одржување на домот и активности како што се чистење на домот, перење, готвење и слично. Во тој контекст особено ранливи се еднородителските домаќинства, кои најчесто се водени од жени и немањето пристап до водата како основен ресурс и канализација доведува до голем ризик по нивното и здравјето и животот на населението од пошироката заедница. Во оваа насока треба да се земат предвид и податоците²⁹ кои се однесуваат на квалитетот на условите за домување на Ромите во Република Северна Македонија, а кои говорат дека 18% од домаќинствата во ромските заедници немаат пристап до канализационен систем, 30% немаат тоалет во куќата, 20% немаат тоалет со бања и околу 10% од ромските домаќинства немаат вода за пиење во внатрешноста на куќата. Од 14-те општини со ромски заедници на општинско ниво најранлива е состојбата во Шуто Оризари (Скопски плански регион), Прилеп (Пелагониски) и Куманово (Североисточен плански регион).

Секторот води е комплексен по својата природа и за да се надминат предизвиците поврзани со водоснабдување, обезбедувањето на квалитетна вода за пиење, одведување и пречистување на урбани отпадни води потребни се повеќе од 1,5 милијарда евра кои вклучуваат и обуки, зајакнување на јавната свест и други дополнителни активности. За системите за водоснабдување потребни се 510 милиони евра, за доизградба на системот за одведување на води 438 милиони евра, за рехабилитација на системот за одведување на води се потребни 385 милиони евра а за изградба на станици за третман на отпадни води се потребни 250 милиони евра во наредниот дваесет годишен период (до 2040 година). Овој огромен инвестициски заостаток налага итна потреба од подобра координација меѓу сите чинители, посветеност и јакнење на капацитетите за искористување на можностите за финансирање од меѓународните институции и банки а со цел да се реализираат предвидените инвестиции во веќе усвоените стратешки документи поврзани со управувањето со водите.

Обезбедување квалитет на амбиентниот воздух

Состојбите со нарушениот квалитет на амбиентниот воздух кои се особено изразени во поголемите урбани центри на планските региони се должат на повеќе фактори: неефикасно согорување во ложиштата и котлите во домаќинствата, заедно со употреба на огревно дрво со слаб квалитет, односно влажно или преработено дрво, па дури и отпадни материјали, постоење на стари производни индустрии без соодветна контрола на загадувањето на воздухот, што предизвикува ризик од нивно штетно влијание врз квалитетот на воздухот; стар и несоодветно одржуван возен парк - од вкупно над 450.000 возила со просечна старост од 19 години, скоро 80% се постари од 13 години и припаѓаат во категоријата возила со високи емисии (EURO 2/3/4 спецификации на моторот за согорување); несоодветни сообраќајни решенија кои предизвикуваат згуснување на сообраќај со моторни возила, недостаток на безбедни патеки за пешачење и возење велосипеди, несоодветни урбанистички решенија кои за приоритет би имале трансформација на просторот во зелени и пешачки зони ослободени од сообраќај, отсуство на соодветно управување со отпадот и системите за рециклирање го зголемуваат количеството на неконтролирано согорување отпад, како што е спалувањето на отпад од домаќинствата на отворено итн.

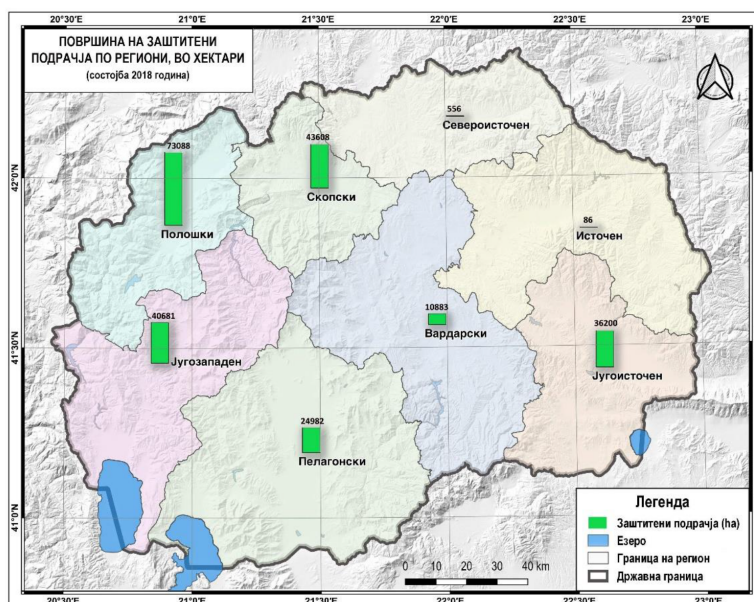
Мониторингот на квалитетот на воздухот се врши преку 17 мониторинг станици во рамки на Државниот мониторинг систем за квалитет на амбиентален воздух при МЖСПП, како и на Институтот за јавно здравје со Центрите за јавно здравје во Скопје и Велес. Податоците од спроведениот мониторинг покажуваат дека загадувањето на воздухот во земјата е причина за сериозна загриженост, бидејќи се надминуваат граничните

²⁹ Извештај за социјално мапирање на Ромите, финален нацрт, јули 2019

вредности поставени за заштита на здравјето на луѓето, особено за суспендираните честички со големина до 10 микрометри (PM_{10}). Ова е особено важно за најголемите градови во земјава - Скопје, Битола, Тетово, Кичево, Велес каде живее 80% население. Најголеми извори на PM_{10} претставуваат системите за греење на домаќинствата (горење на дрва) и големи инсталации за согорување.

Заштита на природата

Во Република Северна Македонија, мрежата на заштитени подрачја ја сочинуваат 86 подрачја со вкупна површина од 230.083,00 ha или 8,94% од територијата на државата. Најголем дел припаѓа на националните паркови, потоа се спомениците на природа, и повеќенаменското подрачје Јасен. Како главни предизвици се истакнуваат: отсуството на попис на шумски ресурси, континуираното губење на популации на ретки видови поради загадување на водите или неплански градби, застој во процесот на ревалоризација на постоечките заштитени подрачја, како и во проширување на териториите на постоечките подрачја, недоволен број на управители со заштитените подрачја и непримена на одредбите од Законот за заштита на природата во делот на плаќањата за остварени екосистемски услуги на територијата на заштитените подрачја.

Слика 12: Површина на заштитени подрачја (ha)

Справување со индустриските жешки точки

Од вкупно регистрирани 16 индустриски жешки точки, Скопскиот плански регион има најмногу (4), додека Вардарскиот има 3, а Источен и Југозападен плански регион имаат по 2 жешки точки. Во Југоисточен и Полошки плански регион се идентификувани по

една жешка точка. Во однос на типот на индустрија жешките точки вклучуваат: 5 рудници за метал од кои 3 се затворени (Тораница, Злетово и Лојане), а два се повторно отворени Бучим и Саса; 2 електрани со лигнит заедно со рудници (РЕК Битола и РЕК Осломеј); 4 металуршки индустрии (МХК Злетово - топилница, Силмак, Макстил, Фени) од кои 1 МХК Злетово (топилница) не е во функција; 2 хемиски индустрии (ОХИС и МХК Злетово - фабрика за ѓубрива) кои веќе не се оперативни; 1 рафинерија за нафта (моментално процесот не е во функција) и 2 други индустрии кои се затворени (Годел и Тане Целески). Со санацијата на жешките точки ќе обезбедат дополнителни површини за развивање на индустриски зони, а ремедијацијата ќе го намали притисокот на загадувањето врз животната средина и здравјето на луѓето.

Климатски промени

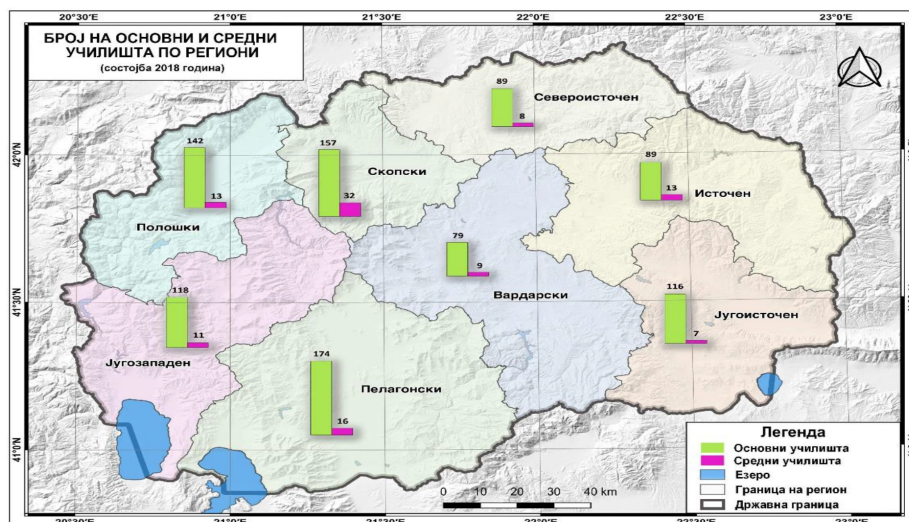
Климатските промени имаат големо влијание во Република Северна Македонија бидејќи предизвикуваат ненадејни поплави, интензивни дождови, ерозија на земјиштето, суши во прогресивно повеќе подрачја, уништување на имоти, земјоделски површини, инфраструктура како и загуба на човечки животи. Северна Македонија нема обврска да намалува емисии на стакленички гасови, но како држава кандидат за членство во ЕУ, ги има преземено обврските согласно меѓународните конвенции и протоколи за климатски промени и планира редукција на своите емисии. Вкупните емисии на стакленички гасови во 2016 година изнесувале 10.111Gg CO₂-eq и најголем удел има секторот енергетика со 73,7%, потоа секторот земјоделство учествува со 11,8%, па секторот индустриски процеси и користење на производи со 8,5 % и секторот отпад со 6%. Во поглавјето на оваа Стратегија со секторска анализа на енергетиката даден е подетален осврт на влијанието на овој клучен сектор врз климатските промени во државата.

Во аналитичкиот дел на Стратегија е напоменато дека по однос на комуналната инфраструктура, енергетската ефикасност и заштитата на животната средина карактеристичен е голем инвестициски заостаток. Што се однесува до инвестиционите вложувања за заштита на животната средина, во периодот 2013-2018 истите биле насочени кон четири сектори: управување со отпад (просечно учество од 39% во вкупните инвестиции); управување со отпадна вода (20%); снабдување со вода (17%); заштита на воздухот (15%), а вкупно биле издвоени 0,4% - 0,77% во просек од годишниот буџет на државата или 0,14% - 0,2% од БДП што е далеку од доволно да се покријат сите потреби на овој сектор особено во контекст на постепено спроведување на финансиските барања од директивите на ЕУ кои се однесуваат на животната средина и климатските промени. Проценките се дека за спроведување на директивите на ЕУ за водоснабдување, одведување и прочистување на отпадните води до 2040 година неопходен е инвестициски циклус од над 1.5 милијарди евра, за надминување на предизвиците од аерозагадувањето во урбаните населби над 300 милиони евра, за целосно воспоставување на системите за управување со отпад на регионално ниво дополнителни минимум 150 милиони евра и на овој инвестициски заостаток треба да се надоврзат и неопходни инвестиции за ремедијација на историското загадување, воспоставување на одржлив систем за финансирање на заштитата на природата и управување со заштитените подрачја како и за митигација и адаптација кон климатските промени а особено за превенција на ризици од поплави и шумски пожари. Особен предизвик за планските региони и општините во нивен состав е постоечкиот капацитет во човечки ресурси а особено недостатокот на финансиски средства за редовно одржување на опремата во инсталациите кои се изградени или ќе се изградат доколку се воспостави еден одржлив систем на финансирање на заштитата на животната средина и се развие еден подинамичен инвестициски циклус. Според низа споредбени студии сепак сознанијата се дека придобивките од еден засилен инвестициски циклус поврзан со

заштитата на животната средина се повисоки од трошоците најмногу поради можноста за транзицијата кон зелена економија преку развој на специфични пазарни сегменти и отворање на нови и квалитетни „зелени“ работни места, а се во согласност со начелата и утврдените приоритети во т.н. Зелен договор на Европската Унија и Зелената агенда за Западен Балкан.

3.13 Образование

Секторот образование, кој го носи епитетот „посебен општествен интерес“ е исклучително значаен за развојот на државата во периодот од 2020 до 2030 година, кога се очекува Република Северна Македонија не само да ги започне туку и да ги приврши преговорите за зачленување во Европската Унија. Во тој контекст, своја улога и значење имаат неколку битни закони и плански документи, а особено, законите за основно и средно образование и Стратегијата за образованието на Република Северна Македонија 2018-2025 и нејзиниот Акциски план кои ги одредуваат насоките за развој на образованието и обезбедуваат претпоставки за рамномерен регионален развој поврзан со оваа област. Имајќи го ова предвид, анализата на оваа област беше фокусирана на постоечките состојби, идентификуваните предизвици и согласно наодите анализирани се и перспективите за развој на основното и средното образование во планските региони, како надлежност од делокругот на локалната самоуправа.

Слика 13: Основни и средни училишта по региони

Мрежа на основни училишта во планските региони

Во училишта за основното образование, во учебната 2019/2020 година, се школуваа вкупно 187.128 ученици во 11.093 паралелки, од кои 2.077 во музичките основни училишта и 769 ученици со посебни образовни потреби во специјализирани (посебни) училишта. Треба да се спомене дека последните години се воспостави пракса

на инклузија на овие ученици во редовните основни училишта, што е регулирано со новиот Закон за основно образование, како добра практика усогласена со европските стандарди. Овој позитивен исчекор е значаен и за надминување на диспаритетите на планските региони, ако се има предвид дека постојните специјализирани основни училишта за деца со попреченост, се лоцирани најмногу во Скопскиот плански регион, а има плански региони каде такви не постојат (Југозападниот, Полошкиот и Североисточниот регион).

Наставата во основните училишта се реализира на пет наставни јазици и тоа: македонски (63.9% од вкупниот број ученици), албански (32.3%), турски (3.6%), бошњачки (0,1%) и српски (0,1%). Диспаритетите во однос на бројот на ученици, паралелки и просечен број на ученици по паралелки во основното образование во планските региони, најдобро може да се согледаат од податоците добиени за учебната 2019/2020 година. Имено, во два плански региони од вкупно осум се опфатени половина од вкупниот број на ученици во основното образование во сите плански региони или 50.2% (во Скопскиот плански регион се 35.1% и во Полошкиот плански регион 15.1%). Тоа е јасен индикатор за постоење на значаен диспаритет во однос на другите плански региони. Ова јасно укажува на постоење на предизвик поврзан со миграција на населението од другите плански региони во Скопскиот регион, како и иселување на младите луѓе во странство од споредбено помалку неразвиените плански региони. Во однос на Полошкиот плански регион треба да се истакне фактот дека овој регион се карактеризира со поголем прираст на населението, во однос на другите региони.

Значаен индикатор во контекст на регионалниот развој е и бројот на централни и подрачни основни училишта по плански региони. Во два региони, бројот на подрачни училишта е поголем во однос на другите шест региони, односно уделот на Пелагонискиот и Полошкиот регион е 35.1%. Во Пелагонискиот регион има 43 централни основни училишта и 131 подрачно училиште, а во Полошкиот регион има 52 централни основни училишта и 90 подрачни училишта. Важно е да се спомене дека само во Скопскиот плански регион, бројот на централни основни училишта е поголем од бројот на подрачни училишта, додека во сите други плански региони е спротивно. Големите број на подрачни основни училишта последично води кон зголемени материјални и финансиски трошоци и поголем број на вработени лица, особено ако се има предвид фактот дека во најголемиот број вакви училишта бројот на ученици по паралелка е многу мал, а со тоа и оправданоста на бројот на вработени по ученик е дискутабилна. Зголемени трошоци создаваат дискутабилни предизвици за самите училишта, но и за единиците на локална самоуправа како нивни основачи, особено во однос на одржувањето на објектите, кои најчесто се во лоша состојба и не се доволно опремени со потребните нагледни средства и помагала за реализација на современа настава. Сепак, треба да се земе предвид и интенцијата на локалното население во овие претежно рурални средини, дека постоењето на основното училиште значи и севкупен живот и надеж за опстојување. Паралелките во одделенска настава во подрачните училишта се најчесто комбинирани (составени од ученици од две или три различни одделенски нивоа), што создава проблеми во организацијата и реализацијата на наставата, а има и негативни импликации и во обезбедување на потребниот квалитет во наставата. Друг нерешен проблем е што наставниците ги плаќаат сами трошоците за превоз, зошто во најголем дел тие живеат во градовите и секојдневно патуваат до училиштето.

Диспаритетите во однос на планските региони и во рамки на планските региони доаѓаат до израз во основните училишта и во однос на средствата за инфраструктура, од причина што не постои соодветен модел на распределба на капиталните инвестиции на МОН. Треба исто така да се напомене дека, помалите општини немаат доволно човечки ресурси за изготвување на потребната техничка документација за аплицирање за изградба на нови или реконструкција на постојните образовни капацитети и

инфраструктура. Во однос на ова, потребно е овие помали и помалку развиени, рурални општини, да бидат потпомогнати првенствено од страна на МОН преку соодветно насочени инвестиции за таа цел. На овој начин суштински ќе се придонесе за намалување на диспаритетите меѓу одредени плански региони во однос на нивото на алоцирани и реализирани средства за инфраструктурни зафати во основните училишта, како основен предуслов за подобрување на квалитетот на образовниот процес.

Функционалната инклузивност на учениците од маргинализираните и ранливи групи во училиштата за основното образование, со посебен фокус на децата од ромската заедница и децата со попреченост, претставува сериозен предизвик. Проценка е дека 10% од децата од ромската заедница не ги посетуваат редовно училиштата и процентот на деца кои ги напуштаат училиштата останува висок. Ромите живеат во 64 од вкупно 80 единици на локална самоуправа и град Скопје. Приближно 45 проценти од ромската популација во Северна Македонија живее во десет општини: Битола, Дебар, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Штип, Тетово и Веница. Речиси истиот процент на ромска популација (43,1%) живее во главниот град Скопје, а половина од нив се во општината Шuto Оризари каде што Ромите се мнозинство. Според податок добиен од Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците како орган во состав на МОН, во учебната 2018/2019 година, основно училиште, односно деветто одделение завршиле 608 ученици од ромската заедница што е околу 80% од запишаните во прво одделение. Најголемо осипување кај овие ученици се случува при премин од одделенска во предметна настава. Процентот на премин на ученици со завршено основно образование во средно образование е нешто поголем и од 608 основци во средно образование се запишале 471 ученик или 77.5 %.

Воспоставувањето на систем во секоја општина за подобрување на дигитално-информатичко описменување на учениците во основните училишта во секој плански регион, со фокус на руралните средини, треба да биде значајна стратешка определба на државата, потврдена и низ институционалниот одговор на пандемијата предизвикана од корона вирусот Covid-19. Нивото на дигитално-информатичката писменост кај учениците во основното образование не е на потребното ниво, особено во споредба со државите членки на ЕУ. Од друга страна, евидентно е дека, преку формалното образование не може целосно да се одговори на овој предизвик, па затоа е потребно секоја општина, но и низ координација на ниво на плански регион, да обезбеди наменски финансиски средства за поттикнување на форми на неформално образование за учениците и наставниците во училиштата за основно образование за подобрување на дигитално-информатичките компетенции.

Мрежа на средни училишта во планските региони

Во Република Северна Македонија, во учебната 2019/2020 година реализираа настава вкупно 108 училишта за средно образование. Од наредната учебна 2020/2021 година тој број ќе биде 109, бидејќи во меѓувреме се формира уште една математичко-информатичка гимназија. Од нив, 25 се гимназии, 37 се стручни училишта за средно образование, 38 се комбинирани (реализираат и гимназиско и стручно образование), 5 се уметнички училишта и 4 се специјализирани училишта за ученици со посебни образовни потреби.

Од вкупно 109 училишта за средно образование, 32 или 29.4% се во Скопскиот плански регион, 16 или 14.7% се во Пелагонискиот регион и 11.9% во Полошкиот регион, односно во 3 од 8 региони се лоцирани 56% од сите училишта за средно образование. Диспаритетите по плански региони се најизразени во однос на децата со посебни образовни потреби. Во Скопскиот регион се лоцирани 3 специјализирани училишта за средно образование, а во цела држава има само уште едно во Штип (Источен плански регион).

Во однос на средното стручно образование и обука, треба како најголем предизвик, да се истакне големиот број на комбинирани училишта (38 или 34.9%). Оваа категорија училишта е особено својствена за помалите градови каде има само едно училиште за средно образование. Проблемот е во тоа што поголемиот дел од паралелките во ваквите училишта се за гимназиско образование, а има помал број на паралелки во средното стручно образование, што доведува до тоа да еден наставник предава поголем број на предмети, а тоа се одразува на квалитетот на наставата. Освен тоа, во овие училишта, со ретки исклучоци, нема соодветни лаборатории и работилници за практична настава, што секако влијае на оспособеноста на учениците. Среднорочно гледано, бидејќи станува збор за помали единици на локална самоуправа, ова може да доведе до хиперпродукција на одредени образовни профили и дисбаланс на пазарот на трудот.

Еден голем предизвик на средното стручно образование и обука е што и училиштата и учениците и нивните родители, покажуваат интерес за четиригодишните образовни профили, а многу малку за тригодишните и двогодишните образовни профили. Исто така, незначителен е и бројот на училишта кои реализираат постсредно, односно специјалистичко образование. Ова се потреби на бизнис организациите и овозможуваат брза преквалификација и доквалификација. Овој предизвик е нагласен и во Стратегијата за образованието на Република Македонија за 2018-2025 година и нејзиниот Акциски план, каде е наведено дека, во учебната 2016/2017 година, 44.064 ученици биле вклучени во јавното средно стручно образование (околу 59% од сите ученици во средното образование), меѓу кои 44,7% биле девојчиња. Само 3.053 ученици биле опфатени со тригодишното стручно образование (6,9% од стручното образование, односно 4,1% од средното образование), а 41.011 ученици посетувале четиригодишно стручно образование (93,1% од стручното образование, односно 55,2% од средното образование). Во пост-средното стручно образование биле опфатени само 1,049 ученици.

Согласно податоците од ДЗС, може да се заклучи дека бројката на работоспособно женско население без образование, со незавршено основно образование и со основно образование е помала во однос на бројот на работоспособното машко население исто така без образование, со незавршено основно образование и со основно образование. Од друга страна пак, бројката на работоспособни жени наспроти мажи со три-годишно, 4-годишно средно стручно и више образование е поголема. По однос на високото образование, негативно е салдото на сметка на жените во однос на работоспособното машко население. Повисока стапка на вработеност во овој период се забележува кај мажите (56.6 %), што рефлектира поголемо учество на мажите во вкупниот број вработени.

Еден од можните начини за надминување на воочените предизвици во контекст на средното стручно образование и обука е формирање на регионални центри за стручно образование и обука (СОО). Ваквите центри нудат побрза можност за функционална поврзаност на средното стручно образование со реалниот – бизнис сектор, подобрување на квалитетот на формалното средно стручно образование во училиштата, врамнотежување на пазарот на трудот на регионално ниво (можност за ефикасна и ефективна преквалификација и доквалификација) и намалување на диспаратите меѓу планските региони. Исто така, треба да се надмине и проблемот со неразвиеност на пост-средното образование, односно на образованието на возрасни. Во оваа насока, донесени се измени на Законот за средно стручно образование, со цел, воведување регионални центри за СОО во три пилот плански региони: Југозападен, Полошки и Североисточен, преку трансформација на избрани средни училишта за СОО во центри и тоа: ОУТУ „Ванчо Питошески“, Охрид; СОСУ „Моша Пијаде“, Тетово и ССОУ „Киро Бурназ“, Куманово, со што се стекнаа со статус на државни средни училишта. Во функција на надминување на диспаратите меѓу планските региони е формирање на

регионални центри за СОО во секој регион, барем по еден центар. Покрај донесените системски решенија, неопходно е и воспоставување систем на кофинансирање на училиштата за средно стручно образование од општините, со цел поттикнување и подобрување на инклузивноста на учениците од маргинализираните и ранливи групи, со посебен фокус на децата од ромската популација и децата со попреченост во овие училишта. За таа цел може да се користат стипендии или покривање на целосни трошоци за сместување во ученички домови.

Досегашната пракса покажува дека во општините, и тоа поголемите, има најчесто едно лице задолжено за секторот образование, или пак, едно лице покрај образованието покрива и други дејности, како култура, спорт и др. Нивната работа е претежно административна, а многу малку програмска и проектна. Оттаму и потребата од зајакнување на човечките капацитети во општините, а сè со цел да се обезбеди што е можно повисок квалитет и целисходност во образованието. Еден можен начин е формирање на одделенија во рамките на поголемите општини задолжени за развој на образованието и унапредување на меѓуопштинската соработка во рамките на планските региони со цел да им се помогне на помалите општини.

Истражување и развој

Важна улога за регионалниот развој имаат и средствата за наука одвоени од Буџетот на МОН и нивна дистрибуција по плански региони. Овие средства низа години наназад се на исклучително ниско ниво и за 2020 година алоцирани се само 1.28% од вкупниот Буџет на МОН и се двапати помали од оние во 2016 година. Покрај тоа, тие не доаѓаат до сите плански региони, туку само во оние каде се лоцирани универзитети (Скопскиот, Пелагонискиот, Источниот и Полошкиот плански регион). Во овој контекст, треба да се наведе еден позитивен пример од главните реформски мерки имплементирани во согласност со Стратегијата за иновации, а тоа е основањето Фонд за иновации и технолошки развој (ФИТР) како централна институција во националниот иновациски екосистем кој има сопствен Буџет, ефективно ги надолува одвојувањата за истражувања и развој, односно наука на МОН и при распределба на средствата води сметка за степенот на развиеност на планските региони.

3.14 Други тематски области опфатени со анализата

Култура

Подолу во табелата 32 е направено рангирање на регионите во поглед на процентуалното учество а врз основа на 6 клучни индикатори за културни активности и тоа: 1) број на театри 2) број на изведени дела во театри 3) вработени во професионални театри 4) прикажани филмови 5) број на кинооператори и 6) број на музеи. Може да се забележи дека доминираат Скопскиот и Пелагонискиот плански регион во рангирањето на сите параметри во однос на културната активност. Разликите помеѓу останатите региони се незначителни.

Табела 32: Рангирање на планските региони согласно неколку клучни индикатори поврзани со дејности од областа на културата

	2016/2017						2017					2016			
	Број на театри	Ранг	Број на изведени дела	Ранг	Вработени Професионални театри	Вработени Професионални театри за деца и млади	Ранг	Прикажани филмови	Ранг	Прикажани кино претстави	Ранг	Број на кинооператори	Ранг	Број на музее	Ранг
Скопски	47%	1	49%	1	66%	100%	1	73.53	1	94.92	1	50%	1	28%	1
Пелагониски	18%	2	21%	2	10%	0	2	20.89	2	4.25	2	25%	2	18%	2
Вардарски	6%	3	7%	3	4%	0	7	2.07	4	0.19	4	6.25%	4	14%	3
Североисточен	6%	3	7%	3	4%	0	6	0.31	7	0.07	6	6.25%	4	11%	4
Југозападен	6%	3	4%	6	3%	0	8	0.62	5	0.08	5	12.50%	3	11%	4
Југоисточен	6%	3	6%	4	4%	0	4	2.17	3	0.46	3	0.00%	5	7%	5
Полошки	6%	3	2%	7	4%	0	5	нема податоци	нема податоци	нема податоци	нема податоци	нема податоци	нема податоци	4%	6
Источен	6%	3	5%	5	5%	0	3	0.41	6	0.02	7	0.00%	5	7%	5

Извор: Пресметки на авторот врз основа на податоци од ДЗС

Спорт и рекреација

Распределеноста на инфраструктурата за спорт по одделните плански региони игра клучна улога во обезбедување на основни предуслови за рамномерен развој на спортските активности во сите региони. Рангирањето на одделните плански региони е направено во табела 33 (капитални инвестиции во спортски објекти за периодот 2007 – 2017 година), согласно застапеноста на неколку клучни типови спортски објекти по плански региони: 1) спортски сали 2) фудбалски игралишта 3) повеќе-наменски игралишта 4) тениски игралишта 5) фитнес зони 6) затворени базени и 7) куглани.

Табела 33: Рангирање на одделните плански региони согласно реализирани капитални инвестиции во периодот 2007 – 2017 година

	Спортски сали	Фудбалски игралишта	Повеќе-наменски игралишта	Тениски игралишта	Фитнес зони	Затворени базени	Куглани	Вкупно	Ранг
Пелагониски	5	7	10	5	4	1	1	33	3
Југозападен	3	5	10	6	1	3	2	30	4
Југоисточен	3	6	10	7	2	0	0	28	5

Полошки	5	5	3	1	2	1	0	17	7 и 8
Вардарски	3	9	9	4	0	0	0	25	6
Североисточен	3	3	6	4	0	1	0	17	7 и 8
Источен	5	5	13	7	3	1	0	34	2
Скопски	16	15	21	14	5	2	0	73	1

Извор: Пресметки на авторот направени врз основа на податоци од Агенцијата за млади и спорт

Со ова рангирање поради недостаток на податоци не се опфатени сите постоечки објекти, нивниот квалитет и намена. Сепак резултатите за периодот 2007-2017 година покажуваат дека Скопскиот плански регион повторно е рангиран на прво место по инвестиции во спортски објекти. Веднаш зад Скопскиот плански регион се наоѓа Источниот, па следи Пелагонискиот, Југозападниот, Југоисточниот и Вардарскиот плански регион. Генерално би можело да се каже дека разликата помеѓу овие региони е релативно мала. Двата региони кои имаат најмал број на инвестиции во спортски објекти се Североисточниот и Полошкиот плански регион кои се рангирани на седмото и осмото место.

Противпожарна заштита

Во делот на противпожарна заштита загрижувачки е дека ниту еден плански регион не ги исполнува условите согласно Законот за пожарникарството а во поглед на потребниот број на пожарникари и многу од регионите имаат до два или три пати помалку пожарникари од потребното. Во поглед на објектите на Територијалните противпожарни единици – ТППЕ (кои најчесто покриваат со услуги повеќе општини), може да се заклучи дека најголем број на објекти има Источниот плански регион (вкупно 7), па Југозападниот (вкупно 6) па Скопскиот со 5 објекти. Останатите плански региони имаат помеѓу 2 и 4 објекти на ТППЕ. Во поглед на состојбата на објектите може да се каже дека Источниот плански регион и покрај тоа што има најголем број на објекти исто така има и најголема потреба за нивна санација (6 од 7 објекти). Југозападниот плански регион исто така има потреба за санација на 4 од вкупно 6 објекти и Североисточниот плански регион на 2 од 3 објекти.

Од презентираниите наоди за последните три тематски области кои се опфатени со анализа може да се заклучи дека за постигнување на ефект на поголема рамномерност во развојот на планските региони во областа на културата, спортот и рекреацијата и противпожарната заштита неопходно е во инвестициските програми да се применува Индексот за степенот на развиеност на планските региони, и идните инвестиции повеќе да бидат насочени кон регионите кои заостануваат во развојот. Услугите од овие области директно влијаат на атрактивноста на регионите на квалитетот на животот, а со тоа и на задржување на населението во нив.

IV. Визија, стратешки цели, приоритети и мерки на Стратегијата за регионален развој 2021-2031

4.1 Визија

Најголемата концентрација на население, економски оператори и активности во градот Скопје (како главен град на Републиката) и неговото непосредно опкружување го определува развојот на Република Северна Македонија како моноцентричен. Овој тип на

развој е наследен од периодот пред осамостојувањето и прогласувањето независност на 8-ми септември 1991 година но е карактеристичен за севкупниот развој на Републиката и во наредните безмалку три декади.

Директна последица на моноцентричниот развој на Република Северна Македонија е заостанувањето во развојот на сите останати плански региони во споредба со Скопскиот но и повеќекратно зголемените потреби за социјални, комунални, здравствени, образовни, административни и други услуги на населението и економските оператори во градот Скопје, општините во градот Скопје, како и на подрачјето на Скопскиот плански регион, кои се потешко се задоволуваат на квалитетен и сеопфатен начин. За задоволување на овие потреби неопходно е од година во година да се реализираат се повеќе јавни инвестиции не само од буџетите на градот Скопје и општините во градот Скопје и во Скопскиот плански регион туку и од државата, што од друга страна го исцрпува резервоарот на средства за капитални инвестиции во другите плански региони и за последица има продлабочување на диспаритетите. На овие состојби се надоврзува постојаното влошување на животната средина поради аерозагадувањето и загадувањето на другите медиуми како и високиот јаглероден отпечаток на главниот град а со тоа и неговото негативно влијание врз климатските промени. Овие состојби сè уште една потврда дека во споредба со полицентричниот, моноцентричниот развој е концепт кој е спротивставен на концептот за одржлив развој бидејќи создава зголемен притисок од населението кој потоа резултира со претерано искористување на ограничените ресурси на едно подрачје.

Основна цел на донесувањето на Законот за рамномерен регионален развој во 2008 година и Стратегијата за регионален развој 2009 – 2019 година беше да се обезбеди порамномерен регионален развој на целата територија на Републиката. Од наодите од Завршната евалуација на спроведувањето на претходната Стратегија и од анализата на состојбите во 16-те тематски области како основа за подготовка на новата Стратегија за периодот 2021–2031 година, може да се заклучи дека овој негативен тренд на моноцентричен развој е забавен во последната декада но дека сепак продолжува да претставува сериозен предизвик за постигнување одржлив и рамномерен развој на Република Северна Македонија.

Земајќи предвид дека трендот на моноцентричен развој на Републиката иако забавен опстојува повеќе декади наназад, долгорочна визија на развојот на Република Северна Македонија во наредните неколку декади е да се надминат воочените диспаритети во развојот на планските региони и да се воспостави целосно рамномерен, полицентричен и одржлив регионален развој.

Поврзано со претходното, визија на Стратегијата за регионален развој 2021–2031 е да се надминат воочените диспаритети и планските региони да прераснат во функционално - територијални единици во кои се генерира стабилен економски раст, се обезбедуваат квалитетни социјални и други јавни услуги штитејќи ја животната средина и природата и придонесувајќи на тој начин за зголемување на нивната атрактивност, задржување на населението и одржлив развој преку паметна специјализација и искористување на конкурентските предности.

За остварување на оваа визија неопходно е на најдоследен начин да бидат запазени сите начела врз кои почива Законот за рамномерен регионален развој(*) а особено начелата кои се однесуваат на потребата од создавање функционални партнерства за спроведување на мерките од новата Стратегија за регионален развој и усогласување на целите, приоритетите и мерките во секторските политики со Стратегијата за регионален развој и со програмските документи за интеграција на Република Северна Македонија во Европската унија. Во овој контекст при подготовка на Стратегијата за регионален развој земени се предвид и стратешките одредници од Националната Стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализам 2020-2022 со Акциски план во делот на стратешката област: Општествена кохезија и интеграција.

4.2 Стратешки цели, приоритети и мерки

Општите цели на политиката за рамномерен регионален развој произлегуваат од Законот за рамномерен регионален развој(*). Преку утврдување на стратешките цели и приоритети на Стратегијата за регионален развој 2021–2031, истите се надополнети и прилагодени на процесот на пристапување на Република Северна Македонија кон Европската Унија како и на преземените обврски на државата за постигнување на Целите за одржлив развој на Обединетите нации.

Врз основа на овој втемелен пристап, со Стратегијата за регионален развој 2021–2031 се утврдуваат следниве стратешки цели:

1) Порамномерно економски развиени, еколошки одржливи и конкуренти плански региони низ доследно спроведена паметна специјализација и посилно стимулирање на приватните инвестиции во синергија со јавните инвестиции;

2) Атрактивни плански региони со унапредени локални услуги, ефективен пристап до пазарот на труд, обезбеден повисок степен на родова еднаквост и ефективна социјална заштита на најранливите групи од населението.

3) Значително зајакната политика за регионален развој, подобрени финансиски инструменти за нејзино спроведување и изградени административни капацитети на централно, регионално и локално ниво.

Предвидено е стратешките цели да се остварат преку спроведување на следниве приоритети и поврзани мерки:

Стратешка цел 1: Порамномерно економски развиени, еколошки одржливи и конкуренти плански региони низ доследно спроведена паметна специјализација и посилно стимулирање на приватните инвестиции во синергија со јавните инвестиции

Еден од клучните наоди од анализата на состојбите и трендовите во изминатата декада е дека порамномерен развој на планските региони во Републиката Северна Македонија нема да може да се оствари без создавање атрактивна инвестициска средина во секој плански регион што наложува потреба од посилно стимулирање на приватните инвестиции во планските региони кои заостануваат во развојот, во синергија со јавните инвестиции како примарен инструмент за спроведување на Стратегијата во изминатата декада. На ова се надоврзува потребата од зголемување на конкурентноста на планските региони преку јакнење на нивниот иновациски капацитет и човечкиот капитал и водење на продлабочен процес на паметна специјализација но притоа сите споредбени предности и ресурси на планските региони треба одржливо да се користат без притоа да се нанесат последици врз животната средина и природата и да се предизвикаат негативни ефекти врз климата.

Согласно пристапот на Европската Унија препорака на оваа Стратегија е да се склучи зелен договор од страна на сите релевантни чинители на регионалниот развој за трансформација на мапираните климатски и еколошки предизвици во можности, и да се овозможи систематско и методично движење кон чиста, циркуларна економија која создава зелени работни места, ја обновува биолошката разновидност и го намалува загадувањето на животната средина.

Приоритет 1.1: Програмирање и спроведување на јавните инвестиции во функција на обезбедување порамномерен регионален развој

Средствата кои се издвојуваат за остварување на целите на Законот за рамномерен регионален развој(*) и Стратегијата за регионален развој се далеку под предвиденото ниво од 1% од БДП. Овој износ на средства потребно е да биде соодветно алоциран и потрошен строго наменски за остварување на целите на рамномерниот регионален развој. Притоа овие средства треба да се канализираат првенствено преку МЛС, БРР и Центрите за развој на планските региони но и преку други министерства, агенции и фондови во непосредна координација со МЛС и БРР и во рамки на Советот за рамномерен регионален развој на Република Северна Македонија, доколку од нивна страна доследно се применува Индексот за степенот на развиеност на планските региони.

Согласно со наодите од Завршната евалуација на спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2009-2019, само близу 10% од капиталните инвестиции и проекти во изминатата декада суштински и директно го адресираат рамномерниот регионален развој. Овој наод наложува итна потреба за поголемо усогласување на политиките и програмите за реализација на капиталните инвестиции со целите и мерките од Стратегијата за регионален развој 2021–2031.

Согласно со Законот за рамномерен регионален развој(*) една од општите цели е да се овозможи порамномерен развој во рамките на планските региони. Искуствата и споредбените практики покажуваат дека еден од најнефективните инструменти кои не се целосно воспоставени во Републиката е фискалното воедначување. Инструментот за фискално воедначување би можел да има форма на нов вид дотација која би можела да се додаде на списокот на општински приходи пропишани со Законот за финансирање на единиците на локалната самоуправа или да се засили со релевантен фактор и да се зголеми општата дотација од ДДВ. Предуслов за воспоставување на овој механизам е објавување на конечни резултати од Пописот на населението во Република Северна Македонија и врз основа на тие резултати правење на продлабочена анализа со симулации и сценарија а со цел изнаоѓање на најсоодветен пристап и формула за фискално воедначување на ЕЛС.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Доследна примена на Законот за рамномерен регионален развој(*) во поглед на издвојување на средствата за регионален развој најмалку во висина од 1% од БДП;
- Усогласување на јавните инвестиции од Буџетот на Владата и Буџетите на единиците за локална самоуправа со приоритетите на Стратегијата за регионален развој;
- Соодветно рефлектирање на стратешките цели, приоритетите и мерките од Стратегијата за регионален развој во основните стратешки економски документи на Владата на Република Северна Македонија:
 - Во Програмата на Владата на Република Северна Македонија за 2020-2024 година е предвидено спроведување на Стратегијата за регионален развој;
 - Фискалната стратегија 2021-2023 која се повикува на Стратегијата за регионален развој 2009-2019, треба да се ревидира и во неа да се рефлектираат целите на Стратегијата за рамномерен регионален развој 2021–2031 и да се предвидат финансиски средства за нејзино спроведување;
 - Програмата за економски реформи 2020-2022 не ја инкорпорира проблематиката на рамномерниот регионален развој, па затоа и во оваа програма ќе треба да се инкорпорираат одредниците од Стратегијата за рамномерен регионален развој и да се рефлектира на приоритетите и предложените мерки;
 - Планот за економски раст, преку порамномерна дистрибуција на директната поддршка на домашните компании согласно Законот за финансиска поддршка на инвестициите каде е предвидено авансно финансирање на технолошките и на иновативните потреби во функција на извозот.
- Постепен премин кон минимум три годишно, а со тоа и попредвидливо буџетирање на капиталните инвестиции;

► Воведување силен и одржлив инструмент за фискално воедначување во системот за финансирање на единиците на локалната самоуправа во облик на грант за еквилизација и грант за перформанси на единиците на локалната самоуправа.

Приоритет 1.2: Обезбедување пошироки стимулации и насочување на приватните инвестиции кон планските региони кои заостануваат во развојот

Досегашната практика покажува дека насочувањето на јавните инвестиции во одредени плански региони со понизок развој не е доволно за намалување на диспаратите во развојот помеѓу регионите. Ова од причина што приватните инвестиции доколку не бидат соодветно стимулирани и насочувани кон понеразвиените региони, по инерција но и поради повисок принос од капитал ќе продолжат да се реализираат многу повеќе во подобро развиените региони, на тој начин предизвикувајќи продлабочување на диспаратите. Оттаму и потребата од конципирање на системски ФРОНТАЛЕН приод, што претпоставува спроведување на системски реформи за подобрување на сите сегменти (без исклучок) кои ја сочинуваат инвестиционата клима, како што се стабилност (макроекономска, политичка, меѓу етничка, и слично), целосна заштита на сопственичките права, соодветна државна регулација, намалување на сивата економија³⁰, целисходност и олеснување на административно-бирокуратските процедури, соодветно оданочување, ефикасен систем за финансирање на бизнисите, инфраструктурата и други реформи особено поврзани со пазарот на трудот.

Од особено значење е да се надминат сите тесни грла поврзани со административно-бирокуратски процедури и да се обезбеди нулта толеранција за корупција.

Привлекувањето на директни странски ивестиции во технолошко индустриските развојни зони (ТИРЗ) резултираше со солидни економски ефекти. Иако се воспоставени вкупно 15 ТИРЗ, сепак ТИРЗ 1 и 2 во Скопје како и ТИРЗ Штип според достапните економски и финансиски податоци покажуваат многу подобри економски резултати во споредба со другите зони. Во последните неколку години е остварен позасилен развој на ТИРЗ Тетово и ТИРЗ Струмица но другите зони не придонесуваат позабележително во подобрување на економските развојни параметри во планските региони а преку нив и на економскиот развој и раст на државата. Оттаму и потребата за прилагодување на Стратегијата за развој на ТИРЗ врз основа на стекнатите искуства во изминатиот период и изнаоѓање начин оваа економска стратегија да го оствари својот целокупен потенцијал на територија на целата држава.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Воведување на одделни мерки (даночни ослободувања и слични стимулации) за насочување на приватните инвестиции кон понеразвиените плански региони;

► Подобрување на условите за започнување бизнис:

- Намалување на основната главнина за основање на фирма. Според постојната законска регулатива основната главнина за основање на фирма е иста на територијата на цела земја. Главницата за основање фирма во економски понеразвиените плански региони треба да е пониска, со што ќе се охрабрат оние лица кои имаат некоја идеја за бизнис да отворат фирма;

- На претпријатијата да им се обезбеди пристап до: 1) Неформални извори на финансирање и тоа пред сè до т.н. неформален ризичен капитал т.е. Бизнис ангели (преку донесување на Закон за Бизнис ангели) и 2) Формалните извори на финансирање,

³⁰ Од страна на ДЗС, сивата економија во 2016 година беше проценета на 17.4% од БДП а од страна на ММФ во Извештајот од 2019 година на близу 38% од БДП.

каде покрај мобилизирање на пари од банките и преку берзата, повеќе треба да се обрне внимание на т.н. формален ризичен капитал и развој на работењето на инвестиционите фондови³¹.

- Воспоставување на информациски систем преку кој на лицата кои сакаат да отпочнат бизнис ќе им се обезбедат сите неопходни информации да ја реализираат нивната идеја;
- Ослободување од плаќање данок на сите новосоздадени приватни претпријатија, формирани од млади до 30 години или жени, до одреден плафон на промет;
- Директна поддршка на младинското и женското претприемништво преку грантови за почеток на сопствен и нов бизнис;
- Креирање на статистика за следење на претприемничката (деловната) активност на жените.

Приоритет 1.3: Изградба на транспортна, телекомуникациска и енергетска инфраструктура со порамномерна дистрибуција во планските региони

Пред се крупната инфраструктура (патишта, железница, авионскиот превоз, енергетика, телекомуникации, и сл.), има силно влијание и ги поттикнуват приватните инвестиции. Развиената инфраструктура во голема мера ги намалува трошоците на бизнисите. Современите телекомуникациски услуги, кои предизвикуваат т.н мрежни екстерналии, се од извонредно значење за претпријатијата, бидејќи им овозможуваат да комуницираат брзо и ефтино, било со нивните клиенти или со нивните добавувачи насекаде во светот. Транспортната инфраструктура (патиштата, железницата и авионскиот сообраќај и воспоставување добра инфраструктура поврзана со поморските пристаништа) е значаен елемент, со низа позитивни влијанија врз бизнис климата. Добрата транспортна инфраструктура ги намалува трошоците на претпријатијата и ја зголемува нивната конкурентност.

Националната транспортна стратегија чиј Акциски план сеуште не е донесен има јасна определба за промовирање на економскиот раст преку градење, рехабилитација, управување и одржување на транспортна мрежа, воведување ефикасни транспортни услуги, зголемување на безбедноста во сообраќајот и безбедноста. Целта е ефикасно да се поврзе нашата транспортна мрежа со ТЕН-Т мрежата на ЕУ и на тој начин да се подобри конкурентноста на домашната транспортна економија, да се зголеми квалитетот на транспортните услуги и да се стимулира економски раст преку поефикасен и поевтин транспорт.

Анализираниот индикатор за развиеноста на патната инфраструктура во однос на големината на регионите, јасно ги посочува Пелагонискиот, Вардарскиот, Југоисточниот и Источниот плански регион како поприоритетни.

Со техничко подобрување и модернизација на постојната железничка мрежа се очекува подобрување на испораката на квалитетни јавни услуги низ мрежата и квалитетен транспорт на товар, како и повисока фреквенција и искористеност. Во однос на планските региони, се забележува значителна нерамномерност во поглед на развиеноста на железничката инфраструктура. За подобрување на капацитетот и поврзаноста на железничката мрежа во земјата, особено во источниот дел се предвидува изградба на нови пруги. Како приоритетна се наложува и рехабилитација на постоечката

³¹ Клучен сегмент на инвестиционата клима е можноста бизнисите да обезбедат средства за финансирање на нивниот раст од квалитетни извори на финансирање. Токму овој елемент на инвестиционата клима во голема мера го детерминира бројот на нови бизниси кои ќе се вклучат во економската структура, како и нивното понатамошно опстојување во конкурентски натпревар.

железничка мрежа. Анализираниите индикатори покажуваат незадоволителна покриеност со железничката инфраструктура во сите региони, со исклучок на Вардарскиот и Скопскиот плански регион.

Преку развојот на воздушниот сообраќај се очекува полесен и побрз пристап до меѓународните пазари на конкурентен и на сигурен и безбеден начин. Преку развојот на воздушниот сообраќај преку зголемување на авио-линиите на постоечките аеродроми се очекува полесен и побрз пристап до меѓународните пазари на конкурентен и на сигурен и безбеден начин.

По однос на телекомуникациската инфраструктура стратешка определба на Република Северна Македонија е да воспостави средина која ќе ги користи предностите на ИКТ индустријата и ќе создаде напредно информатичко општество. Процесот на градење на напредно информатичко општество ја зголемува продуктивноста, ефикасноста и иновациите во јавниот и приватниот сектор, што ќе доведе до генерирање и создавање на работни места со повисока додадена вредност во сите плански региони. За подобрување на состојбата со искористеноста на постојната брза (и ултра брза) бродбенд мрежа во државата, Националниот оперативен бродбенд план препорачува, намалување на цените како и зголемување на конкурентноста. Стратешка определба е комплетна покриеност и искористеност на брзите бродбенд мрежи.

Стратешка определба за развој на енергетската инфраструктура во Северна Македонија е модернизација и трансформација на енергетскиот сектор во согласност со енергетските трендови на ЕУ што подразбира создавање сигурен, ефикасен, еколошки и конкурентен енергетски систем, способен да го поддржи одржливиот економски раст на земјата. За подобрување на состојбата со производство на електрична енергија покрај модернизација и ревитализација на постојната мрежа, планиран е инвестициски циклус поврзан со изградба на нова енергетска инфраструктура (хидроцентрали, фотонапонски електрани, ветерни електрани и електроцентрали на гас). Паралелно како предизвик се јавува и потребата од унапредување на енергетската преносна инфраструктура преку постигнување на задоволителна сигурност во снабдувањето со енергија како и капацитетот за непречено одвивање на активностите на сите учесници на пазарот на електрична енергија. На ова се надоврзува и потребата од развојот на гасоводната инфраструктура како чекор кон почист и поодржлив извор на енергија при што би се намалило користењето на јаглен за добивање електрична енергија.

Како најсуштински енергетски предизвик е сè произвесното затворање на ТЕЦ на јаглен (ТЕЦ Битола во Пелагонискиот и ТЕЦ Осломеј во Југозападниот плански регион) затоа што во спротивно се потребни големи вложувања за да се исполнат обврските од Директивата за големи постројки и Директивата за индустриски постројки на ЕУ кои за Северна Македонија се задолжителни од 2025 односно 2028 година. Дополнителна причина за нивно потенцијално затворање е воведувањето на данок на CO₂, со што производната цена од овие централи би била неконкурентна на пазарот и трет фактор е предизвикот поврзан со снабдување со јаглен, односно исцрпување на моменталните капацитети и не можноста за отворање на нови. Како можно решение се предлага да се создадат услови за вложување во нови капацитети за производство на електрична енергија пред се од ОИЕ кои би се граделе на рудниците или одлагалиштата на јаглен. Паралелно со овие инвестиции ќе биде потребно да се спроведе програма за праведна транзиција со механизми за помош на вработените. Со Стратегијата за енергетика се предвидува во овие два региони да се изградат околу 320 MW фотонапонски електроцентрали што би чинело околу 200 милиони евра.

За спроведување на овој комплексен приоритет се утврдени следниве мерки:

► Развој и унапредување на транспортната инфраструктура:

- Автопати во должина од 260 километри и тоа: Кичево – Охрид (во изградба), Скопје – Блаци (во изградба), Велес - Прилеп – Битола (во фаза на изработка на проектна документација), Струга – Требеништа, Струга – Кафасан, Гостивар – Кичево и Тетово – Гостивар (проширување на постоечка делница);

- Експресни и регионални патишта во должина од 300 километри и тоа: Смоквица – Струмица – Ново Село, обиколница Битола – Меџитлија, Штип – Радовиш (во изградба), Извор-Бошков Мост, експресен пат Штип – Кочани (делницата Крупиште – Кочани е во изградба), Куманово – Крива Паланка, делница Куманово – Ранковце и делница Ранковце – Крива Паланка (во изградба), Делчево – Кочани, Градско – Прилеп (во изградба) и обиколница Тетово (клучка Требош-Порој-Непроштено) и поврзување на Тетово со Призрен (Косово) врз основ на физибилити студија;

- Локални патишта во должина од 950 километри,

- Рехабилитација на патишта во должина од 1500 километри,

- Железничко поврзување на Скопје и Софија преку железничкиот коридор VIII (приоритет од Економскиот и инвестициски план на ЕУ за Западен Балкан) - Изградба на пругата Куманово-Белџак-Крива Паланка-Деве Баир, продолжување на ремонтот на Ногаевци-Неготино, заедничка гранична железничка станица Табановце, изработка на проектна техничка документација за електрификација на пругата Скопје-Скопје Север-Ѓорче Петров-Волково-Блаце и заеднички железнички граничен премин со Република Косово и за нова пруга Миладиновци-аеродром Петровец, обезбедување на финансиски средства за изградба на правец Кичево-Охрид-Струга и Кичево до Лин, Албанија, подготовка на проектна техничка документација за реконструкција, рехабилитација на железничката пруга Скопје - Кичево како дел од Коридорот 8;

► Развој и унапредување на информатичко-комуникациски технологии и бродбенд инфраструктура:

- Приоритет е Полошкиот плански регион, каде има најголем процент на непокриено население со NGA мрежа (бела зона),

- Искористување на средства преку спроведување на Економскиот и инвестициски план на ЕУ за Западен Балкан за воспоставување безбедни, енергетски ефикасни и доверливи центри за податоци, cloud инфраструктури, притоа обезбедувајќи усогласување со правилата и основните вредности на ЕУ, вклучително и заштита на податоците, како и поврзување со иницијативите на ЕУ за високи перформанси, дигитални инкубатори и центри за иновации.

► Развој и унапредување на енергетската инфраструктура:

- Модернизација и трансформација на ТЕЦ Неготино, во постројка која ќе користи природен гас и ќе обезбеди можности за зголемено земјоделско производство;

- Модернизација и ревитализација на ТЕЦ Битола и рудниците Суводол и Брод-Ѓнеотино; како и топлификација на Битола, Могила и Новаци (Пелагониски плански регион);

- Изградба на ХЕ Чебрин со инсталирана моќност 61,3-464,75 MW (Пелагониски плански регион) за искористување на хидро потенцијалот во овој регион;

- Развој на Парк на ветерни електрани со инсталирана моќност од 27,8 MW во Југоисточен плански регион;

- Други инвестициите во ветерни паркови и соларни центри поддржани преку спроведување на Економскиот и инвестициски план на ЕУ за Западен Балкан;

- Ревитализација на постојните далекуводи и трансформаторски станици како и изградба на нови;

- Интерконекција на гасоводот меѓу Северна Македонија и Грција со огранок кон Косово и Србија (приоритет од Економскиот и инвестициски план на ЕУ за Западен Балкан);

- Изградба на магистрални гасоводи за пренос на природен гас во должина од 800 km. Приоритет е зголемување на енергетската ефикасност во индустријата во Скопскиот,

Полошкиот и Вардарскиот плански регион како најголеми потрошувачи на енергија во Северна Македонија³²;

- Воспоставување јавно приватно партнерство за изградба на 80-100 MW фотонапонска електроцентрали на местото на стариот рудник во Осломеј;

- Зголемување на учеството на Југоисточниот, Источниот и Североисточниот плански регион во производството на електрична енергија од обновливи извори³³.

- Воспоставување на Фондот за енергетска ефикасност;

- Реновирање на јавни и приватни објекти за да се исполнат минималните енергетски перформанси (средства се предвидени и низ спроведување на Економскиот и инвестициски план на ЕУ за Западен Балкан);

- Стимулации за изолирање на домовите (со што ќе се намалат потребите од енергија за греење и ладење) и воведување на поефикасни технологии за загревање на домаќинствата како топлотни пумпи (инвертер клима уреди) приоритетно во Источниот, Пелагонискиот, Вардарскиот и Скопскиот плански регион поради најголема потрошувачка на енергија во домаќинствата по жител.

► Спроведување родово-сензитивни анализи на локално и регионално ниво при планирањето и дизајнирањето на инфраструктурните проекти а со цел да се утврдат различните потреби на жените и мажите во одделните општини и региони.

Приоритет 1.4: Регионален пристап при конципирање на политиките за поддршка на претприемништвото и развој на индустријата

Активните деловни субјекти се сконцентрирани во Скопскиот плански регион. Доколку при реализација на државната помош за претприемништвото и МСП не се земе предвид степенот на развиеност на планските региони има ризик воочениот диспарат да се продлабочи. Од таа причина неопходно е политиката и спроведувањето на активни мерки за зголемување на претприемачкиот и иновативниот капацитет на МСП да целат кон создавање динамичен екосистем на претприемништво и иновации во сите плански региони и на тој начин да се поттикне економската конкурентност на Северна Македонија како целина. Тука влегуваат сите видови на поддршка, од субвенционирање на работењето па се до поддршка во обезбедување на извори на финансирање на бизнисите.

Со Стратегијата за регионален развој во поглавјата посветени на образованието и пазарот на труд се препорачува зајакнување на структурната врска и соработка помеѓу универзитетите, факултетите и научно истражувачките институти со министерствата, националните агенции и фондови, општините и приватниот сектор а со цел преку примена на нови научни достигнувања да се зголеми продуктивноста и конкурентноста на приватниот сектор.

³² Гасификациона мрежа значително ќе придонесе кон користење на поефикасни технологии, но исто така и за отворање на индустриски капацитети во останатите региони. Со премин на технологии кои користат природен гас значително ќе се подобри и квалитетот на воздухот. Реализацијата на оваа мерка за трите приоритетни региони би чинела околу 100 милиони евра

³³ Овие региони се меѓу најповолните за инсталирање на фотонапонски електроцентрали. Притоа може да се искористат постојните механизми за поддршка на електрична енергија од ОИЕ (повластени тарифи и премии) а градоначалниците во овие региони да определат земјиште кои би било погодни за изградба на фотонапонски електроцентрали и заедно со надлежните органи на државната управа да распишат тендери за изградба на фотонапонски електроцентрали на државно земјиште. Дополнително, може да се разгледа можност и за распишување на тендер за изградба на фотонапонски електроцентрали на приватно земјиште кој би важел само за овие региони. Овие региони се исто така богати со биомаса која се помалку ќе се користи во домаќинствата со цел намалување на локалното загадување па може да се направат мали когенеративни постројки за производство на електрична и топлинска енергија кои ќе користат отпадна биомаса. На овој начин може да се изградат 100 MW фотонапонски електроцентрали, 20 MW фотонапонски електроцентрали на кров, 5 MW мали хидро електроцентрали и 5 MW ТЕ на биомаса (со можност за производство и на топлинска енергија) а вкупната инвестиција е проценета на близу 90 милиони евра.

Доследна примена на начелата на рамномерен регионален развој во индустрискиот развој наложува потреба од мерки со кои ќе се стимулира дисперзија на индустриските во различни плански региони согласно нивните споредбени предности водејќи притоа сметка за влијанието врз животната средина и климатските промени. Во тековната Стратегија за развој на индустријата отсутствува регионална компонента и поради тоа се превенира формулирање и спроведување на таргетирани мерки и активности за примарна поддршка на индустрискиот развој на недоволно развиените плански региони. Причина повеќе за поголемо внимание при планирање на индустрискиот развој е наодот дека во Скопскиот плански регион има драстично повисока концентрација на скоро сите индустриски дејности во споредба со сите останати плански региони. За некои индустриски дејности бруто-додадената вредност е дури за повеќе од 20 пати поголема во однос на вториот најдобар плански регион. Ова претставува еден од посуштинските диспаритети во економскиот развој на планските региони кој доколку не биде соодветно адресиран ќе продолжи активната инерција која придонесува за продрлабчување на економските диспаритети.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Насочување на државната помош од програмите на Министерството за економија, ФИТР, Агенцијата за поддршка на претприемништвото, Агенцијата за поддршка и промоција на туризмот но и кај сите останати програми, проекти и мерки за директна финансиска поддршка или техничка поддршка за развој на капацитетите на МСП приоритетно кон активните деловни субјекти во помалку развиените плански региони: Североисточниот, Вардарскиот, Југозападниот и Полошкиот, а потоа и Пелагонискиот, Источниот и Југоисточниот плански регион. Препорака на Стратегијата за регионален развој е финансиски да се зајакнат особено програмите и мерките за поддршка на новоосновани претпријатија од страна младите и жените претприемачи;

- Зголемување на бројот на проекти финансирани од страна на МСП и БРР преку ЦРПР кои директно целат кон зајакнување на претприемништвото и развојот на секторот на МСП;

- Воспоставување облици на меѓуопштинска соработка за поддршка на претприемништвото и МСП на ниво на плански регион за да се обединат ограничените финансиски средства од буџетот на општините во заеднички и целисходни програми за развој на претприемништвото и МСП. Овие програми на ЕЛС треба да бидат целосно синхронизирани и комплементарни на мерките и активностите на државните органи на управата и агенциите и фондовите кои оперираат под нивен институционален чадор;

- ФИТР да инвестира во развој на капацитети на МСП за подготовка на квалитетни проектни апликации примарно во Полошкиот и Југозападниот плански регион како региони со најмал број на одобрени проекти но и во сите други региони како и во јакнење на свеста на претприемачите за придобивките од иновациите. Препорака е обуките да се засновани на претходна анализа за потенцијалите (споредбените предности) на секој одделен плански регион во контекст на паметна специјализација на планските региони;

- Генерирање евиденција со родово-разделени податоци за бројот на апликанти кај институциите кои доделуваат директна помош за приватниот сектор (деловни субјекти кои се во сопственост на или се управувани од жени како и колку од оние на кои им се доделени проекти се во сопственост на или управувани од жени во однос на мажи и др.);

- Синхронизација на програмите на ФИТР со програмите за поддршка на науката (*истражување и развој*) на МОН а со цел да се постигне синергија и остварување на комплементарни ефекти. Во овој контекст треба да се размислува и за окрупнување на во моментов фрагментираните истражувачки центри кои се воспоставуваат на локално ниво со мисија да поддржуваат старт-апи, организирање кластери, деловни инкубатори, оформување технолошки паркови и слично, за да на тој начин се оствари економија на обем и да се здружи целокупниот научен и истражувачки потенцијал со потенцијалот на приватниот сектор а со фокус на развој на МСП и претприемништвото;

► Профилирање на планските региони низ т.н ПАМЕТНА СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА. За таа цел е неопходно да се подготви продлабочена и интегрирана Студија на конкурентските предности на секој регион/општина засебно и на тој начин да се придонесе за фокусирање на јавните и приватните инвестиции во оние економски области и гранки кои создаваат најголема продуктивност и додадена вредност во секој плански регион³⁴;

► Носење одлуките за инвестирање на јавните средства односно државната помош за претприемништвото и МСП врз основа на инклузивниот модел на четирикратен хеликс според кој во носење на најважните стратегиски одлуки за поттикнување на иновациите треба да дискутираат сите засегнати страни и тоа: клучните чинители од Владата и општините, истражувачките и научните институции, компаниите и граѓаните, кои се вклучуваат во процеси на соработка од долу нагоре во создавање на иновативната политика наспроти традиционалниот процес на креирање политики од горе надолу;

► Креирање на општински и регионални бази на податоци за следење на иновативните претприемнички активности на жените овозможувајќи спроведување на родово-базирани анализи во секторот МСП и иновациите. Во овој контекст, препорака е да се воспостави механизам/мрежа за поврзување на жени претприемнички на ниво на плански регион преку која во форма на менторство и консултации ќе се нуди заемна поддршка за отворање на нови или редизајнирање на постоечките (иновативни) претпријатија управувани од жени;

► Окрупнување на постоечката организациска рамка за поддршка на претприемништвото и МСП на ниво на плански региони преку постепена консолидација на овие организации во една мрежа на ниво на плански регион или барем делумно да се амалгамираат (спојат) во рамки на Бизнис центрите како организациска единица на Центрите за развој на планските региони. Доколку се обезбедат стабилни инструменти за финансирање на активности на овие мрежи и на Бизнис центрите во рамки на Центрите за развој на планските региони особено на вториве може со закон да им бидат проширени специфичните надлежности;

► Вградување на регионална компонента во Стратегијата за развој на индустријата во Северна Македонија;

► Овозможување даночни ослободувања и други стимулации за лоцирање и развој на одделни индустрии во помалку развиените плански региони земајќи ги предвид нивните споредбени предности.

Приоритет 1.5: Подобрување на структурата на работната сила во планските региони и инвестирање во човечки капитал

Флексибилноста на пазарот на труд и структурата на работната сила се битна димензија на инвестиционата клима. Република Северна Македонија на национално ниво, но и на ниво на плански региони има неповолна образовна структура на работната сила. Идните мерки на Владата на Република Северна Македонија треба да бидат насочени кон подобрување на структурата на работната сила, особено од аспект на степенот на образование. Покрај формалното образование, значајна улога има и неформалното образование, а за таа цел фокусот треба да се насочи кон активните политики на пазарот на трудот, односно кон надоградување на постојните и развој на нови програми и да се насочат кон целни групи кои имаат отежнат пристап до пазарот на труд.

³⁴ Направените 12 секторски анализи во 16 тематски области како основа за подготовка на новата Стратегија за регионален развој **2021–2031** иако се продукт на рапидна оценка (подготвени за три месеци) создаваат одлична основа за понатамошно елаборирање на паметната специјализација за секој од планските региони било како засебни плански документи или како дел на Програмите за развој на планските региони

Во овој контекст неопходно е да се поттикне процесот на воспоставување економско-социјални совети во општините. За сега, формирани се 15-тина локални економско-социјални совети во поголемите општини, а нивното формирање треба да продолжи и во помалите општини особено во Североисточниот и Источниот плански регион и постепено овие совети да се окрупнуваат на ниво на плански регион.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Имплементирање на програми за обука и тренинг на работната сила. Целта на овие програми треба да биде прилагодување на структурата на понудата на работната сила од аспект на образованието и стручните квалификации, на структурата на побарувачката;

- Имплементирање на програми кои ќе го стимулираат вработувањето во приватниот сектор, како што е субвенционирање на платите кај новопримените работници, доделување на грантови за самовработување, даночни ослободувања за новопримените работници и слично. Преку овие програми, вработувањето во приватниот сектор треба да се направи поатрактивно од вработувањето во државниот сектор;

- Имплементирање на програми за директно вработување во јавниот сектор. Организирање на јавни работи, како што се чистење и одржување на паркови, улици, пошумување и слично се добра можност најранливите лица да се вработат;

- Имплементирање на програми кои ќе ги едуцираат невработените да бараат работа. Тоа се програми кои опфаќаат разни курсеви за пополнување на апликации, курсеви за интервјуа, и сл.;

- Имплементирање на програми за стимулирање на вработувањето на младите и жените. Овие програми треба да вклучуваат најразновидни тренинзи на невработените млади лица и жените, субвенционирање на платите доколку тие би се вработиле, покривање на трошоците за обука откако ќе се вработат и т.н.;

- Имплементирање на програми кои се однесуваат на категоријата на лица со посебни потреби;

- Имплементирање на програми за практиканство со цел да се зголеми вработливоста на младите невработени, жените и други ранливи категории од населението и да се превенира недостатокот на вештини кога ќе влезат на пазарот на труд, со насочување првенствено на Полошкиот, Североисточниот и Југозападниот плански регион каде особено младите лица се соочуваат со поголем ризик од невработеност;

- Донесување Закон за младинска гаранција со што ќе се институционализира оваа форма на поддршка на младите до вработување;

- Донесување на Закон за поддршка на социјално претприемништво, со фокус на младите и жените, и центри за поддршка на социјални претпријатија на ниво на плански региони;

- Окрупнување на општинските економско-социјални совети на ниво на плански региони а со цел да се трансформираат во посуштински чинители на регионалниот развој проследено и со формирање на трипартитни совети за труд и промоција на вработувањето на ниво на плански региони со цел да се зајакне социјалниот дијалог, користејќи притоа соодветни облици на меѓуопштинска соработка;

- Формализирање на неформалното вработување кое е особено карактеристично за ранливите категории население како што се: жените, младите, лицата со низок степен на образование и Ромите, со насочување кон Североисточниот, Полошкиот и Југозападниот плански регион, каде положбата на ранливите категории е најизразена;

- Јакнење на институционалните капацитетите на планските региони со цел олеснување на пристапот до пазарот на трудот на ранливите категории на граѓани, особено жените од руралните средини, самохраните мајки и жените без образование или со низок степен на образование.

Приоритет 1.6: Развој на земјоделството и рурален развој заснован на споредбените предности на планските региони

Реонизацијата на земјоделското производство во Република Северна Македонија треба да придонесе за правилен избор и зголемување на споредбената предност на земјоделското производство во планските региони, а во исто време и за подобро фокусирање и поголем ефект на сите мерки за поддршка. Во оваа насока важно е активното учество на локалната самоуправа и институциите од системот за регионален развој во насока на приоритизација на споредбените предности на секој плански регион, но и интеракција и ревидирање на системските и стратешките мерки за поддршка и развој на одредени потсектори и економски активности од Националната стратегија за земјоделство и рурален развој. Сепак, успешна реонизација на производството е можна само доколку се воспостави многу прецизен систем за агро-еколошко мапирање.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Зголемување на обработливата површина во Полошкиот, Вардарскиот и Југозападниот плански регион преку уредување на имотно-правните односи, создавање услови за производство на необработените површини, како и пренамена на дел од пасиштата, на начин кој е комплементарен со мерките за *Економско јакнење и окрупнување на земјоделските стопанства* и *Окрупнување на земјиштето и поддршка на земјоделските задруги* од Националната стратегија за земјоделство и рурален развој;

► Законско дорегулирање на праксата на наследување на земјиштето и негова прераспределба помеѓу повеќе наследници, како и ревидирање на земјишната и даночната политика во насока на мотивирање на користењето на земјоделското земјиште и демотивирање на поседувањето на истото без да се обработува. Посебно важно е ограничувањето на пренамената на земјоделското во градежно земјиште за неземјоделски активности;

► Јакнење и окрупнување на земјоделските стопанства во Вардарскиот, Полошкиот, Југозападниот и Североисточниот плански регион преку олеснување и одредени бенефиции за малите стопанства за зголемување на обемот на работа и економските резултати и преминување во правна форма на субјекти - стопанства, паралелно со приоритизација во мерките *Окрупнување на земјиштето и поддршка на земјоделските задруги* каде овие региони исто така имаат лоша структура, но и поттикнување на инвестициите, приоритизација на ИПАРД и националната поддршка и подобрување на експертската поддршка и покриеност со подрачни единици на МЗШВ. Дополнително, потребно е поттикнување на правна формализација на индивидуалните земјоделски стопанства преку сет на мерки за олеснување на даночната политика и поттикнување на формалното вработување;

► Поддршка и создавање предуслови за формирање на земјоделски задруги во Вардарскиот, Полошкиот, Југозападниот и Североисточниот плански регион, преку олеснување и одредени бенефиции за формирање и поддршка во работата, но и нивна приоритизација во мерките за *Окрупнување на земјиштето и Поттикнување на инвестициите и користење на расположливите ресурси кои не се користат во регионот* („brownfield“ инвестиции), приоритизација на ИПАРД и националната поддршка. Во насока на окрупнување на земјиштето, потребна е поддршка за реплицирање на искуствата од ФАО проектот за консолидација на земјиштето во Полошкиот и Североисточниот плански регион;

► Поддршка, поттикнување и создавање предуслови за зголемување на севкупните инвестиции во Југозападниот, Североисточниот, Вардарскиот, Југоисточниот и Полошкиот плански регион, но и нивна приоритизација во мерките за *Окрупнување на земјиштето и Поттикнување на инвестициите и користење на расположливите*

ресурси кои не се користат во регионот („brownfield“ инвестиции), приоритизација на ИПАРД и националната поддршка. Важно е создавање на подобри услови за кредитирање на земјоделските стопанства, а посебно значајно е создавање на национален гарантен фонд за земјоделството и руралниот развој. Поддршка за реплицирање на искуствата од ФАО проектот за консолидација на земјиштето во Полошкиот и Североисточниот плански регион, а посебно во делот на создавање на потребните предуслови и инфраструктура (патна, наводнување, струја и слично) за поефикасно спроведување на консолидацијата;

- Поддршка, поттикнување и создавање предуслови за зголемување на инвестициите во извори и системи за наводнување и одводнување во Вардарскиот, Источниот и Североисточниот плански регион, како региони со најограничен пристап на земјоделските стопанства до вода. Оваа мерка е особено значајна за Вардарскиот плански регион поради тоа што е најранлив на климатските промени, односно виновата лоза како култура има потреба од наводнување и е осетлива на недостаток на вода. Особено важно е сите релевантни институции да се фокусираат и на привлекување странски инвестиции за рехабилитација или изградба на нови системи за наводнување;

- Создавање предуслови за редовно следење и известување за поддршката од Националната програма за развој на земјоделството на ниво на плански региони;

- Приоритизација, повисоко рангирање и создавање предуслови за зголемување на искористеноста на ИПАРД во Полошкиот и Североисточниот плански регион, а во исто време насочување на политиките во насока на јакнење на структурата на производство и поголема додадена вредност во истите, вклучително и во Источниот и Југозападниот плански регион, а со цел добивање поголема вредност на земјоделското производство;

- Вградување на карактеристиките на планските региони во Националната стратегија за земјоделство и рурален развој со цел да се направи подобра приоритизација на поддршката и програмирање согласно нивните компаративни предности, како и поголема поддршка и приоритизација на мерките за диверзификација и дополнителни економски активности за регионите кои немаат компаративни предности како Североисточниот, но и Југозападниот и Источниот плански регион. Во овој поглед треба да се земат предвид и спецификите на земјоделското производство, а реонизацијата може да се направи и подетално, имајќи во предвид дека експертите по овоштарство се залагаат за регионализација на ниво на култури, а и од аспект на компаративните предности на регионите за различен систем на одгледување на добиток (испаша, тов во место, месо или млеко) и сл.;

- Формирање на агро-индустриски зони како центри за поттикнување и олеснување на економските активности во земјоделството. Истите треба да бидат воспоставени по примерот со индустриските зони (посебни зони но и користење на расположливите ресурси кои не се користат во регионот – т.н „brownfield“ инвестиции или во склоп на веќе постојните индустриски зони) со одредени предуслови и бенефиции за инвеститорите. Од функционален, но и регионален аспект, приоритетно треба да биде формирање на зедничка агро-индустриска зона за Североисточниот, Источниот и Југоисточниот плански регион, а потоа и за Полошкиот и Југозападниот плански регион. Со оглед дека Вардарскиот регион е единствен регион во кој нема ТИРЗ, а имајќи го во предвид значењето на земјоделското производство за истиот, но и за Пелагонискиот регион, треба да се направат напори за формирање на една заедничка агро-индустриска зона за овие два плански региони;

- Воспоставување оперативен систем за превенција и менаџирање на шумски пожари во Пелагонискиот, Источниот и Југоисточниот плански регион. Во оваа насока, од особено значење е соработката со Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување. Дополнително во заштитата од пожарите може да придонесе и мобилизирање на локалните и регионалните заинтересирани страни, а особено

планинарските друштва, еколозите, претставниците од локалните заедници и др., нивна обука и доброволно учество во превенција и справување со пожари. Дополнително во заштита на шумите, вклучувајќи го и Југозападниот плански регион, може да придонесат и стратешките цели и мерки за искористување на обновливите извори на енергија и енергетска ефикасност, а посебно преку користење на остатоци од кроење во Пелагонискиот, Југоисточниот, но и Вардарскиот плански регион, како и производството на биогаз и биогориво во Пелагонискиот, Вардарскиот, Источниот и Полошкиот плански регион;

- Зајакнување на положбата на жените во руралните подрачја преку промовирање на правото на сопственост на имот и правото да располагаат со ресурси (финансиски и нефинансиски);

- Поттикнување и приоритизација на учеството на жените како носители на земјоделски стопанства низ поврзување со мерките за *Економско јакнење и окрупнување на земјоделските стопанства, консолидација на земјоделското земјиште*, но и мерките за *правна формализација на индивидуалните земјоделски стопанства и формално вработување на жените*;

- Градење на капацитетите на жените како претприемачи, но и нивните квалификации и стручност за поголемо учество во формалната/платена работна сила;

- Воспоставување соодветна база на регионално ниво на родово-разделени податоци за да може преку темелна анализа да се планира и да се развиваат идни стратегии, политики и мерки за поддршка на жените во земјоделството и руралните средини;

- Зголемена поддршка за заштита и промоција на традиционалните одлики и производи во планските региони (Тетовски грав/јаболка, Мариовско/Беровско сирење, Паланечки компир, Шар Планинско јагње/кашкавал, Ресенско јаболко и слично). Покрај земјоделските производи, значајно е заштита и промоција на регионалните препознатливи одлики и споредбени предности од аспект на развој на руралниот туризам и спортскиот (лов и риболов) туризам, но и заштита и промоција на културните и другите знаменитости и традиционални обележја на регионите;

- Формирање на посебна Канцеларија за планински туризам и планински содржини, задолжена за дефинирање и управување со очекуваните домашни, јавни и приватни, и странски инвестиции, апликација на систем на промени во овој сегмент и позиционирање на државата на регионалниот и европски пазар за интегрален планински туризам. Оваа Канцеларија треба да се насочи кон развојот на Шар планина, Маврово, Матка, Пелистер и Галичица и развој на туризам на Царев Врв на Осоговските планини, на одржлив начин. На ова се надоврзува потребата од реконструкција на постоечките планинарски домови и изградба на нови со дефинирање на модел за управување и инвестирање во нив и трасирање и промовирање на официјални планинарски патеки;

- Поддршка и спроведување на мерките за адаптација кон и митигација на климатските промени за Југоисточниот и Вардарскиот плански регион (препораки од Третата и Четвртата национална комуникација за климатски промени) како и поддршка за подетални регионални анализи и формулирање на регионални стратегии и планови поврзани со климатските промени.

Приоритет 1.7: Намалување на негативните влијанија и подобрена заштита на животната средина во планските региони, постигнување поголема отпорност на климатските промени и водење на подинамичен и повеќекратно зголемен инвестициски циклус

Остварување на овој приоритет е еден од најголемите предизвици пред сè поради сериозниот инвестициски заостаток. Инвестиционите вложувања за заштита на животната средина, во периодот 2013-2018 биле насочени кон четири сектори: управување со отпад (просечно учество од 39% во вкупните инвестиции); управување со отпадна вода (20%); снабдување со вода (17%); заштита на воздухот (15%), а вкупно биле издвоени 0,4% - 0,77% од годишниот буџет на државата или 0,14% - 0,2% од БДП што е далеку од доволно да се покријат сите потреби на овој сектор особено во контекст на постепено спроведување на финансиските барања од директивите на ЕУ кои се однесуваат на животната средина и климатските промени. Проценките наведени во релевантни национални стратешки документи за оваа област се дека за спроведување на директивите на ЕУ за водоснабдување, одведување и прочистување на отпадните води до 2040 година неопходен е инвестициски циклус од над 1.5 милијарди евра, за надминување на предизвиците од аерозагадувањето и тоа примарно насочени кон намалување на загадувањето предизвикано од ситните честички во урбаните населби се потребни над 300 милиони евра (овие вложувања се под голем притисок на итноста поради крајно негативните последици врз здравјето на населението), за целосно воспоставување на системите за управување со отпад на регионално ниво дополнителни минимум 150 милиони евра и на овој инвестициски заостаток треба да се надоврзат и вложувања за ремедијација на историското загадување (т.н индустриски жешки точки), воспоставување на одржлив систем за финансирање на заштитата на природата и управување со заштитените подрачја како и за митигација на и адаптација кон климатските промени а особено за превенција на ризици од поплави и шумски пожари. Особен предизвик за планските региони и општините во нивен состав е постоечкиот капацитет во човечки ресурси а на кус рок и недостатокот на финансиски средства за редовно одржување на опремата во инсталациите кои се изградени. Средствата за одржување на инвестициите е неопходно соодветно да се планираат и на тој начин да се воспостави еден одржлив систем на финансирање на заштитата на животната средина. Низа споредбени студии укажуваат дека придобивките на засилен инвестициски циклус поврзан со заштитата на животната средина се повисоки од трошоците најмногу поради можноста за транзиција кон зелена економија преку развој на специфични пазарни сегменти и отворање нови и квалитетни „зелени“ работни места, а се во согласност со начелата и утврдените приоритети во т.н. Зелен договор на Европската Унија и Зелената агенда за Западен Балкан.

Дефицитот на современа еколошка и комунална инфраструктура создава и социјални последици. За илустрација, 18% од домаќинствата во ромските заедници немаат пристап до канализационен систем, 30% немаат тоалет во куќата, 20% немаат тоалет со бања и околу 10% од ромските домаќинства немаат вода за пиење во внатрешноста на куќата. Од 14-те општини со ромски заедници на општинско ниво најранлива е состојбата во Шуто Оризари (Скопски плански регион), Прилеп (Пелагониски) и Куманово (Североисточен плански регион).

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Развој и унапредување на инфраструктурата за водни услуги во сите плански региони:
 - Изградба на брана Конско во Југоисточниот плански регион, брана Речани во Источниот плански регион и брана Вакуф во Североисточниот плански регион;
 - Подобрување на покриеноста на населението со јавен водовод во Полошкиот и Североисточниот плански регион;

- Приоритетна изградба на водоводната мрежа од вкупно 290 км во општините: Валандово, Кривогаштани, Могила, Ресен, Липково, Старо Нагоричане, Арачиново и Желино;
- Каптирање на нови извори на вода со кои што би се елеминирал дефицитот на вода за пиење особено во Куманово и Липково во Североисточниот плански регион и Желино во Полошкиот плански регион;
- Реконструкција на водоводната мрежа во руралните подрачја во должина од 890 км;
- Приоритетна изградба на нови станици за третман на водата за пиење во општините Чешиново-Облешево, Босилово, Валандово, Ново Село, Желино, Јегуновце, Теарце, Липково и Арачиново, со вкупен капацитет од ~610 l/s;
- Подобрување на инфраструктурата за собирање на отпадни комунални води со вкупна должина од 1,330 km нова канализациона мрежа, во сите плански региони, со приоритетен фокус на Полошкиот, Југозападниот и Североисточниот плански регион, како региони кои имаат покриеност со канализациона мрежа под националниот просек;
- Приоритетна изградба на колекторски системи и нови пречистителни станици за урбани отпадни води во: Скопскиот плански регион – град Скопје и Зелениково; Полошкиот плански регион – Тетово; Пелагонискиот плански регион - Битола, Источен плански регион – Кочани (изградена е но не е пуштена во употреба) и Македонска Каменица, Вардарски плански регион - Свети Николе и Велес (сите во периодот до 2025 година) и уште 9 пречистителни станици за другите плански региони кои се планираат да се изградат до 2029 година, кога вкупниот број на пречистителни станици би изнесувал 41, со вкупен број на еквивалент жители од 1.650.173 што би изнесувало близу 80% од вкупното население;
- Приоритетна рехабилитација на системите за наводнување во Југозападниот, Југоисточниот, Полошкиот и Североисточниот плански регион;
- Приоритетна изградба на нови системи за наводнување во Југоисточен плански регион (Јужно Вардарска долина), Вардарски плански регион (Лисиче), Источен плански регион (Злетовица) и Полошки плански регион (Равен-Речица);
- Подготовка, донесување и спроведување на Плановите за управување со речните сливови.
- Развој и унапредување на инфраструктурата за управување со отпад во сите плански региони:
- Воспоставување интегрирани системи за управување со отпад во сите плански региони;
- Проширување на услугата за собирање и транспорт на отпадот во сите региони, со посебен акцент на Југозападниот регион кој е со најмал процент на собран отпад;
- До крајот на оваа декада, изградба на нови регионални депонии според ЕУ стандарди и затварање на старите општински депонии во сите плански региони;
- Континуирано подигнување на јавната свест низ јавни кампањи и разговори со домаќинствата и индустријата, зајакнување на капацитетите на јавните комунални претпријатија и набавка на опрема со цел да се зголеми процентот на рециклирање на комунален отпад до 25% во Североисточен и Источен плански регион, и до 35% во Југоисточен, Југозападен, Пелагониски, Полошки, Вардарски и Скопски плански регион;
- Донесување и спроведување на Националниот План за превенција на содавање на отпад како и новите закони и подзаконски акти од оваа област.
- Обезбедување поквалитетен амбиентен воздух во сите плански региони но со фокус на главниот град Скопје и поголемите градски населби:
- Спроведување поефикасен инспекциски надзор и контрола,
- Изменување и дополнување на Законот за квалитетот на амбиентниот воздух, со цел да се уреди на јасен начин подготовката на општинските планови за квалитет на воздухот и на краткорочните акциски планови, како и да се овозможи поефикасно спроведување на мерките за подобрување на квалитетот на воздухот,

- Подготовка и донесување на нов 5-годишен Национален План за заштита на амбиентниот воздух со прецизно утврдување на инвестициските потреби, приоритизација на инвестициите и со силна регионална компонента,
- Подготовка и донесување Планови за квалитет на амбиентниот воздух од страна на сите урбани општини,
- Редовно одржување и надградба на националната мрежа за мониторинг на квалитетот на воздухот,
- Донесување на Законот за индустриски емисии и обезбедување меки кредитни линии за набавка на опрема и нови технологии за намалување на загадувањето на животната средина за малите, средни и големи капацитети, со даночни олеснувања при увоз,
- Забрзан премин на А-ИСКЗ и Б-ИСКЗ дозволите за усогласување со оперативен план (ДУОП) во А и Б интегрирани еколошки дозволи преку исполнување на условите кои се зададени во оперативните планови во секоја од ДУОП на инсталациите како и издавање на А-ИЕД и Б-ИЕД на нови инсталации,
- Носење на Закон за измени и дополнувања на Законот за возила во насока на рестрикции во сообраќајот во однос на еуро класи,
- Подобрување на енергетската ефикасност и стимулирање на употреба на поодржливи горива во секторите домување и енергетика (вклучително и во индустријата);
- Развој на терцијарната гасоводна мрежа во градот Скопје но и постепен развој во сите градски населби каде има пристап до секундарна мрежа,
- Заострување на прописите за влажност на огревното дрво бидејќи директно влијае на зголемување на потрошувачката, нивно спроведување и доследно санкционирање на прекршоци,
- Замена на постоечките нееколошки системи за греење во домаќинствата, градинките, основните и средните училишта, здравствените и административните објекти во најзагадените градови, со горилници на плин, АЦ инвертери, ВРФ системи и топлински пумпи како и поставување на фотоволтајчни панели на јавни објекти, надоместување на дел од трошоците за купени и вградени сончеви термални колекторски системи во домаќинствата и слично,
- Набавка на пречистувачи за воздух за градинките, училиштата и здравствените и административните објекти, како и поддршка за инсталирање филтри во малите и средни претпријатија кои испуштаат штетни материи во воздухот,
- Обнова на возниот парк на патнички возила но и на автобуси во јавниот превоз (минимум на метан, класа ЕУРО 6) и понатамошна модернизација на јавниот превоз (електричен и хибриден погон) и
- Субвенции за набавка на велосипеди и е-тротинети и други активни мерки.
- Унапредувањето на управувањето со заштитените подрачја во сите плански региони:
 - Целосно воспоставување на функционално поврзани заштитени подрачја како еколошка мрежа компатибилна со стандардите на НАТУРА 2000 (мрежа на заштитени подрачја на ЕУ) до крај на оваа декада (Шар Планина, Осоговски Планини, Ченгино Кале, Охридско Езеро, Студенчишко Блато, Водно, Кањон Матка, Јабланица и др.).
 - Подготовка на планови за управување со заштитените подрачја, акциски планови и програми за заштита на екосистеми и живеалишта на видовите, ревалоризација и повторното прогласување на постојните заштитени подрачја, валоризација и прогласување на нови заштитени подрачја низ доследно спроведување на донесените политики и законодавство во оваа под-област;
 - Забрана за изградба на нови мали хидроелектрани во заштитени подрачја;

- Унапредено управување со заштитените подрачја преку засилено финансирање а особено преку доследна примена на плаќања за еко-системски услуги, инволвирање на општините и воспоставување на облици на меѓуопштинска соработка и соработка на ниво на плански региони.

- Санирање на индустриските жешки точки во планските региони:

- Подготовка на техничка документација и спроведување на плановите за приоритетна ремедијација на индустриските жаришта во Скопскиот плански регион – ОХИС и МАКСТИЛ, Пелагонискиот плански регион - РЕК Битола, Полошки плански регион – Југохром, Вардарски плански регион - МХК Злетово - топилница, Југозападен плански регион - РЕК Осломеј, сите до 2025 година, а до 2029 година да се направи ремедијација на уште 6 историски жешки точки.

- Ублажување на негативните ефекти од климатските промени во сите плански региони:

- Носење на Закон за климатска акција и подготовка на Стратегии за климатски промени во сите плански региони;

- Значително зголемување на инвестициите во енергетската ефикасност, но и реализација на предложените мерки во стратешките плански документи од областа на климатските промени и адаптација кон климатските промени чија подготовка е во тек;

- Воведување системи за согорување на депонискиот гас при изградба на регионалните депонии, на кои ќе се врши механички и биолошки третман на отпадот со компостирање;

- Мапирање на најранливите категории од населението, жени, мажи и деца кои би биле најмногу погодени од климатските промени и нивна поддршка во плановите за справување со ризици (од поплави, шумски пожари и други последици на климатските промени) како и воспоставување систем за собирање и анализирање на родово-разделени податоци за животна средина и климатските промени и развивање родови индикатори.

- Унапредување на управувањето со бучавата во општини кои имаат поголем број жители преку подготовка на стратешки карти за бучава и акциони планови за бучава со цел намалување на бучавата во животната средина а со тоа и подобрување на квалитетот на живот кај населението во урбаните подрачја;

- Унапредување на надзорот низ соработка на централната со локалните власти и воспоставување на облици на меѓуопштинска соработка.

Стратешка цел 2: Атрактивни плански региони со унапредени локални услуги, ефективен пристап до пазарот на труд, обезбеден повисок степен на родова еднаквост и ефективна социјална заштита на најранливите групи од населението

Ефективно и мерливо намалување на диспаратите во социјалниот развој меѓу и во рамките на планските региони е возможно преку доследно и сеопфатно усогласување на образованието со потребите на пазарот на труд, засилена поддршка за создавање работни места за младите, жените и сите ранливи групи од населението, унапредени локални комунални и социјални услуги, обезбеден повисок степен на родова еднаквост и ефективна социјална заштита а со цел да се зголеми атрактивноста на планските региони и на тој начин да се задржи населението во местото на живеење.

Приоритет 2.1: Стимулирање на развојот на недоволно развиените, депопулационите подрачја и подрачјата со специфични развојни потреби

Неопходно е креирање на соодветни економски и социјални политики и активни и добро таргетирани мерки за намалување на емиграцијата кон странство и кон Скопскиот плански регион како регион под најсилен демографски притисок. Овие мерки се

неопходни за да се задржи населението на подрачјето на кое опстојува а притоа приоритен фокус треба да биде намалувањето на сиромаштијата и обезбедувањето на институционална поддршка за најранливите категории на население вклучувајќи ги жените и младите лица особено во руралните средини. Овие политики и мерки треба да придонесат за менување на монофункционалниот карактер на руралниот простор и збогатување на селската економија преку соодветна на карактеристиките на руралните подрачја дистрибуција на индустриски капацитети (од загадувачка лесна индустрија, главно од агроиндустрискиот сектор) создадени од домашни и странски инвеститори.

За попрецизно утврдување на подрачјата со специфични развојни потреби и подобро таргетирање со активни мерки неопходно е да се ревидира нивната листа која во моментот опфаќа 2/3 од вкупниот број на населени места и 2/3 од површината на државата и како таква е непрактична и не овозможува солидна основа за креирање и спроведување на попрецизно насочени развојни политики и мерки.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Покачување на износот на средства наменети за изградба на социјални станови во подрачја со тренд на депопулација а со цел да им бидат доделени на млади лица и брачни парови по многу поволни цени;

► Давање на бесплатни парцели (до 300 m²) со симболични комунални давачки за градба и обезбедена инфраструктура во подрачја со специфични развојни потреби;

Со двете погоре наведени мерки би се опфатиле семејства со месечни примања до 30 000 денари со горна старосна граница од 35 години, млади брачни парови и многудетни семејства но и еднородителски семејства, жени жртви на родово-базирано насилство, млади кои не се во брачна заедница и други категории согласно спроведена анализа и утврдената состојба во заедницата. Оваа група мерки согласно наодите од анализата приоритетно треба да се спроведува во Вардарскиот и Источниот плански регион а потоа и во Пелагонискиот и Југоисточниот плански регион.

► Креирање на работни места особено за најранливите категории на населението, жените и младите а со фокус на руралните средини и малите градови и примарно во Пелагонискиот плански регион како регион со најинтензивно демографско стареење;

► Поттикнување на повисоки вредности на стапката на природен прираст особено во Пелагонискиот, Источниот, Вардарскиот, Југоисточниот, Југозападниот и Североисточниот плански регион преку:

- Утврдување на право на флексибилно работно време за мајки со повеќе деца;
- Правна заштита на бремените жени од добивање на отказни решенија од работните места за време на бременост и породилно отсуство;
- Подобрен пристап на жените до здравствена заштита пред сè амбуланти и гинеколошки ординации во руралните средини;
- Зголемен опфат на деца во предучилишни установи преку изградба на повеќе градинки, особено во руралните средини како и други начини за згрижување на деца (отворање на центри за ран детски развој и слично) како и промовирање на споделено родителско отсуство;
- Овозможување бесплатен дневен престој во установите за згрижување деца за родителите со поголем број на деца проследено и со обезбедување финансиска помош и поддршка за образованието на децата кои потекнуваат од повеќечлени семејства.

► Заострување на условите за стекнување жителство во градот Скопје и во општините од Скопскиот плански регион со цел да се демотивираат интензивни миграции кон главниот град на државата;

► Формирање на Национален демографски институт задолжен за продлабочени научни истражувања на промените во бројот и структурата на населението, миграциите и популационите политики, кој непосредно би соработувал со сите институции од подсистемот за рамномерен регионален развој, во прв ред со БРР и ЦРПР. Преку ова

партнерство би се поттикнале продлабочени научно-истражувачки проекти за анализа на состојбите со населението во сите плански региони и согласно со наодите би се овозможило подобро таргетирање на неселението преку активни мерки за подобрување на демографската слика.

► Подготовка на продлабочена научна и стручна студија од интердисциплинарен карактер со која ќе се подобри методологијата за дефинирање на подрачја со специфични развојни потреби според нови утврдени критериуми. Притоа неопходна е прецизна инвентаризација и валоризација на просторот што го зафаќаат овие подрачја, со цел да се одредат средства и начини за нивен развој и демографска, економска, социјална и еколошка одржливост. Оваа студија треба да понуди и решенија за усогласување на поврзани делови од нормативната рамка за чие спроведување се надлежни МЛС и МЗВШ и на тој начин да се надминат постоечки преклопувања.

Приоритет 2.2: Создавање на систем на современо просторно планирање со силна регионална компонента и создавање на инфраструктура на знаење во областа на регионалното просторно планирање

Просторните планови се неопходни за да се подготват квалитетни урбанистички планови како неопходни регулаторни документи за планско насочување на просторниот развој на населбите, контрола и спречување на стихийниот развој, неконтролирана пренамена на земјоделското во градежно земјиште за неземјоделски активности и одржливо искористување на природните ресурси. Согласно претходно презентираниите наоди за диспаратите по однос на опфатеност на регионите со планска документација и урбанизирана површина како процент од вкупната територија на планските региони, приоритетни региони во кои треба да се алоцираат средства за подготовка и донесување на регионалните просторни а врз нивна основа и урбанистичките планови се Вардарскиот, Југозападниот, Источниот, Југоисточниот и Пелагонискиот плански регион.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Донесување на Закон за просторно планирање, како основна правна рамка за процесот на изработка и донесување на новиот Просторен план на Република Северна Македонија, регионалните просторни планови, како и за инструментите, мерките и активностите за негово спроведување;

► Подготовка и донесување на сите неопходни подзаконски акти со кои ќе се комплетира целокупната регулатива од областа на регионалното просторно планирање а како приоритет се наметнува подготовката на нова Методологија за просторно планирање, усогласена со политичките, економските и општествените промени во државата и со методологијата на ЕУ за просторно планирање;

► Назначување институција од потсистемот за регионален развој со непосредна одговорност за регионалното просторно планирање која поблиску би соработувала со Агенцијата за просторно планирање. Во овој поглед најсоодветно е БРР со мрежата на ЦРПР но за проширување на нивниот делокруг на надлежност неопходно е јакнење на нивниот организациски, кадровски и финансиски капацитет;

► Проширување на мандатот на Советите за развој на планските региони или како алтернатива да се воспостави засебно советодавно тело за регионално просторно планирање во секој плански регион со задача за следење, проценка и развој на регионалното просторно планирање и давање совети во подготовка на регионалните просторни планови. Во ова тело треба да бидат вклучени претставници на сите засегнати страни со цел да се овозможи разрешување на сите дилеми и различни интереси во текот на процесот на изработка и донесување на конечни просторно плански решенија;

- Подготовка и донесување на нов Просторен план на Република Северна Македонија како национална стратегија за просторен развој на државата, и долгорочен развоен документ за организација, користење и заштита на територијата на државата;

- Подготовка и донесување на регионални просторни планови за сите плански региони како највисоки стретешки документи за уредување на просторот на планските региони и интеграција на сите сфери на просторен развој на регионите, со цел за рационално користење на природните ресурси и развојните фактори и потенцијали поставени врз основа на начелото на одржлив развој;

- Финансиско зајакнување на регионалното просторно планирање преку создавање редовни и стабилни извори за финансирање со цел да се зголеми опфатеноста на регионите со просторно планска документација.

Приоритет 2.3: Обезбедување поголема социјална кохезија меѓу и во рамките на планските региони

Спроведената анализа утврди изразени диспаритети помеѓу планските региони во социјалниот развој. Притоа, регистрираните диспаритети во планските региони во одделните индикатори во областа на социјалниот развој се најизразени во Североисточниот и Полошкиот регион.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во планските региони:

- Намалување на стапката на сиромашни лица преку зголемување на буџетските алокации, обемот на програмите и опфатот на корисници со активните мерки на пазарот на труд; натамошно одржување на прифатлив сооднос помеѓу просечната пензија и просечната нето плата; натамошно зголемување на минималната плата во функција на надминување на прагот на сиромаштија кај вработените. Истовремено, потребни се посебни програми за двата најзагрозени плански региони - Североисточниот и Полошкиот;

- Намалување на социјалната исклученост на младите лица преку зголемена активација на младите на пазарот на трудот со натамошно продолжување на актуелните програми, со континуирано одржување на опфатот од минимум 30% млади лица до 29 години на годишно ниво со активните мерки за вработување, со што би се постигнало намалување на стапката на млади лица кои не се вработени, ниту се вклучени во образование или обука (NEET, 15-29) од 1 процентен поен на годишно ниво;

- Унапредување на справувањето со сиромаштијата и социјалната исклученост на субнационално ниво преку зајакнување на улогата на локалните власти во справувањето со сиромаштијата и социјалната исклученост; создавање капацитети и ресурси во функција на градење на социјалната кохезија; натамошно јакнење на социјалните функции на општините на стратегиско и на оперативно ниво;

- Зголемена активација и вработливост на ранливите категории лица кои се наоѓаат во состојба на социјален ризик и сиромаштија - пред сè, корисниците на гарантирана минимална помош, лицата со инвалидност, жените (посебно од руралните средини и со ниско образование), припадниците на ромската заедница. Потребен е посебен фокус на активацијата на корисниците на ГМП од Североисточниот плански регион.

- Намалување и превенирање на дигиталната исклученост во планските региони преку подготовка на стратегија за дигитална вклученост; субвенционирање на целосна покриеност на домаќинства со интернет; натамошна дигитализација на јавните сервиси се до постигнување на целосно дигитално опслужување и универзална достапност до 2025 година.

- Унапредување на социјалната заштита во планските региони:

- Натамошна адаптација и подобро таргетирање на социјалните надоместоци за лицата и домаќинствата во социјален ризик во функција на нивна поголема ефективност во намалувањето на сиромаштијата со посебен фокус на Североисточниот плански регион;
- Зајакната децентрализација, засилена меѓуопштинска и регионална соработка во функција на поголема достапност на социјалните услуги преку промени во управната структура на Центрите за социјална работа со зголемена застапеност на општините; формирање и постигнување целосна функционалност на регионалните и општинските Совети за социјална заштита; суштинска фискална децентрализација со што ќе се обезбедат соодветни буџетски алокации;
- Плурализација на дејноста преку оплеснет влез и поддршка на граѓанскиот сектор, приватниот сектор и физичките лица во давањето социјални услуги;
- Довршување на процесите на деинституционализација преку целосна трансформација на установите со развој и постигнување на целосна функционалност на проектираните социјални услуги што ќе се сервисираат во нив;
- Унапредување на вонинституционалната социјална заштита и натамошен развој на социјалните услуги преку нивно развивање согласно индивидуалните потреби на корисникот, кои се обезбедуваат во домот на корисникот, во заедницата и вон семејството, како и развој на иновативни и интервентни социјални услуги;
 - Унапредување на заштитата на децата во планските региони:
 - Намалување на детската сиромаштија преку унапредување на адекватноста и зголемување на опфатот на корисниците на парични надоместоци - детски додаток и додаток за образование, што комбинирано со останатите социјални реформи и проектираниот пораст на минималните плати би дало синергиски ефекти во намалувањето на детската сиромаштија од по 1 процентен поен годишно;
 - Обезбедување еднаков пристап до квалитетно инклузивно згрижување, воспитание и претшколско образование на децата преку проширување на мрежата на установи и капацитетите за згрижување и заштита на децата во сите плански региони; зголемување на опфатот на деца во детски градинки во сите плански региони; посебен фокус на интензивно ширење на мрежата на центри за ран детски развој како флексибилни и функционални форми на сеопфатно вклучување на децата; воведување на задолжителна бесплатна предучилишна година. Поради огромниот диспаритет потребна е посебна програма за опфат на децата во Полошкиот плански регион.
 - Унапредување на грижата за старите лица во планските региони:
 - Обезбедување на одржливост на пензискиот систем на долг рок преку следење на финансиската одржливост на првиот пензиски столб; прилагодување на пресметката на пензијата и усогласувањето на пензиите; воведување на нови можности за инвестирање на средствата од вториот и третиот столб;
 - Натамошно ширење и унапредување на мрежата и на капацитетите за институционално сместување и грижа за старите лица преку изградба на нови, проширување на постојните домови, или соодветна адаптација и пренамена на други капацитети; подобрување на вкупните инфраструктурни и кадровски услови и опременоста за долготрајна нега; поттикнување на меѓуопштинската соработка во планирањето и инвестициите во овој домен; подобрување на управувањето со пензионерските домови и на условите за живеење во нив;
 - Развивање на вонинституционални и алтернативни форми на грижа за старите лица преку отворање на мали групни домови за стари лица со ментална или телесна попреченост; отворање на центри за дневно и привремено прифаќање на стари лица; обезбедување на патронажна служба за помош и нега на стари лица во нивниот дом; поттикнување на развој на специјализирани згрижувачки семејства за стари лица;

- Унапредување на животниот стандард и вкупните услови на живот за старите лица преку продолжување со реализација на проектот за бањско-климатска рекреација на корисниците на пензија; јакнење на дигиталната функционалност на старите лица во остварувањето на нивните различни потреби, особено во делот на здравствените и услугите од платниот промет.

- Унапредување на здравствената заштита и достапноста на здравствените услуги во планските региони:

- Унапредување на пристапот до здравствената заштита за сите граѓани преку понатамошното намалување на нееднаквоста во достапноста до здравствените услуги; унапредување на обезбедувањето основни услуги од примарната здравствена заштита до жителите од пооддалечените рурални средини; дополнително проширување на фармацевтската мрежа преку субвенционирано отворање на аптекарски станици во рурални подрачја; патронажни посети во домовите на лицата со посебни потреби и хронично болните; воведувањето на дополнителни стимулирања за лекарите кои даваат здравствени услуги во руралните средини;

- Унапредување на стандардите и квалитетот на здравствената заштита преку унапредување на мрежата на здравствени установи во планските региони со инвестиции во простор, опрема и кадар врз основа на нова медицинска мапа која води сметка за еднаквата достапност на здравствените услуги во сите плански региони; одржување на бројот и спречување на натамошен одлив на матичните лекари (општи матични лекари, гинеколози и стоматолози) во планските региони;

- Унапредување на пристапот до и квалитетот на здравствената заштита за социјално ранливите и исклучени категории лица преку унапредување на пристапот на лицата без здравствено осигурување; зајакнување на системот за патронажна посета на семејствата, особено во руралните и ромските заедници; отворање центри за згрижување и помош на лицата зависници; зголемување на бројот на дневни центри за ментално здравје;

- Намалување на малолетничката бременост (особено кај Ромките), преку едукација на младите во училиштата, информации за репродуктивното здравје и начините за заштита од несакана бременост.

- Унапредување на домувањето во планските региони:

- Унапредување на нормативната рамка за социјалното домување преку подготовка и донесување Национална стратегија за домување; донесување Закон за социјално домување со уредување на клучните категории на самостојно домување, живеење со поддршка, субвенционирање на домувањето и непрофитно домување;

- Унапредување на несоодветните услови за домување на семејствата со ниски приходи и намален степен на супстандардни услови на домување преку обезбедување на соодветни комунални приклучоци и друга инфраструктура; субвенционирање за адаптација и реконструкција на сопствен станбен простор; непосредни интервенции за специфични целни групи;

- Зголемување на бројот на достапни станови за лица во социјален ризик и други ранливи групи преку зајакнување на Програмата за изградба на станови наменети за социјално домување и домување на ранливите групи; субвенционирање на закупнина на стан во приватна сопственост; лиценцирање на обезбедувачи на услуги на социјално домување.

- Унапредување на водењето и достапноста на регионалните статистики:

- Прилагодување на базите на податоци на надлежните институции по плански региони, со препорака државните органи и јавни институции да ги обработуваат податоците за дејноста која ја вршат и на ниво на плански региони, што ќе овозможи анализа на состојбите, соодветно планирање засновано на факти, како и евалуација на преземените мерки и активности;

-Достапност на податоците во јавноста преку редовно и целосно објавување на податоците за дејноста која ја вршат институциите на нивните веб страници.

Приоритет 2.4: Обезбедување повисок степен на родова еднаквост во планските региони

Состојбата со сиромаштијата е најкритична кај многудетните домаќинства 50.2 % и кај самохраните родители 33.5% кои најчесто се жени, што прави притисок за развивање посебни пристапи за поддршка на жените во овие семејства. Голем дел од корисниците на социјална парична помош се токму многудетните семејства, а најчесто мажите се регистрирани како носители т.е. баратели на помошта па прашање е колку реално средствата од поддршката стигнуваат до жените во семејството.

Според податоци на ДЗС³⁵ за стапка на сиромаштијата според возраста и полот, 2016 – 2018, се гледа дека жените се посиромашни од мажите во сите старосни групи освен во таа над 65 години. Од друга страна, како што е веќе наведено во препораките кај секторската анализа за демографија, со оглед на тоа дека жените живеат подолго од мажите, а трендот на пораст на старото население се зголемува логично е дека се повеќе ќе бидат потребни социјални услуги прилагодени на потребите на возрасните жени.

Од податоците за корисници на социјална парична помош³⁶ може да се заклучи дека има голема разлика во искористеноста на социјалната парична помош од страна на жените и мажите. Стапката на мажите корисници е нешто поголема од 70%, додека стапката на жените корисници на социјална помош е нешто помала од 30%. Истата публикација дава податоци за корисници во установи за возрасни лица. Бројките говорат дека жените се јавуваат почесто како корисници на установи за возрасни лица скоро во секоја возрасна група, при што треба да се има предвид дека установите - домови за возрасни лица обезбедуваат сместување, исхрана и здравствена заштита на возрасни лица, а опфатени се јавните и приватните установи - домови за возрасни лица.

Предизвик претставува и обезбедување на соодветни социјални услуги за жртвите на родово засновано насилство. Во моментот постојат три засолништа –услужни центри во Скопскиот плански регион и по едно во Пелагонискиот, Вардарскиот и Источниот плански регион. Овие засолништа сè уште не ги исполнуваат стандардите на Истамбулската Конвенција. Поврзан предизвик е и недостатокот на систематско собирање на податоци за родово засновано насилство.

Во контекст на родовата еднаквост за спроведување се утврдени следниве мерки:

► Унапредување на практиките за идентификација на родовите прашања и нивната примена во процесот на социјална заштита и социјална работа, унапредување и размена на добрите практики за процесот на собирањето и анализа на податоците со цел следење на состојбите од родова перспектива и причините за паѓање во сиромаштија и останување во социјална исклученост од страна на ппштините и општинските центри за социјална работа;

► Воспоставување и јакнење на капацитетите за родова еднаквост на членовите на општинските совети, Комисијата за еднакви можности (КЕМ) и Комисијата за социјална, здравствена и детска заштита (КСЗДЗ).

► Системско и релевантно собирање на родово сегрегирани податоци и нивна анализа од родов аспект, и воспоставување на јасни механизми за соработка и размена

³⁵ Соопштение Лаекен индикатори за сиромаштијата во 2018 година -претходни податоци, ДЗС, објавено 23.12.2019 г. (http://www.stat.gov.mk/pdf/2019/4.1.19.116_mk.pdf)

³⁶ „Жените и мажите во Северна Македонија,, ДЗС, 2019г., стр. 84: податоците за социјална парична помош се однесуваат за домаќинствата чии вкупни месечни приходи се помали од висината на утврдената социјална парична помош, и тоа како разлика помеѓу вкупните просечни приходи на сите членови на домаќинството, врз сите основи, и висината на социјалната парична помош

на информации помеѓу општините, центрите за социјална работа, граѓанскиот сектор, локалните работодавачи, синдикатите, преставниците на ранливите групи и Државниот завод за статистика и Министерството за труд и социјална политика;

► Зголемување на опфатот на децата во градинки што ќе овозможи повеќе можности за активирање на пазарот на труд на родителите посебно мајките;

► Зголемување на бројот на матични гинеколози по општини со целосен опфат на жените особено оние од руралните средини како и генерално подобрување на пристапот до здравствени услуги за сите групи жени;

► Надминување на воочениот диспарат со непостоење на засолништа - центри за жртви на родово засновано насилство во Североисточниот, Југозападниот, Полошкиот и Југоисточниот плански регион. Надградба на сите 8 засолништа согласно стандардите на Истамбулската Конвенција.

► Обезбедување систематско собирање на податоци за родово засновано насилство.

Приоритет 2.5: Развој на основното и средното образование според спецификите на планските региони, низ оптимизација на мрежите на училишта и согласно потребите на пазарот на труд

Оптимизацијата на мрежите на основни и средни училишта е значајна не само поради потребата од намалување на трошоците во работењето туку и во однос на обезбедување на квалитетот на наставата. Секоја единица на локална самоуправа треба да има проактивен однос кон овој процес земајќи ги предвид проектираниот економски развој и демографските движења. Овој процес треба да се води на начин да бидат задоволени и потребите за инклузивност и подобрување на дигиталното описменување на учениците но и на наставниот кадар а со оваа Стратегија се препорачува оптимизацијата како процес да се координира и води на регионално ниво.

Од особено значење е образованието целосно да се приспособи на вистинските потреби на пазарот на труд. Најшироко користена мерка на страната на понудата на труд во моментот е формалното образование како предуслов за подобро позиционирање на работниците на пазарот на труд. Овде посебно внимание треба да се обрне на средното стручно и високото образование. Идните реформи на средното стручно образование акцентот треба да го стават врз формирање на професионалци и услужни работници кои ќе поседуваат конкурентски вештини и ќе бидат атрактивни на пазарот на труд. При модернизација на наставните програми во средното стручно образование треба да се земе предвид побарувачката за вештини т.е. да се заснова врз внимателна анализа на потребите на работодавците во секој плански регион засебно. Освен тоа, државата треба да обрне посебно внимание врз подобрување на квалитетот на високото образование преку ригорозна примена на стандарди за квалитет на национално ниво.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Оптимизација на мрежата на училишта за основно образование особено по однос на подрачните училишта лоцирани во руралните подрачја но и спојување на училишта (каде е можно и целисходно) во поголемите градови, бидејќи на тој начин се редуцираат административно-техничките трошоци и се подобрува ефикасноста и ефективноста во работата на училиштата;

► Оптимизацијата преку редифинирање на мрежата на училишта за средно образование со фокус на училиштата во кои се реализира стручно образование преку формирање на регионални центри за стручно образование (во соодветни средни училишта на проценка на МОН или како облик на меѓуопштинска соработка) и обука во секој плански регион, со цел да се развива дуалното стручно образование и постсредното образование (специјализација);

► Зајакнување на човечките капацитети во општините за обезбедување на квалитет во образованието преку формирање на засебни организациски единици во рамките на поголемите единици на локална самоуправа задолжени за развој на образованието а потоа и воспоставување облици на меѓуопштинската соработка во рамките на планските региони со цел да им се помогне на помалите општини но и да се усогласи образовниот процес со пазарот на труд и да се унапреди образованието за возрасни лица;

► Дизајнирање и примена на алатки и механизми за разбивање на родовите стереотипи во образованието односно спречување на предвременото напуштање на образованието на дел од децата (девојчиња, Роми и сл.) и овозможување на еднаков пристап и интерес за сите професии и кај девојчињата и кај момчињата;

► Развивање на посебни пристапи за деца од социјално ранливи категории и маргинализирани заедници (како на пр. дел од ромското население) за влучување во процесот на образование како дел од пристапот „никој да не биде изоставен“;

► Промоција и поддршка на пофлексибилни родови улоги со цел намалување на влијанието на традиционалната поделба на родови улоги врз изборот на професија. На тој начин може да го зголемат интересот на девојчињата за техничките науки, со цел надминување на родовиот јаз во професиите и платите;

► Дизајнирање на модел на распределба на инвестициските програми (капитални инвестиции) во основното и средното образование како системско решение со кое средствата за изградба и реконструкција (санација) на училишните објекти, особено на санитарните јазли, спортските сали и др., би се определувале, земајќи го предвид Индексот на развиеност на планските региони.

Приоритет 2.6: Постепено надминување на инфраструктурните диспаритети помеѓу планските региони во културата, спортот и рекреацијата, и противпожарната заштита

Од направената анализа се воочени сериозни диспаритети во културата каде споредбено доминираат Скопскиот и Пелагонискиот плански регион, не само во физичка инфраструктура туку и во поглед на развој на културните индустрии. Слична е состојбата и по однос на инфраструктурата и дејностите поврзани со спортот и рекреацијата иако заклучокот е изведен врз основа на достапни податоци за реализирани инвестиции во периодот 2007 – 2017 година, додека по однос на противпожарната заштита потребите се безмалку идентични во сите плански региони.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Планирање доволно средства во Стратегијата за развој на културата и буџетот на Република Северна Македонија за надминување на воочените диспаритети како по однос на физичката инфраструктурата така и по однос на програмите од областа на културата, насочувајќи ги средствата повеќе кон планските региони кои заостануваат во споредба со Скопскиот и Пелагонискиот;

► Реализација на втората фаза од институционалната децентрализација на установите од областа на културата;

► Деметрополизација на културата преку создавање на најмалку еден културен центар на заедницата во секоја општина а со тоа и услови за локален развој на креативни индустрии како придонес кон економскиот развој на општините;

► Унапредување на културниот туризам, културните индустрии и занаети, како и независната културна сцена;

► Планирање доволно средства во Буџетот на Северна Македонија за надминување на воочените диспаритети во инфраструктура на спортски објекти како и по однос на организационата поставеност и реализација на национален и регионален

систем на спортски натпревари. Притоа придонес треба да дадат националните спортски федерации за развој на одделни спортови на целата територија на Република Северна Македонија, насочувајќи средства во неразвиените плански региони;

- Воспоставување база на податоци на регионално, но и на национално ниво за бројот, големината, состојбата и намената на спортските објекти и соодветно, планирање на спортските инфраструктурни објекти согласно потребите од спортски активности и рекреација на жените и мажите во одделните региони или пак нивна реконструкција и дополнување со намени за активности од интерес за жените;

- Понатамошна децентрализација на спортот а особено поврзано со пренесување на објектите за спорт од централно на локално ниво;

- Реконструкција и одржување на изградените објекти за спорт;

- Организирање регионални настани за поттикнување на жените да се вклучат во спортски и рекреативни активности;

- Зголемување на бројот на пожарникари во ТППЕ и забрзана обнова на недвижни и движни добра во сите плански региони, без исклучок.

Стратешка цел 3: Значително зајакната политика за регионален развој, подобрени финансиски инструменти за нејзино спроведување и изградени административни капацитети на централно, регионално и локално ниво

Во споредба со претходната декада, на крајот на наредната декада претпоставка е дека Република Македонија значајно ќе се доближи до моментот на пристапување во Европската Унија и од таа причина како стратешка цел се наметнува потребата од целосна хармонизација со политиката за Регионален развој на ЕУ, создавање на одржливи и финансиски силни инструменти и процедури за нејзино спроведување, компатибилни со европските структурни и инвестициски фондови а се со цел да се овозможи нивно ефективно апсорбирање по зачленување, како и градење на севкупни институционални капацитети за ефикасна и целосна интеграција во административниот простор на ЕУ.

Приоритет 3.1: Подобрување на нормативната рамка за рамномерен регионален развој

Со Законот за рамномерен регионален развој(*) понудени се подобрени нормативни решенија со цел да се овозможи на носителите на политиката за рамномерен регионален развој поуспешно и поефикасно да одговорат на предизвикот за поттикнување економски раст во планските региони, зголемување на нивната конкурентност и намалување на разликите во степенот на нивната развиеност. Воведени се нови одредби поврзани со потребата од подобро управување со финансиските средства и поефикасно одвивање на процесите и постапките низ допрецизирање на функциите на сите носители на политиката за рамномерен регионален развој.

Искуството од спроведувањето на Стратегијата за регионален развој во изминатата декада и процесот на подготовка на новата Стратегија за периодот 2021-2031 година, наложува потреба од подобрување на Правилникот за методологијата за изработка на планските документи за регионален развој пред сè во насока на проширување на пропишаната содржина на Стратегијата за регионален развој преку зголемување на бројот на тематски области кои се од значење за регионалниот развој земајќи го предвид проширениот опфат на тематски области во Стратегија за периодот 2021-2031 година и да се обезбеди посилна структурна врска на стратешкото, програмско и акционо планирање со тековните политики на ЕУ, со Целите за одржлив развој на ООН и со политиката за воспоставување родова еднаквост, на начин на кој тоа е сторено во

новата Стратегија. Следствено, неопходно е дополнување на листата на минимум задолжителни индикатори во Правилникот за анализа на секоја од тематските области земајќи ја предвид повеќекратно проширената листа на анализирани индикатори во новата Стратегија за периодот 2021-2031 година. Исто така, во новиот Правилник треба да бидат рефлектирани и тековните подобрувања на системот за мониторингот, вреднување и известување по однос на ефектите од спроведување на планските документи за регионален развој.

За спроведување на овој приоритет утврдена е следнава мерка:

► Подготовка и донесување на нов Правилник за Методологијата за изработка на планските документи.

Приоритет 3.2: Унапредена координација при спроведување на политиката за рамномерен регионален развој, оценување и известување за постигнатите резултати

Користењето на воспоставениот електронски систем СИ-РЕ-РА од страна на МЛС и БРР и другите носители на политиката за рамномерен регионален развој во голема мера го оплеснува процесот на управување и буџетирање на проектите и притоа обезбедува поголема транспарентност, овозможува функционален мониторинг и продлабочена евалуација на постигнатите ефекти од реализираните средства. Оттаму и потребата овој мониторинг систем соодветно да се одржува и унапредува а се со цел неговите функционалности да бидат искористени од што е можно поголем број чинители на рамномерниот регионален развој.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

► Одржување и унапредување на електронскиот систем за координација при процесот на планирање, имплементирање и мониторинг на средствата за рамномерен регионален развој (СИ-РЕ-РА);

► Постепена трансформација на Бирото за регионален развој во Агенција за регионален развој на Република Северна Македонија на начин усогласен со реформата на јавната администрација.

Приоритет 3.3: Обезбедување поголемо чувство на сопственост од страна на локалните и регионални чинители врз политиката за рамномерен регионален развој и изградба на нивните капацитети

Бидејќи се работи за мултисекторска а со тоа и комплексна политика и развоен процес на планските региони, неопходно е да се обезбеди поголемо чувство на сопственост од страна на локалните и регионални чинители а тоа е можно само преку обезбедување повисок степен на самостојност на Советите на планските региони во одлучувањето и финансирањето на приоритетните регионални проекти но само врз основа на прецизен увид во приоритетните потреби на засегнатите страни, утврдени на транспарентен и партиципативен начин. За да се оствари овој приоритет неопходно е регионалните форуми да продолжат да се одржуваат во сите плански региони на редовна основа обезбедувајќи на тој начин прецизни сознанија за приоритетните потреби на засегнатите страни. Притоа препорака на оваа Стратегија е да се прави јасна разлика помеѓу специфичните потреби на општините и заедничките потреби на планскиот регион и следствено регионалните форуми да целат кон идентификување на капитални проекти кои резултираат со позитивни ефекти за планскиот регион како целина. Еден од позначајните критериуми за избор на приоритетните проекти треба да бидат очекуваните ефекти поврзани со подобрување на животот на најранливите категории на население, жените – особено во руралните средини, и младите лица како и ефектите поврзани со подобрување на животната средина.

Во овој контекст неопходен е и повисок степен на оперативна самостојност на Центрите за развој на планските региони при спроведување на одобрените проекти и поврзаните активности. ЦРПР имаат потреба од јакнење на нивните човечки, технички и финансиски капацитети со цел да можат соодветно да одговорат на предизвиците со кои се соочуваат во поглед на подготовка и реализација на проектите за унапредување на развојот на планските региони, кои од година во година нараснуваат по број и во обем на финансиски средства. Земајќи ја предвид потребата во наредната декада поголем акцент да се стави на привлекување на приватни инвестиции особено во планските региони кои заостануваат во развојот, особено внимание треба да се посвети на Бизнис центрите кои се оформени во рамки на Центрите за развој на планските региони на кои треба да им се довери посуштинска улога за мобилизирање и привлекување на домашни и странски инвестиции и поконкретно учество во дистрибуцијата на јавни средства за поддршка на претприемништвото како и за обезбедување поефикасен пристап особено на жените и младите лица кон пазарот на труд на ниво на плански регион.

За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки:

- Одржување на регионални форуми како редовна практика за вклучување на сите засегнати страни во планските региони, а особено претставници на социјално ранливите групи, младите и жените (50% од учесниците да бидат жени) при приоритизација и селекција на регионалните проекти;

- Спроведување активности за јакнење на капацитетите на Центрите за развој на планските региони и поддршка на Бизнис центрите формирани во нивни рамки;

- Градење на капацитетите на вработените во Центрите за развој на планските региони по однос на собирање, анализирање и следење на родово-разделени податоци и индикатори и нивна примена при градењето на политиките за рамномерен регионален развој.

V. Носители на спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2021 – 2031

Носители на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој се: Владата на Република Северна Македонија, Советот за рамномерен регионален развој, Министерството за локална самоуправа и Советот за развој на планскиот регион. Во планирањето на рамномерниот регионален развој и спроведувањето на планските документи за рамномерен регионален развој учествуваат и Бирото за регионален развој и Центрите за развој на планските региони.

Во спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 учествуваат и низа други министерства, агенции и фондови како и општините.

Улогата на поодделните органи и институции за спроведување на стратешките цели, приоритети и мерки е утврдена во Програмата за спроведување на Стратегијата за регионален развој на Република Северна Македонија за 2021-2031.

Од особено значење за успешно спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021–2031 како стратешки документ од мултисекторски карактер е да се оствари што е можно повисок степен на усогласување на секторските политики и макроекономската политика на Републиката со општите стратешки цели и специфичните цели на анализираните тематски области во оваа Стратегија. Оттаму и клучната улога која во наредниот период треба да ја одигра Советот за рамномерен регионален развој на Република Северна Македонија земајќи предвид дека усогласувањето на политиките со цел обезбедување порамномерен регионален развој е во делокруг на надлежност на ова тело. На ова се надоврзува и обврската за утврдување предлог за финансирање на конкретни проекти од средства од Буџетот на Република Северна Македонија, наменети за развој на планските региони, урбаните подрачја и одржлив урбан развој, подрачјата со специфични развојни потреби и на селата.

Координирајќи ја подготовката на Стратегијата за регионален развој 2021–2031 но и нејзиното спроведување, Министерството за локална самоуправа како надлежен орган на државната управа за водење на политиката за поттикнување рамномерен регионален развој ќе ја динамизира соработката со другите министерства кои спроведуваат развојни мерки а се со цел преку синергија на пристапот, активностите и јавните инвестиции да се остварат комплементарни ефекти за поттикнување на рамномерен регионален развој.

Со Стратегијата за регионален развој 2021–2031 за спроведување се предвидени низа мерки кои се однесуваат на потребата од надградба на институционалните капацитети на носителите на политиката за регионален развој, согласно нараснатите потреби. Покрај овие мерки, Министерството за локална самоуправа врз основа на функционална анализа од аспект на регионалниот развој ќе пристапи кон внатрешна реорганизација и формирање на организациска единица за раководење со ИТ системот за регионален развој т.н СиРеРа систем. Една од стратешките цели на Министерството за локална самоуправа е стручно, административно и финансиски да ја зајакне компонентата за регионален развој и да прерасне во Министерство за регионален развој и локална самоуправа. На ова се надоврзуваат и низа тековни активности за зајакнување на капацитетите на Бирото за регионален развој како орган во состав на МЛС за вршење на сите надлежности утврдени со Законот за рамномерен регионален развој (*) а особено во насока на поефикасно вршење на мониторинг за спроведување на проектите кои целат кон остварување на рамномерен регионален развој. Преку постепено то јакнење на капацитетите и согласно одредниците на Стратегијата за реформа на јавната администрација ќе се разгледа можноста за прераснување на Бирото за регионален развој во Агенција за регионален развој на Република Северна Македонија.

Од особено значење за успешно спроведување на Стратегијата за регионален развој е континуирано да се јакнат капацитетите на Центрите за развој на планските региони и да се обезбеди повисок степен на нивна финансиска самостојност и одржливост а со цел поефикасно и поефективно да ја играат улогата на клучни оперативни тела со непосредна одговорност за спроведување на политиката за рамномерен регионален развој во самите плански региони низ подготовка на Програма за развој на планскиот регион, годишни акциони планови и проекти за спроведување на целите на програмите а преку нив и на целите на Стратегијата за регионален развој. Од формирањето во 2009/10 година до 2020 година сите Центри за развој на планските региони постепено со својот стручен човечки капацитет успеале да апсорбираат дури 17 пати повеќе средства на годишно ниво (од вкупно близу 1 мил. евра во 2009 до над 16 мил. евра во 2020 г.). Истовремено, Центрите за развој на планските региони треба да продолжат да одржуваат силна структурна врска со МЛС и БРР но и со други органи на државната управа, агенции и фондови, со цел да се олесни спроведувањето на целисходни проекти и да се овозможи поефикасен пристап за сите засегнати страни во планските региони до финансиски и други можности за справување со воочените предизвици. Традиционално силна структурна врска, Центрите за развој на планските региони ќе продолжат да одржуваат и со администрацијата на ЕЛС, локалните установи и јавни претпријатија како и други партнери од приватниот и граѓанскиот сектор за подготовка на квалитетни регионални проекти и заедничко водење на проектниот циклус. На ова се надоврзува и улогата на Советите за развој на планските региони особено за обезбедување партиципативен процес на програмирање на развојот на планскиот регион, кој од неодамна е унапреден преку организирање на т.н регионални форуми, и ефикасна координација на активностите на единиците на локалната самоуправа, здруженијата, државните агенции и институции во рамките на регионот кои дејствуваат во областа на регионалниот развој.

Од специфичен интерес за успешно спроведување на Стратегијата за регионален развој е да се воспостават практики за почеста координација и размена на искуства помеѓу Советите и Центрите за развој на планските региони и на тој начин да се промовираат придобивките од рамномерниот регионален развој.

VI. Извори за финансирање и инструменти за спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021 – 2031

Законот за рамномерен регионален развој(*) ги утврдува следниве извори за финансирање на регионалниот развој:

- Буџетот на Република Северна Македонија,
- Буџетите на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје,
- Фондовите на Европската унија³⁷
- Други меѓународни извори,
- Донации и спонзорства од физички и правни лица и
- Други средства утврдени со закон.

Со законот е утврдена обврска од Буџетот на Република Северна Македонија годишно да се издвојуваат средства во висина од најмалку 1% од БДП со намена за поттикнување на рамномерниот регионален развој.

Покрај изворите на финансирање со Законот за рамномерен регионален развој (*) се утврдени и следниве инструменти за поттикнување рамномерен регионален развој во Република Северна Македонија:

- капитални влогови,
- неповратни грантови,
- субвенции,
- заеми по поволни услови,
- давање на гаранции за заеми,
- осигурување на кредити,
- даночни олеснувања,
- лизинг и
- други инструменти, согласно со закон.

За поттикнување на рамномерниот регионален развој се врши финансирање и кофинансирање на подготовка на анализи, студии, плански документи, акциони планови и проектни документации кои исполнуваат услови за финансирање, како и финансирање на градењето на институционалните капацитети за регионален развој во Република Северна Македонија.

Средствата за поттикнување рамномерен регионален развој се распределуваат со одлука која ја донесува Владата и тоа:

- 55 % за финансирање на проекти за развој на планските региони,
- 15 % за финансирање на проекти за развој на урбаните подрачја и одржлив и урбан развој.
- 15 % за финансирање на проекти за развој на подрачјата со специфични развојни потреби.
- 15 % за финансирање на проекти за развој на селата.

Средствата за финансирање на проекти за развој на планските региони се доделуваат на Центрите за развој на планските региони согласно класификацијата на планските региони според степенот на развиеност. Пресметувањето на степенот на развиеност на планските региони се спроведува врз основа на развојниот индекс. Одлуки за индикаторите и пресметувањето на вредноста на развојниот индекс на предлог на Советот за рамномерен регионален развој како и за класификацијата на планските региони според степенот на развиеност донесува Владата на Република Северна Македонија.

³⁷ Врз основа на одредбите на Рамковната спогодба помеѓу Република Македонија и Европската комисија за правилата за соработката во однос на финансиската помош на Европската Комисија за Република Северна Македонија, во рамките на спроведувањето на помошта според инструментот за претпристапна помош (ИПА), ратификувана согласно со Уставот на Република Северна Македонија.

Одлуката на Владата за доделување на средства за финансирање на проекти за развој на планските региони, проектите за развој на урбаните подрачја, проектите за развој на подрачјата со специфични развојни потреби и проектите за развој на селата ја спроведува Бирото за регионален развој.

За ефикасно и ефективно искористување на посочените извори за финансирање и инструментите за спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 неопходно е да се развиваат зрели регионални (меѓуопштински) проекти но и меѓурегионални проекти и тоа на партиципативен начин преку регионални консултативни форуми со максимална вклученост на сите засегнати страни а со цел да се задоволат приоритетните потреби на населението вклучувајќи ги најранливите групи, жените и младите лица. Овие проекти треба да содржат анализа на трошоците и придобивките и на тој начин да се овозможи аргументирана приоритетизација.

Согласно со Законот за рамномерен регионален развој(*), финансирањето на рамномерниот регионален развој од Буџетот на Република Северна Македонија може да се врши и преку програми што се реализираат од страна на ресорните министерства и другите органи на државната управа. Значењето на програмите за поттикнување на рамномерниот регионален развој се утврдува врз основа на проценка за придонес на програмата за намалување на диспаратите меѓу и во рамките на планските региони. Програмите задолжително го земаат предвид степенот на развиеност на планските региони како еден од критериумите при доделување на средствата. Предлог-програмите за наредната година кои се од значење за рамномерниот регионален развој и се дел од предлог буџетско барање, ресорните министерства и другите органи на државната управа ги доставуваат до Советот за рамномерен регионален развој.

VII. Следење, оценување и ажурирање на Стратегијата за регионален развој 2021 – 2031

Владата на Република Северна Македонија ја следи реализацијата на Стратегијата за регионален развој преку годишен извештај кој го подготвува Министерството за локална самоуправа и го доставува до Владата, по претходно мислење од Советот за рамномерен регионален развој. Непосредно следење на користењето на средствата преку Програмата за рамномерен регионален развој за поттикнување рамномерен регионален развој врши Бирото за регионален развој (БРР) преку извештаи за реализација на проектите за кои се доделени финансиски средства.

За проектите за развој на планските региони, извештаи за реализација подготвува Центарот за развој на планскиот регион и го доставува до БРР согласно со временската динамика утврдена во договорот за реализација на проектот. За проектите за развој на урбаните подрачја, проектите за развој на подрачјата со специфични развојни потреби и на проектите за развој на селата, извештаи за реализација подготвуваат носителите на проектите и ги доставуваат до БРР согласно со временската динамика утврдена во договорот за реализација на проектот.

Министерствата надлежни за реализација на програми и проекти од значење за рамномерниот регионален развој до Министерството за локална самоуправа доставуваат податоци за реализација на програмите и проектите кои ќе се користат за потребите на планирањето на регионалниот развој и реализација на мерките и инструментите за поттикнување на рамномерниот регионален развој. Податоците се внесуваат во електронскиот систем за координација на планирањето, спроведувањето, следењето и оценувањето на политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој.

Спроведувањето на Стратегијата за регионален развој и Програмите за развој на планските региони се оценува:

- тековно, на средина од периодот на спроведување на планските документи и

- завршно, по завршувањето на периодот на спроведување на планските документи.

Со тековното оценување се прави оцена на реализацијата и ефектите од спроведените мерки за поттикнување регионален развој, идентификувани во Стратегијата и програмите за развој на планските региони додека со завршното оценување се прави оцена на степенот на реализација на планскиот документ, исполнувањето на приоритетите и целите од планските документи и за постигнатите ефекти за поттикнување рамномерен регионален развој. Од спроведеното тековно и завршно оценување се подготвуваат извештаи кои се основа за измена и дополнување на планските документи. Оценувањето на реализацијата на проектите за развој на планските региони, урбаните подрачја, подрачјата со специфични развојни потреби и на селата што се финансираат од средства од Буџетот на Република Северна Македонија за поттикнување рамномерен регионален развој, исто така се врши преку тековно и завршно оценување и се подготвуваат соодветни извештаи.

Во функција на олеснување на процесот за следење и известување за реализацијата на Стратегијата за регионален развој и другите програмски и плански документи поврзани со развојот на планските региони, со техничка помош на заеднички проект на МЛС и Владата на Швајцарската Конфедерација и швајцарската Агенција за развој и соработка, насловен *„Одржлива и инклузивен рамномерен регионален развој – Фаза 1“* воспоставен е електронски мониторинг систем за регионален развој „СИ-РЕ-РА“. Овој систем овозможува координација на планирањето, спроведувањето, следењето и оценувањето на политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој и врши собирање, користење и архивирање на податоци и информации значајни за планирање, спроведување, следење и оценување на политиката за рамномерен регионален развој. Надлежен државен орган за одржување, управување и користење на електронскиот систем за координација на планирањето, спроведувањето, следењето и оценувањето на политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој е Министерството за локална самоуправа.

Исто така, електронскиот систем за координација на планирањето, спроведувањето, следењето и оценувањето на политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој обезбедува база на релевантна документација на реализирани, тековни и планирани проекти од значење за рамномерниот регионален развој, статистичко следење и прегледи на нивото на развој на регионите, како и информации за поврзување на програми со изворите на финансирање. Податоците и информациите од електронскиот систем создаваат основа за координација и усогласување на политиката за поттикнување на рамномерен регионален развој со другите политики и програми.

Согласно со Законот за рамномерен регионален развој (*), министерствата и другите органи на државната управа кои спроведуваат програми/проекти од значење за регионалниот развој се должни да доставуваат до Министерството тримесечни извештаи за користењето на средствата за регионален развој.

Прво ажурирање на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 е предвидено во периодот непосредно по објавувањето на конечните резултати и податоци од пописот на населението, домаќинствата и становите во Република Северна Македонија, како целина или врз основа на проценка на МЛС и Советот за рамномерен регионален развој само по однос на таргетите за период на реализација на Стратегијата до 2029 година.

Стратегијата за регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031 ќе се објави во „Службен весник на Република Северна Македонија“.

ПРИЛОГ 1: Индикатори за следење на СПРОВЕДУВАЊЕТО НА СТРАТЕГИЈАТА ЗА РЕГИОНАЛЕН РАЗВОЈ 2021-2031

Во табелата подолу се прикажани индикатори за кои во продолжение на овој Прилог се пресметани целни вредности а за другите индикатори вредности во базна година се наведени во аналитичкиот дел од оваа Стратегија и во 12-те студии со секторска анализа на 16 тематски области.

Стратешка цел 1: Порамномерно економски развиени, еколошки одржливи и конкуренти плански региони низ доследно спроведена паметна специјализација и посилено стимулирање на приватните инвестиции во синергија со јавните инвестиции	
Приоритет 1.1: Програмирање и спроведување на јавните инвестиции во функција на обезбедување порамномерен регионален развој	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.1.1 Број на програмите кои го вклучуваат индексот на развој на планските региони	1.1.4 Вкупно потрошени средства од МЛС и БРР наспроти потребното ниво на издвоени средства во висина од 1% од БДП
1.1.2 Процент на средства кои се реализираат со примена на Индексот за степенот на развиеност на планските региони преку МЛС и БРР и други министерства, агенции и фондови	1.1.5 Просечно вкупно потрошени средства (МЛС, БРР и сите министерства кои при реализација на буџетски програми го применуваат индексот за степенот на развиеност на планските региони) наспроти ниво на средства кои требало да бидат издвоени за сите региони за период од 2020-2029
1.1.3 Процент на учество на јавните инвестиции по одделни региони	1.1.6 Вкупни јавни инвестиции по одделни плански региони по глава жител;
Приоритет 1.2: Обезбедување пошироки стимулации и насочување на приватните инвестиции кон планските региони кои заостануваат во развојот	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.2.1 Структура на бруто домашен производ по глава жител (%) по плански регион	1.3.1 БДП на планските региони
1.2.2 Структура на бруто додадена вредност (%) по плански регион	1.3.2 БДВ на планските региони – земјоделство
1.2.3 Структура на инвестиции во основни средства (%) по плански регион	1.3.3 БДВ на планските региони – индустрија
	1.3.4 БДВ на планските региони – градежништво
	1.3.5 БДВ на планските региони – услуги
	1.3.6 Инвестиции во основни средства во земјоделството по плански региони

	1.3.7 Инвестиции во основни средства во индустријата по плански региони 1.3.8 Инвестиции во основни средства во градежништво по плански региони 1.3.9 Инвестиции во основни средства во услугите по плански региони 1.3.10 Извоз по одделни плански региони 1.3.11 Увоз по одделни плански региони 1.3.12 Просечно исплатена нето-плата по вработен по плански региони 1.3.13 Број на нови даночни ослободувања и слични стимулации за насочување на приватните инвестиции кон понеразвиените плански региони 1.3.14 Број на Бизнис ангели 1.3.15 Статистика за следење на претприемничката (деловната) активност на жените (жени сопственици на деловни субјекти, жени корисници на директната помош за приватниот сектор и др.)
Приоритет 1.3: Изградба на транспортна, телекомуникациска и енергетска инфраструктура со порамномерна дистрибуција во планските региони	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.3.1 Густина на регионалната патна инфраструктура (km¹/1000 km²) 1.3.2 Локална патна инфраструктура (km¹) 1.3.3 Дополнителен инсталиран капацитет од ОИЕ (MW) по плански региони 1.3.4 Потрошувачка на финална енергија по додадена вредност во индустријата по региони, (kWh/EUR) 1.3.5 Потрошувачка на енергија во домаќинствата по жител (kWh/жител) во планските региони	1.3.6 Железничката инфраструктура по плански региони 1.3.7 Аеродроми и леталишта по плански региони 1.3.8 Домаќинства и лица на возраст 15 – 74 години што користеле интернет, по плански региони 1.3.9 Број на домаќинства според зоните со бродбенд мрежа по региони 1.3.10 Енергетска инфраструктура за производство на електрична енергија, по плански региони 1.3.11 Гасоводна транспортна инфраструктура 1.3.12 Нафтоводна инфраструктура 1.3.13 Потрошувачка на финална енергија во домаќинствата по енергенти и по плански региони 1.3.14 Учество на планските региони во ОИЕ за греење и ладење (ktoe)

	1.3.15 Учество на планските региони во ОИЕ во производство на електрична енергија (GWh) 1.3.16 Број и површина на реновирани јавни и приватни објекти за да се исполнат минималните енергетски перформанси 1.3.17 Број на направени родово-сензитивни анализи на локално и регионално ниво
Приоритет 1.4: Регионален пристап при конципирање на политиките за поддршка на претприемништвото и индустријата	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.4.1 Број на активни деловни субјекти по региони 1.4.2 Процент од вкупно одобрените проекти на ФИТР по плански региони 1.4.3 Облици на меѓуопштинска соработка на ниво на плански регион за поддршка на претприемништво и МСП	1.4.4 Број на новосоздадени и згаснати претпријатија по плански региони; 1.4.5 Број на ТИРЗ по региони; 1.4.6 Издиференцирани субвенции за странските инвеститори во ТИРЗ 1.4.7 Портфолио на одобрени проекти на ФИРТ вкупно и според индустрии, по плански региони; 1.4.8 Туристи по плански региони (домашни/странски); 1.4.9 Ноќевање на туристи, по плански региони (домашни/странски); 1.4.10 Организации за поддршка на претприемништвото на регионално ниво 1.4.11 Број на проекти финансирани од страна на МСЛ и БРР преку ЦРПР кои директно целат кон зајакнување на претприемништвото и развојот на секторот на МСП 1.4.12 Евиденција со родово-разделени податоци за бројот на апликанти кај институциите кои доделуваат директна помош за приватниот сектор (деловни субјекти кои се во сопственост на или се управувани од жени како и колку од оние на кои им се доделени проекти се во сопственост на или управувани од жени во однос на мажи, општински и регионални бази на податоци за следење на иновативните претприемнички активности на жените и др.)

	1.4.13 Број на синхронизирани програми на ФИТР со програмите за поддршка на науката (истражување и развој) на МОН 1.4.14 Број на плански региони каде е спроведена Паметна специјализација 1.4.15 Ревидирана Индустриска стратегија и развиени препораки за развој на определени индустрии во секој плански регион засебно 1.4.16 Нови даночни ослободувања и други стимулации за лоцирање и развој на одделни индустрии во помалку развиените плански региони
Приоритет 1.5: Подобрување на структурата на работната сила во планските региони и инвестирање во човечки капитал	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.5.1 Просечно исплатена нето-плата по вработен (во денари) 1.5.2 БДП по вработен (во милиони денари) 1.5.3 Стапка на активност (%) 1.5.4 Стапка на активност жени (%) 1.5.5 Стапка на активност млади (%) 1.5.6 Стапка на активност (%) - лица со незавршено основно образование 1.5.7 Стапка на вработеност (%) 1.5.8 Стапка на вработеност жени (%) 1.5.9 Стапка на вработеност млади (%) 1.5.10 Стапка на вработеност (%) - лица со незавршено основно образование 1.5.11 Стапка на невработеност (%) 1.5.12 Стапка на невработеност жени (%) 1.5.13 Стапка на невработеност млади (%) 1.5.14 Стапка на невработеност (%) - лица со незавршено основно образование 1.5.15 Стапка на слободни работни места (%)	1.5.16 Број на евидентирани невработени според времето на чекање на вработување по плански региони; 1.5.17 Продуктивност на трудот по плански региони; 1.5.18 Продуктивност на трудот по дејности, по плански региони 1.5.19 Број на програми за обука и тренинг на работната сила 1.5.20 Број на активни мерки за стимулирање на вработување во приватниот сектор (број на корисници, по пол, возраст и сл.) 1.5.21 Број на програми за директно вработување во јавниот сектор на најранливите категории од населението (со најотезнат шристап до пазарот на труд, број на корисници, по пол, возраст и сл.) 1.5.22 Број на програми кои се однесуваат на категоријата на лица со посебни потреби (број на корисници, по пол, возраст и сл.) 1.5.23 Број на програми за практиканство (број на корисници, по пол, возраст и сл.) 1.5.24 Број на корисници на младинска гаранција (разделени по пол) 1.5.25 Број на воспоставени економско-социјални совети во општините

	1.5.26 Број на воспоставени економско-социјални совети на ниво на плански региони 1.5.27 Број на жени од руралните средини, самохрани мајки и жени без образование или со низок степен на образование корисници на активните мерки за вработување
Приоритет 1.6: Развој на земјоделството и рурален развој заснован на споредбените предности на планските региони	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.6.1 Учество на обработливата во земјоделската површина = Обработлива земјоделска површина/ Вкупна земјоделска површина 1.6.2 Застапеност I и II класа од вкупниот број стопанства = Број на стопанства економска големина I и II класа/Вкупен број на стопанства 1.6.3 Просечна големина на катастарска парцела = Површина на катастарски парцели (ха)/Број на катастарски парцели 1.6.4 Степен инвестирање од бруто додадена вредност = Просечни годишни инвестиции земјоделство/Просечна годишна бруто додадена вредност земјоделство 1.6.5 Учество на земјоделски стопанства кои можат да вршат наводнување = Број на земјоделски стопанства што можат да вршат наводнување/Вкупен број на земјоделски стопанства 1.6.6 Процентуално учество на жени носители на индивидуални стопанства = Број на индивидуални стопанства носител жена/Вкупен број на носители на индивидуални стопанства 1.6.7 Процентуално учество на жени во сезонската работна сила = Број жени сезонска работна сила/вкупен број на сезонска работна сила	1.6.8 Регионална распределба и учество во различните категории на земјоделски површини по плански региони 1.6.9 Просечно растително производство во тони по плански региони 1.6.10 Учество на наводнуваните површини во вкупните површини по плански региони 1.6.11 Просечен број на добиток, живина и пчелни семејства, по плански региони 1.6.12 Просечен приноси на јајца, млеко и волна во илјади, по плански региони 1.6.13 Број на индивидуални земјоделски стопанства и деловни субјекти според типот на земјоделското производство, по плански региони 1.6.14 Членови на домаќинствата ангажирани на индивидуалните земјоделски стопанства, по пол и по возраст по плански региони 1.6.15 Број на сезонски и други работници ангажирани за работа на земјоделските стопанства по плански региони 1.6.16 Број на лица според образованието ангажирани на индивидуалните земјоделски стопанства и вработени во деловниот сектор по плански региони 1.6.17 Производна сметка по плански региони 1.6.18 Број на индивидуални земјоделски стопанства со дополнителни активности на стопанството според видот на активност по плански региони 1.6.19 Просечна вредност на земјоделското производство по земјоделско стопанство според класата на економска големина, по плански региони

	1.6.20 Учество на државна површина под шума во вкупна површина под шума, по плански региони 1.6.21 Површина под шума според видови насади и дрвја, по плански региони 1.6.22 Штети од шумски пожари, по плански региони 1.6.23 Пошумување по плански региони 1.6.24 Баланс на штети од пожари и пошумена површина, по плански региони 1.6.25 Просечно исечена бруто дрвна маса по сортименти, по плански региони 1.6.26 Просечна бројна состојба и отстрелан дивеч, по плански региони 1.6.27 Број на корисници од ИПАРД 1 и 2 по плански региони 1.6.28 Финансиска поддршка од ИПАРД 1 и 2, во евра по плански региони 1.6.29 Кредитирање на земјоделството, по плански региони 1.6.30 Вкупна закупнина по основ закуп на државно земјоделско земјиште, по плански региони 1.6.31 Воспоставени бази на родово-разделени податоци на ниво на плански регион 1.6.32 Реконструирани постоечки планинарски домови и нови планинарски домови 1.6.33 Број на спроведени мерки за адаптација кон и митигација на климатските промени во планските региони 1.6.34 Број на регионални стратегии и планови поврзани со климатските промени.
Приоритет 1.7: Намалување на негативните влијанија и подобрена заштита на животната средина во планските региони, постигнување поголема отпорност на климатските промени и водење на подинамичен и повеќекратно зголемен инвестициски циклус	

Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
1.7.1 Процент од населението покриено со јавен водовод (%)	1.7.15 Воспоставени интегрирани системи за управување со отпад во плански региони
1.7.2 Процент од населението покриено со систем за собирање на отпадни води (%)	1.7.16 Активни депонии, број и површина по плански региони;
1.7.3 Процент од населението покриено со систем за третман на отпадни води (%)	1.7.17 Собран и создаден комунален отпад, во тони, по плански региони
1.7.4 Вкупна должина на водоводна мрежа која треба да биде обновена (km)	1.7.18 Број на подготвени и донесени Планови за управување со речните сливови.
1.7.5 Население поврзано со систем за одведување на урбани отпадни води	1.7.19 Големи брани и акумулации по плански региони
1.7.6 Број на пречистителни станици	1.7.20 Изградени системи за наводнување по плански региони
1.7.7 Популација (еквивалент жители) поврзана со систем за пречистување отпадни урбани води	1.7.21 Изградени системи за одводнување по плански региони
1.7.8 Број на изградени регионални депонии и нивни составни делови за управување со отпад	1.7.22 Достапност на водни ресурси по плански региони
1.7.9 Процент (%) на рециклиран отпад (kg) од вкупниот комунален отпад (kg)	1.7.23 Потрошувачка на вода (домаќинства и индустрија) по плански региони
1.7.10 Површина на заштитени подрачја (ha)	1.7.24 Покриеност со инфраструктура за водоснабдување по плански региони
1.7.11 Број на нови заштитени подрачја	1.7.25 Загуби на вода по плански региони
1.7.12 Број на жешки точки на кои треба да се изврши ремедијација	1.7.26 Отпадна вода генерирана од индустрија по плански региони
1.7.13 Број на подготвени општински стратегии за климатски промени	1.7.27 Јавни комунални претпријатија по плански региони
1.7.14 Воспоставен систем за управување со отпад со регионални депонии со инсталација за согорување депониски гас	1.7.28 Квалитет на води на водотеци по плански региони
	1.7.29 Мониторинг станици за квалитет на воздух по плански региони
	1.7.30 Распределба на издадени А и Б еколошки дозволи по плански региони и сектори
	1.7.31 Број на општински планови за квалитет на амбиентниот воздух
	1.7.32 Број на меки кредитни линии за набавка на опрема и нови технологии за намалување на загадувањето на животната средина за малите, средни и големи капацитети, со даночни олеснувања при увоз и број на корисници
	1.7.33 Број на издадени А и Б интегрирани еколошки дозволи по плански региони

	1.7.34 Број на мерки за стимулирање на употреба на еколошки енергенти во секторите домување и енергетика и број на корисници 1.7.35 Број на возила и автобуси во јавниот превоз (метан, електричен и хибриден погон) 1.7.36 Индустриски „жешки точки“ по плански региони 1.7.37 Последици и ранливост од климатските промени на планските региони 1.7.38 Настани како последица на климатските промени во планските региони 1.7.39 Број на заштитени подрачја 1.7.40 Број на донесени планови за управување со заштитените подрачја, и по плански региони 1.7.41 Број на заштитени подрачја каде се применува плаќања за еко-системски услуги, и по плански региони 1.7.42 Број на воспоставени облици на меѓуопштинска соработка за заштита на природата и управување со заштитени подрачја, по плански региони 1.7.43 Родово-разделени податоци за животна средина и климатските промени
Стратешка цел 2: Атрактивни плански региони со унапредени локални услуги, ефективен пристап до пазарот на труд, обезбеден повисок степен на родова еднаквост и ефективна социјална заштита на најранливите групи од населението	
Приоритет 2.1: Стимулирање на развојот на недоволно развиените, депопулационите подрачја и подрачјата со специфични развојни потреби	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
2.1.1 Учество на населението од регионот во вкупното население во државата (%) 2.1.2 Густината на населеност (го означува бројот на населението кое живее на одредена територија и се изразува во ж/км²) по плански региони 2.1.3 Стапка на природен прираст = разликата од наталитетот и морталитетот во однос со вкупниот број на населението (се изразува во ‰)	2.1.5 Просторна разместеност (урбано, рурално население) - Разместеност на населението во општини со седиште во град, со седиште во село и општини на град Скопје 2.1.6 Структурни белези на населението (според старост, пол, образование, итн.) 2.1.7 Стапка на морталитет по плански региони 2.1.8 Меѓурегионални внатрешни миграции

2.1.4 Тоталната стапка на фертилитет (претставува веројатен просечен број на живородени деца кои би ги родила една „просечна“ жена на набљудуваната генерација во својот фертилен период) Учество на млада популација до 14 години во вкупното население (%)	2.1.9 Број на доселено и отселено население во рурални, урбани општини и општини на град Скопје 2.1.10 Миграциски биланс во општините на град Скопје 2.1.11 Миграциско салдо на надворешните миграциски движења, по плански региони, урбани, рурални општини и општини на град Скопје 2.1.12 Процентуално учество на старо население во вкупното, по плански региони 2.1.13 Промена во старосните контингенти на население (%) по плански региони 2.1.14 Сооднос на населението во трите старосни групи во општини со седиште во град, со седиште во село и општини на град Скопје 2.1.15 Број на социјални станови доделени на млади лица и брачни парови во подрачја со тренд на депопулација 2.1.16 Број на доделени бесплатни парцели (до 300 m2) со симболични комунални давачки за градба и обезбедена инфраструктура во подрачја со специфични развојни потреби 2.1.17 Опфат на деца во предучилишни установи во руралните средини 2.1.18 Број на научно-истражувачки проекти за анализа на состојбите со населението во сите плански региони 2.1.19 Ажурирана листа на подрачја со специфични развојни потреби
Приоритет 2.2: Создавање на систем на современо просторно планирање со силна регионална компонента и создавање на инфраструктура на знаење во областа на регионалното просторно планирање	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
2.2.1 Број на усвоени просторни планови на планските региони /год. 2.2.2 Број на усвоени просторни планови на општините во планските региони /год. 2.2.3 Број на усвоени урбанистички планови во планските региони /год.	2.2.4 Население, површина, густина на населеност и број на населени места по плански региони 2.2.5 БДП по жител и степен на урбанизација по плански региони; 2.2.6 Намена на површини по плански региони 2.2.7 Издадени услови за планирање на просторот и изводи од просторен план 2.2.8 Новоурбанизирана површина во регионите

Приоритет 2.3: Обезбедување поголема социјална кохезија меѓу и во рамките на планските региони	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
2.3.1 Стапка на сиромашни лица, % од населението, по плански региони	2.3.9 Домаќинства-корисници на социјална парична помош и домаќинства-корисници на гарантирана минимална помош во 2020 година, по плански региони
2.3.2 Комбиниран индикатор (AROPE), стапка на сиромашни или социјално исклучени лица, %, по плански региони	2.3.10 Број на корисници на паричен надоместок за помош и нега од друго лице и паричен надоместок за попреченост, 2020 година, по плански региони
2.3.3 Стапка на млади лица (15-29 години) кои не се вработени ниту се вклучени во процесот на образование или обука (NEET), %, по плански региони	2.3.11 Дневни центри за лица со попреченост, по плански региони;
2.3.4 Деца на возраст од 0 до 5 години во детски градинки, (%), по плански региони	2.3.12 Корисници на детски додаток, до 18-годишна возраст, (%), по плански региони
2.3.5 Корисници на гарантирана минимална помош над 18 години, на 000 население, по плански региони	2.3.13 Корисници на додаток за образование, по плански региони
2.3.6 Број на општи матични лекари на 1.000 осигуреници, по плански региони	2.3.14 Корисници на посебен додаток, до 26-годишна возраст, (%), по плански региони
2.3.7 Број на матични гинеколози на 1.000 жени осигуреници, по плански региони	2.3.15 Мрежа на установи за згрижување и воспитување на децата, по плански региони (број на установи и корисници, разделени по пол)
2.3.8 Број на матични стоматолози на 1.000 осигуреници, по плански региони	2.3.16 Мрежа за институционално сместување и грижа за старите лица (број на установи и корисници, разделени по пол)
	2.3.17 Број на вонинституционални и алтернативни форми на грижа за старите лица (мали групни домови за стари лица со ментална или телесна попреченост; центри за дневно и привремено прифаќање на стари лица; обезбедување на патронажна служба за помош и нега на стари лица во нивниот дом; специјализирани згрижувачки семејства за стари лицааи сл./број на корисници разделени по пол)
	2.3.18 Мрежа на здравствени установи во планските региони
	2.3.19 Број на центри за згрижување и помош на лицата зависници, по плански региони (корисници разделени по пол)

	2.3.20 Број на дневни центри за ментално здравје, по плански региони (корисници разделени по пол) 2.3.21 Корисници на пензија и осигуреници, по плански региони (разделени по пол) 2.3.22 Број на домаќинства и просечен број на членови на домаќинството, по региони 2.3.23 Домаќинства, според нивната големина, во урбани и рурални средини 2.3.24 Завршени станови според бројот на собите, по плански региони; 2.3.25 Број на достапни станови за лица во социјален ризик и други ранливи групи 2.3.26 Домаќинства што користат интернет, (%), по плански региони, 2.3.27 Изградени станови за лица во социјален ризик и други ранливи групи, по плански региони и општини и по години на предавање во употреба 2.3.28 Облици на меѓуопштинска соработка на ниво на плански региони во функција на поголема достапност на социјалните услуги 2.3.29 Број на здруженија на граѓани, деловни субјекти и физичките лица кои даваат социјални услуги (низ процесите на плурализација и деинституционализација) 2.3.30 Број на иновативни и интервентни социјални услуги
Приоритет 2.4: Обезбедување повисок степен на родова еднаквост во планските региони	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
2.4.1 Број на засолништа за жртви на родово засновано насилство	2.4.2 Стапка на сиромаштија според возраста и полот 2.4.3 Корисници на социјална парична помош според пол 2.4.4 Број на обуки и корисници на обуки (разделени по пол) за родова еднаквост на членовите на општинските совети, комисиите за еднакви можности (КЕМ) и социјална, здравствена и детска заштита (КСЗДЗ) во општините 2.4.5 Воспоставени облици на меѓуопштинска соработка за родова еднаквост

Приоритет 2.5: Развој на основното и средното образование според спецификите на планските региони, низ оптимизација на мрежите на училишта и согласно потребите на пазарот на труд	2.4.6 Број на жртви на родово засновано насилство според спецификите на планските региони, низ оптимизација на мрежите на училишта и согласно потребите на пазарот на труд
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
2.5.1 Намален број на подрачни училишта за 10% во просек за сите плански региони до 2029 година 2.5.2 Изготвена функционална анализа и студија за нова предлог мрежа на средни училишта по општини и плански региони до 2023 година. Намален број на комбинирани училишта за средно образование согласно Студијата 2.5.3 Формирани регионални центри за стручно образование и обука во сите плански региони покрај Североисточни-от, Полошкиот и Југозападниот регион	2.5.4 Број на централни и подрачни училишта за основно образование по плански региони 2.5.5 Број на ученици, паралелки и просечен број на ученици по паралелки по плански региони во училиштата за основно образование 2.5.6 Инклузивност на учениците од маргинализираните и ранливи групи во училиштата за основното образование, со посебен фокус на децата од ромската заедница и децата со попреченост 2.5.7 Вкупен број на училишта за средно образование по плански региони 2.5.8 Број на ученици и паралелки во општински училишта и град Скопје за средно образование по плански региони 2.5.9 Број на ученици и паралелки во државни училишта за средно образование (уметнички и спортски) по плански региони 2.5.10 Број на ученици со посебни образовни потреби и паралелки во државни училишта за средно образование по плански региони 2.5.11 Број на училишта за средно образование по плански региони според видот на образование што го реализираат 2.5.12 Средства за наука одвоени од Буџетот на Министерството за образование и наука на РСМ и нивна дистрибуција по плански региони 2.5.13 Дистрибуција на државни Универзитети по плански региони според седиштето на универзитетот 2.5.14 Воспоставени облици на меѓуопштинска соработка во образованието 2.5.15 Девојчиња и Роми (разделени по пол) кои го имаат напуштено образовниот процес
Приоритет 2.6: Постепено надминување на инфраструктурните диспаритети помеѓу планските региони во културата, спортот	

и рекреацијата, и противпожарната заштита	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
	2.6.1 Број на професионални театри, професионални театри за деца и младинци и аматерски театри по плански региони 2.6.2 Број на вработени во професионални театри и професионални театри за деца и младинци по плански региони 2.6.3 Број на кина и број на вработени во кина по одделни плански региони 2.6.4 Вработени во аматерски театри по одделни плански региони 2.6.5 Број на прикажани филмови и кино претстави по плански региони 2.6.6 Број на посетители во музеи и кина по одделни плански региони 2.6.7 Инфраструктура за спортски активности по одделни плански региони (класифицирани објекти според нивната функција, намена, опременост и капацитет): 2.6.8 Број на спортски клубови и број на спортисти по плански региони: 2.6.9 Број на пожарникари и потребни пожарникари по плански региони 2.6.10 Видови на објекти на ТППЕ и нивна состојба по одделни плански региони
Стратешка цел 3: Значително зајакната политика за регионален развој, подобрени финансиски инструменти за нејзино спроведување и изградени административни капацитети на централно, регионално и локално ниво	
Приоритет 3.1: Подобрување на нормативната рамка за рамномерен регионален развој	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
	3.1.1 Донесување нов Закон за рамномерен регионален развој(*);

	3.1.2 Подготвен и донесен нов Правилник за Методологијата за изработка на планските документи за регионален развој
Приоритет 3.2: Унапредена координација при спроведување на политиката за рамномерен регионален развој, мониторинг, оценување и известување за постигнатите резултати	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
	3.2.1 Број на корисници на електронскиот систем СИ-РЕ-РА 3.2.2 Број на генерирани извештаи (по временски интервали) 3.2.3 Број на унапредени функционалности на електронскиот систем СИ-РЕ-РА 3.2.4 Подготвена тековна и завршна оценка на спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2021-2031
Приоритет 3.3: Обезбедување поголемо чувство на сопственост од страна на локалните и регионални чинители врз политиката за рамномерен регионален развој и изградба на нивните капацитети	
Индикатори со утврдени целни вредности (таргети)	Други индикатори
	3.3.1 Број на одржани регионални форуми 3.3.2 Број на жени учеснички на регионалните форуми 3.3.3 Број на селектирани проекти по плански регион 3.3.4 Број на селектирани проекти по приоритети од Стратегијата за регионален развој 2021-2031 3.3.5 Број на испорачани обуки (категоризирани по теми) за вработените во Центрите за развој на планските региони

Со цел да се овозможи поквалитетно тековно и завршно оценување на спроведувањето на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 селектирани се 74 од вкупно 265 анализирани индикатори во 12-те тематски студии кои ја создаваат информациската основа за подготовка на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 и за нив покрај податок за базна година испроектирани се целни вредности (таргети) за периодот до 2025 и 2029 година, како година во која ќе се прави завршна оценка на спроведувањето на Стратегијата.

Селектираните индикатори се поврзани само со дел од стратешките цели, приоритети и мерки од Стратегијата поради ограничувања на прогнозите на движењата поврзани со отсуството на податоци дезагрегирани на регионално ниво. Едно од посериозните ограничувања е отсуството на податоци од Попис на населението, домаќинствата и становите после 2002 година. Иако нов Попис е во подготовка, неговата реализација, обработката и дисеминацијата на пописните податоци, ќе бара подолг временски период. Од таа причина, овој стратешки документ се базира на актуелно расположливите податоци кои се внимателно селектирани и употребени. Секаде каде што постојеа релевантни податоци беа утврдени

базните вредности на индикаторите за 2019 година. За одредени индикатори постојат само постари податоци за базна година. Очекувано е за оние индикатори за коишто базниот период е подалечен од почетната година на реализација на Стратегијата, прогнозираните вредности за наредниот период да имаат помала веродостојност отколку за оние за коишто има релевантни веродостојни податоци за претходната (2019) година. Во таа смисла се очекува и степенот на реализација на поставените таргети да варира во извесна мерка и покрај правилната примена на предложените мерки.

Општо земено, варијации во движењата на индикаторите во која и да било стратегија во однос на прогнозираните можат да бидат предизвикани од влијанието на разни фактори, многу од коишто имаат случаен карактер. Така, и за оваа Стратегија мора да се има предвид дека варијациите во определена маргина остануваат прифатливи за реализација на главните цели поставени во неа. Од друга страна, може да се очекува да дојде до суштински промени во движењата на индикаторите поради штетните ефекти од постојната криза предизвикана од Covid-19, којашто влијае на сите сектори и чие времетраење е неизвесно. Ова може да биде еден значаен фактор за забележителни отстапувања на очекуваните постигања од таргетираните вредности. Сепак, треба да се има предвид дека се работи за пандемија и сите земји во наредниот период ќе се соочат со овој предизвик. Оттука, од аспект на споредливоста на постигањата со соодветните на меѓународно ниво, квалитетот на прогнозите и на поставените таргети за дел од анализирани индикатори во Стратегијата може да се смета за прикладен во оваа фаза.

Стратешка цел 1: Порамномерно економски развиени, еколошки одржливи и конкуренти плански региони низ доследно спроведена паметна специјализација и посилно стимулирање на приватните инвестиции во синергија со јавните инвестиции							
Приоритет 1.1: Програмирање и спроведување на јавните инвестиции во функција на обезбедување порамномерен регионален развој							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Спроведување на Стратегијата за регионален развој 2021-2031 (интегрално)	Процентуалната вредност на Индексот за степенот на развиеност на планските региони во споредба со Скопскиот плански регион (таргетирано позиционирање во	Одлука на Влада за определување на степенот на развој на планските региони и	Вардарски	2018	48.70%	60%-65%	65%-75%
			Источен	2018	63.60%	70%-75%	75%-85%
			Југозападен	2018	53.90%	60%-65%	65%-75%
			Југоисточен	2018	64.30%	70%-75%	75%-85%
			Пелагониски	2018	60.40%	70%-75%	75%-85%
			Полошки	2018	54.60%	65%-70%	70%-80%
			Североисточен	2018	41.50%	55%-60%	60%-70%

	опсер) ³⁸	сопствени пресметки	Скопски	2018	100%	100%	100%
Доследна примена на Законот за рамномерен регионален развој(*) во поглед на издвојување на средствата за регионален развој најмалку во висина од 1% од БДП	Број на програмите кои го вклучуваат индексот на развој на планските региони	Завршна сметка на Буџетот на Република Северна Македонија	Република Северна Македонија	2020	10 програми	17 програми	23 програми
	Процент на средства кои се реализираат со примена на Индексот за степенот на развиеност на планските региони преку МЛС и БРР и други министерства, агенции и фондови ³⁹		Република Северна Македонија	2018	0.30%	0.65%	1%
Усогласување на јавните инвестиции од Буџетот на Влада и Буџетите на ЕЛС со приоритетите на Стратегијата за регионален развој	Процент на учество на јавните инвестиции по одделни региони (таргетирано прилагодување на релативното ниво на јавни инвестиции) ⁴⁰	Тековно оценување на Стратегијата за регионален развој	Вардарски	2018	13.25%	13.25%	13.25%
			Источен	2018	13.40%	12.40%	11.40%
			Југозападен	2018	10.90%	12.90%	13.90%
			Југоисточен	2018	12.51%	11.51%	10.51%
			Пелагониски	2018	10.03%	11.03%	12.03%
			Полошки	2018	13.47%	13.47%	13.47%
			Североисточен	2018	9.55%	11.55%	13.55%
			Скопски	2018	16.89%	13.89%	11.89%

³⁸ Индексите на развој на сите региони се изразени како релативни вредности во однос на Скопскиот регион како најразвиен регион. Интервалите кои се дадени до 2025 година и 2029 година се посакувани интервали во кои би сакале да се позиционира процентуалната вредност на индексите на развој на секој од одделните плански региони наспроти Скопскиот регион и меѓусебно.

³⁹ Вредноста во базата 2018 г. (0.3%) го означува релативното учество на средствата кои биле потрошени со примена на индексот на развој од страна на сите органи на државната управа, агенции и фондови

⁴⁰ Процентите во 2018 г. покажуваат колку јавни инвестиции добил секој плански регион. Земајќи го предвид Индексот за степенот на развиеност за 2018-2023 година и релативното учество на јавните инвестиции по одделни региони направено е посакувано сценарио за движење на учеството на јавните инвестиции по региони со таргет години 2025 и 2029.

Приоритет 1.2: Обезбедување пошироки стимулации и насочување на приватните инвестиции кон планските региони кои заостануваат во развојот							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Воведување на одделни мерки (даночни ослободувања и слични стимулации) за насочување на приватните инвестиции кон понеразвиените плански региони	Структура на бруто домашен производ по глава жител (%).	ДЗС	Вардарски	2017	13.9	14.1	14.3
			Источен	2017	13.1	13.3	13.6
			Југозападен	2017	10.8	10.9	11.1
			Југоисточен	2017	15.8	15.9	16.1
			Пелагониски	2017	13.1	13.3	13.5
			Полошки	2017	6.4	6.5	6.7
			Североисточен	2017	7.9	8.0	8.1
			Скопски	2017	19.1	18.0	16.6
	Структура на бруто додадена вредност (%)	ДЗС	Вардарски	2017	7.6	8.1	8.4
			Источен	2017	8.3	8.8	9.1
			Југозападен	2017	8.5	8.8	9.0
			Југоисточен	2017	9.8	10.2	10.6
			Пелагониски	2017	10.7	11.5	12.3
			Полошки	2017	7.3	7.5	7.7
			Североисточен	2017	5.0	5.2	5.4
			Скопски	2017	42.8	40.1	37.5
Подобрување на условите за отпочнување бизнис	Структура на инвестиции во основни средства (%)	ДЗС	Вардарски	2017	5.0	5.3	6
			Источен	2017	7.0	7.3	8
			Југозападен	2017	12.4	12.7	13
			Југоисточен	2017	4.8	5.2	6
			Пелагониски	2017	8.3	9.1	10
			Полошки	2017	5.5	5.8	7
			Североисточен	2017	1.9	2.2	3
			Скопски	2017	55	52	47

Приоритет 1.3: Изградба на транспортна, телекомуникациска и енергетска инфраструктура со порамномерна дистрибуција во планските региони							
Мерки	Индикатор						
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
Развој и унапредување на транспортната инфраструктура (група мерки)	Густина на регионалната патна инфраструктура (km ² /1000 km ²)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Транспорт и Национална Транспортна Стратегија за периодот од 2018 до 2030 година	Вардарски	2019	184	186	188
			Источен	2019	170	177	184
			Југозападен	2019	173	186	199
			Југоисточен	2019	201	210	219
			Пелагониски	2019	183	184	186
			Полошки	2019	179	184	188
			Североисточен	2019	199	207	215
			Скопски	2019	254	257	261
			Република Северна Македонија	2019	188	191	194
	Локална патна инфраструктура (km ²)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Транспорт и проекти на авторот базирани на регресиона анализа на историските податоци	Вардарски	2019	438	532	584
			Источен	2019	533	621	677
			Југозападен	2019	879	977	1062
			Југоисточен	2019	344	417	449
			Пелагониски	2019	697	852	924
			Полошки	2019	1032	1,139	1206
			Североисточен	2019	487	553	588
			Скопски	2019	973	1059	1115
			Република Северна Македонија	2019	5383	6150	6605

	Густина на железничка инфраструктура (km ¹ /1000 km ²)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Железнички и транспорт и Национална Транспортна Стратегија за периодот од 2018 до 2030 година	Вардарски	2019	53	55	57
			Источен	2019	16	16	16
			Југозападен	2019	8	19	29
			Југоисточен	2019	12	12	12
			Пелагониски	2019	24	27	30
			Полошки	2019	29	29	29
			Североисточен	2019	24	43	62
			Скопски	2019	73	79	84
			Република Северна Македонија	2019	27	32	36
			Пелагониски	2016	47.8%	71.4%	95.0%
			Полошки	2016	0.0%	35.0%	70.0%
			Североисточен	2016	52.4%	63.7%	75.0%
			Скопски	2016	3.3%	49.1%	95.0%
			Република Северна Македонија	2016	24.1%	54.5%	85.0%
			Југозападен	2018	0.0	120	120
Развој и унапредување на енергетската инфраструктура (група мерки)	Дополнителен инсталиран капацитет од ОИЕ (MW)	ДЗС, Регулаторна комисија за енергетика и водни услуги	Пелагониски	2018	0.0	100	200
			Источен	2018	0.0	0.0	50
	Дополнителен инсталиран капацитет од ОИЕ (MW) ⁴¹	ДЗС, Регулаторна комисија за енергетика и водни услуги	Југоисточен	2018	0.0	0.0	40
			Североисточен	2018	0.0	0.0	40
			Североисточен	2018	0.0	0.0	40

⁴¹ За реализација на оваа мерка, потребни се до 7 години и од таа причина не е ставен таргет за 2025 година.

	Потрошувачка на финална енергија по додадена вредност во индустријата по региони, (kWh/EUR) ⁴²	ДЗС	Вардарски	2017	7.3	<7	<6
			Југоисточен	2017	2.3	<2.3	<2
			Полошки	2017	1.1	<16	<12
	Потрошувачка на енергија во домаќинствата по жител (kWh/жител) ⁴³	ДСЗ	Скопски	2017	1.8	<2	<2
			Вардарски	2018	2737.2	3162.1	2934.4
			Источен	2018	2854.8	3537.9	3159.7
			Југозападен	2018	2584.8	2999.1	2799.2
			Југоисточен	2018	2509.3	4016.1	4226.4
			Пелагониски	2018	2840.4	3134.8	2992.5
			Полошки	2018	2615.5	2886.9	2736.3
			Североисточен	2018	2399.6	2689.5	2531.5
	Скопски	2018	2840.7	3404.8	3243.0		
Приоритет 1.4: Регионален пристап при концептирање на политиките за поддршка на претприемништвото и индустријата							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Насочување на државната помош приоритетно кон активните деловни субјекти во помалку развиените региони	Број на активни деловни субјекти по региони	ДЗС	Вардарски	2019	5595	5700	5900
			Источен	2019	5799	6000	6100
			Југозападен	2019	7520	7800	8200
			Југоисточен	2019	6233	6300	6400
			Пелагониски	2019	8327	8500	8600
			Полошки	2019	8614	9400	10000
			Североисточен	2019	4174	4500	5000
			Скопски	2019	29652	30000	30500

⁴² Вредноста за Полошкиот регион се зголемува од причина што во 2017 таа е многу ниска како резултат на драстично намалено производство на Југохром кој веќе три години Југохром не работи. Инаку во 2014 и 2015 ова вредност изнесувала 20 и 21 соодветно. Се предвидува до 2029 Југохром да се рестартира.

⁴³ Покрај мерките за енергетска ефикасност има зголемување на индикаторите затоа што се планира зголемување на финалната потрошувачка на енергија во домаќинствата како резултат на зголемување на комфорот. Дополнително се зема предвид намалување на бројот на жители.

			Република Северна Македонија	2019	75914.0	78200	80700
Инвестирање на Фондот за иновации и технолошки развој во развој на капацитети на МСП за подготовка на квалитетни проектни апликации во регионите со најмал број одобрени проекти за финансирање	Процент од вкупно одобрените проекти на ФИТР по плански региони	ФИТР	Вардарски	2019	6.13%	7%	8%
			Источен	2019	9.20%	9%	10%
			Југозападен	2019	5.19%	7%	8%
			Југоисточен	2019	5.90%	7%	9%
			Пелагониски	2019	9.20%	9%	10%
			Полошки	2019	2.36%	6%	8%
			Североисточен	2019	1.18%	5%	7%
			Скопски	2019	60.84%	50%	40%
Воспоставување облици на меѓуопштинска соработка на ниво на плански регион за поддршка на претприемништвото и МСП на ниво на плански регион	Облици на меѓуопштинска соработка на ниво на плански регион за поддршка на претприемништво и МСП.	МЛС	Република Северна Македонија	2019	100%	100%	100%
			Вардарски	2020	0	1	1
			Источен	2020	0	0	1
			Југозападен	2020	0	1	1
			Југоисточен	2020	0	0	1
			Пелагониски	2020	0	0	1
			Полошки	2020	0	1	1
			Североисточен	2020	0	1	1
			Скопски	2020	0	0	1
			Република Северна Македонија	2020	0	4	8
Приоритет 1.5: Подобрување на структурата на работната сила во планските региони и инвестирање во човечки капитал							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Интегрално за сите мерки под овој	Просечно исплатена нето-плата по	ДЗС	Вардарски	2018	19870	23844	29805
			Источен	2018	19426	23311	29139

приоритет	вработен (во денари)		Југозападен	2018	21492	25790	32238
			Југоисточен	2018	19291	23149	28937
			Пелагониски	2018	22526	27031	33789
			Полошки	2018	22623	27148	33935
			Североисточен	2018	18633	22360	27950
			Скопски	2018	28125	32344	38813
			Вардарски	2017	0.77	0.80	0.85
			Источен	2017	0.69	0.74	0.80
			Југозападен	2017	0.77	0.80	0.85
			Југоисточен	2017	0.72	0.76	0.80
	БДП по вработен (во милиони денари)	ДЗС	Пелагониски	2017	0.66	0.70	0.77
			Полошки	2017	0.49	0.55	0.60
			Североисточен	2017	0.63	0.67	0.73
			Скопски	2017	1.25	1.28	1.30
			Република Северна Македонија	2017	0.83	0.85	0.88
			Вардарски	2019	61.8	62	63
			Источен	2019	58.9	59.5	61
			Југозападен	2019	57	58	59
			Југоисточен	2019	67.6	67.8	68
			Пелагониски	2019	64.5	64.8	65.5
	Стапка на активност (%)	ДЗС	Полошки	2019	51.9	53.5	55
			Североисточен	2019	55.2	56	57
			Скопски	2019	53.5	54	56
			Република Северна Македонија	2019	57.2	59.5	60.5
			Полошки	2019	35.1	36.5	38
			Североисточен	2019	43	44.5	46
			Скопски	2019	42.6	44	45.5
			Република Северна Македонија	2019	57.2	59.5	60.5
			Вардарски	2019	61.8	62	63
			Источен	2019	58.9	59.5	61
	Стапка на активност жени (%) - целни региони	ДЗС	Полошки	2019	35.1	36.5	38
			Североисточен	2019	43	44.5	46
			Скопски	2019	42.6	44	45.5
			Република Северна Македонија	2019	57.2	59.5	60.5

Стапка на активност млади (%) - целни региони	ДЗС	Источен	2019	40.6	42	44
		Полошки	2019	45.2	47	49
		Скопски	2019	46.5	48	50
Стапка на активност (%) - лица со незавршено основно образование - целни региони	ДЗС	Југозападен	2019	14.3	16	18
		Полошки	2019	7.9	9	12
		Североисточ ен	2019	15.1	17	19
Стапка на вработеност (%)	ДЗС	Вардарски	2019	55.2	56	57
		Источен	2019	54.3	55	56
		Југозападен	2019	43.1	44.5	46
		Југоисточен	2019	63.3	64	64.5
		Пелагониски	2019	56	57	58
		Полошки	2019	37.1	38.5	40
		Североисточ ен	2019	37	38.5	40
		Скопски	2019	45.6	46	48
		Република Северна Македонија	2019	47	50	51.5
		Југозападен	2019	33.5	35	39
Стапка на вработеност жени (%) - целни региони	ДЗС	Полошки	2019	22.5	25	29
		Североисточ ен	2019	29.1	30.5	34
		Источен	2019	31.8	33	37
Стапка на вработеност млади (%) - целни региони	ДЗС	Полошки	2019	26	27.5	31
		Североисточ ен	2019	26.2	28	31
		Источен	2019	8.5	10	13
Стапка на вработеност (%) - лица со незавршено основно образование - целни региони	ДЗС	Југозападен	2019	6.2	8	12
		Полошки	2019	6.2	8	12
		Североисточ ен	2019	5.2	7	11
		Вардарски	2019	10.8	9	8
Стапка на невработеност (%)	ДЗС	Источен	2019	7.8	7	6

			Југозападен	2019	24.4	22	18
			Југоисточен	2019	6.3	6	5.5
			Пелагониски	2019	13.1	12	10
			Полошки	2019	28.5	25	20
			Североисточен	2019	33	30	25
			Скопски	2019	14.7	13	11
			Република Северна Македонија	2019	17.3	15.5	13
	Стапка на невработеност жени (%) - целни региони	ДЗС	Југозападен	2019	26.4	24	21
			Полошки	2019	35.8	32	30
			Североисточен	2019	32.2	30	27
	Стапка на невработеност млади (%) - целни региони	ДЗС	Југозападен	2019	37.1	35	32
			Полошки	2019	42.4	40	37
			Североисточен	2019	50	47	44
	Стапка на невработеност (%) - лица со незавршено основно образование - целни региони	ДЗС	Источен	2019	51.5	49	46
			Југозападен	2019	56.2	53	50
			Североисточен	2019	65.4	62	58
	Стапка на слободни работни места(%)	ДЗС	Вардарски	2019	1.62	1.63	1.67
			Источен	2019	1.92	2.00	2.10
			Југозападен	2019	1.73	1.77	1.90
			Југоисточен	2019	1.61	1.65	1.70
			Пелагониски	2019	2.08	2.10	2.15
			Полошки	2019	0.62	0.70	1.00
			Североисточен	2019	1.89	1.95	2.00
			Скопски	2019	1.83	1.90	2.00
			Република Северна Македонија	2019	1.77	1.85	2.00

Приоритет 1.6: Развој на земјоделството и рурален развој заснован на споредбените предности на планските региони							
Мерки	Индикатор						
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
Зголемување на обработливата површина	Учество на обработливата во земјоделската површина = Обработлива земјоделска површина/ Вкупна земјоделска површина	ДЗС	Вардарски	2019	34%	36%	40%
			Источен	2019	41%	42%	42%
			Југозападен	2019	37%	39%	41%
			Југоисточен	2019	53%	53%	54%
			Пелагониски	2019	44%	44%	45%
			Полошки	2019	24%	30%	40%
			Североисточен	2019	55%	55%	56%
			Скопски	2019	49%	50%	50%
			Република Северна Македонија	2019	41%	45%	50%
			Вардарски	2016	75%	73%	69%
Јакнење и окрупнување на земјоделските стопанства	Застапеност I и II класа од вкупниот број стопанства = Број на стопанства економска големина I и II класа/Вкупен број на стопанства	ДЗС	Источен	2016	72%	71%	69%
			Југозападен	2016	84%	79%	69%
			Југоисточен	2016	62%	62%	61%
			Пелагониски	2016	45%	45%	44%
			Полошки	2016	81%	77%	69%
			Североисточен	2016	71%	71%	69%
			Скопски	2016	78%	75%	69%
			Република Северна Македонија	2016	70%	68%	64%
			Вардарски	2019	0.27	0.28	0.30
					0.30		
Окрупнување на земјиштето	Просечна големина на катастарска парцела = Површина на катастарски парцели (ха)/Број на катастарски парцели	ДЗС	Источен	2019		0.31	0.33

			Југозападен	2019	0.66	0.66	0.67
			Југоисточен	2019	0.36	0.36	0.37
			Пелагониски	2019	0.23	0.25	0.30
			Полошки	2019	0.24	0.26	0.30
			Североисточен	2019	0.22	0.24	0.30
			Скопски	2019	0.27	0.28	0.30
			Република Северна Македонија	2019	0.33	0.34	0.37
Поддршка, поттикнување и создавање предуслови за зголемување на севкупните инвестиции (балансирана распределба на бруто додадената вредност)	Степен инвестирање од бруто додадена вредност = Просечни годишни инвестиции земјоделство/Просечна годишна бруто додадена вредност земјоделство	ДЗС	Вардарски	просек 2010-2017	4.90%	5.23%	6.00%
			Источен	просек 2010-2017	7.57%	7.68%	7.90%
			Југозападен	просек 2010-2017	0.76%	2.69%	7.20%
			Југоисточен	просек 2010-2017	4.86%	5.20%	6.00%
			Пелагониски	просек 2010-2017	8.66%	8.73%	8.90%
			Полошки	просек 2010-2017	4.95%	5.27%	6.00%
			Североисточен	просек 2010-2017	3.23%	4.41%	7.20%
			Скопски	просек 2010-2017	9.57%	9.62%	9.70%

			Република Северна Македонија	просек 2010-2017	5.99%	6.35%	7.17%
Поддршка, поттикнување и создавање предуслови за зголемување на инвестициите во извори и системи за наводнување	Учество на земјоделски стопанства кои можат да вршат наводнување = Број на земјоделски стопанства што можат да вршат наводнување/Вкупен број на земјоделски стопанства	ДЗС	Вардарски	2016	57%	62%	70%
			Источен	2016	48%	57%	70%
			Југозападен	2016	83%	84%	85%
			Југоисточен	2016	85%	85%	86%
			Пелагониски	2016	74%	75%	76%
			Полошки	2016	97%	98%	98%
			Североисточен	2016	53%	60%	70%
			Скопски	2016	79%	80%	80%
Зајакнување на положбата на жените во руралните подрачја	Процентуално учество на жени носители на индивидуални стопанства = Број на индивидуални стопанства носител жена/Вкупен број на носители на индивидуални стопанства	ДЗС	Република Северна Македонија	2016	71%	74%	79%
			Вардарски	2016	15%	17%	20%
			Источен	2016	9%	12%	14%
			Југозападен	2016	11%	13%	16%
			Југоисточен	2016	10%	12%	15%
			Пелагониски	2016	13%	15%	18%
			Полошки	2016	6%	9%	11%
			Североисточен	2016	11%	13%	16%
			Скопски	2016	9%	12%	14%
			Република Северна Македонија	2016	10%	13%	15%
			Вардарски	2016	53%	53%	54%
			Источен	2016	36%	38%	40%
	Процентуално учество на жени во сезонската работна сила = Број жени сезонска работна сила/вкупен број на сезонска работна сила	ДЗС	Југозападен	2016	29%	34%	40%
			Југоисточен	2016	48%	49%	50%
			Пелагониски	2016	24%	30%	40%
			Полошки	2016	26%	32%	40%
			Североисточен	2016	17%	26%	40%
			Вардарски	2016	53%	53%	54%

			Скопски	2016	18%	26%	40%
			Република Северна Македонија	2016	39%	42%	47%
Приоритет 1.7: Намалување на негативните влијанија и подобрена заштита на животната средина во планските региони, постигнување поголема отпорност на климатските промени и водење на подинамичен и повеќекратно зголемен инвестициски циклус							
Мерки	Индикатор						
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
Развој и унапредување на инфраструктурата за водни услуги во сите плански региони (група мерки)	Процент од населението покриено со јавен водовод (%)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Животна средина и Националната Стратегија за води	Вардарски	2016	83.1%	91.4%	95.0%
			Источен	2016	82.3%	91.2%	95.0%
			Југозападен	2016	74.9%	89.0%	95.0%
			Југоисточен	2016	76.3%	89.4%	95.0%
			Пелагониски	2016	84.9%	92.0%	95.0%
			Полошки	2016	57.3%	83.7%	95.0%
			Североисточен	2016	65.5%	86.2%	95.0%
			Скопски	2016	90.6%	93.7%	95.0%
			Република Северна Македонија	2016	78.5%	90.1%	95.0%
	Процент од населението покриено со систем за собирање на отпадни води (%)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Животна средина и Националната Стратегија за води	Вардарски	2016	91.8%	93.4%	95.0%
			Источен	2016	87.6%	91.3%	95.0%
			Југозападен	2016	67.1%	78.6%	90.0%
			Југоисточен	2016	75.9%	83.0%	90.0%
			Пелагониски	2016	92.8%	93.9%	95.0%
			Полошки	2016	53.7%	71.9%	90.0%
			Североисточен	2016	65.7%	77.9%	90.0%
			Скопски	2016	84.1%	89.6%	95.0%

		Република Северна Македонија	2016	77.2%	84.0%	92.5%
Процент од населението покриено со систем за третман на отпадни води (%)	ДЗС МАКСтат - база на податоци - Животна средина и Националната Стратегија за води	Вардарски	2016	1.5%	48.2%	95.0%
		Источен	2016	9.0%	52.0%	95.0%
		Југозападен	2016	80.2%	87.6%	95.0%
		Југоисточен	2016	77.2%	86.1%	95.0%
		Пелагониски	2016	47.8%	71.4%	95.0%
		Полошки	2016	0.0%	35.0%	70.0%
		Североисточен	2016	52.4%	63.7%	75.0%
		Скопски	2016	3.3%	49.1%	95.0%
Вкупна должина на водоводна мрежа која треба да биде обновена (км)	МЖСПП; Годишни извештаи на комунални претпријатија за водоснабдување; ДЗС	Република Северна Македонија	2016	24.1%	54.5%	85.0%
		Вардарски	2016	591.00	85.00	145.80
		Источен	2016	797.00	53.00	179.00
		Југозападен	2016	1065.00	110.00	231.30
		Југоисточен	2016	598.00	80.00	159.00
		Пелагониски	2016	993.00	140.00	241.90
		Полошки	2016	767.00	83.00	161.30
		Североисточен	2016	682.00	90.00	172.70
		Скопски	2016	1393.00	201.00	338.10
		Република Северна Македонија	2016	6789.00	842.00	1629.00
Население поврзано со систем за одведување на урбани отпадни води	МЖСПП; Годишни извештаи на комунални претпријатија за водоснабдување; ДЗС	Вардарски	2016	495840	520512	589639
		Источен	2016	114573	120471	130854
		Југозападен	2016	165145	169154	178023
		Југоисточен	2016	84528	101542	111411
		Пелагониски	2016	145157	220111	270076
		Полошки	2016	112037	142015	167006
		Североисточен	2016	111702	116480	121690

			Скопски	2016	98481	127612	149803
			Република Северна Македонија	2016	1327463	1517897	1718504
Број на пречистителни станици	МЖСПП; Годишни извештаи на комунални претпријатија за водоснабдување; ДЗС	Вардарски	2016	1	3	5	
			Источен	2016	1	3	4
			Југозападен	2016	4	4	4
			Југоисточен	2016	6	6	8
			Пелагониски	2016	6	7	8
			Полошки	2016	0	1	1
			Североисточен	2016	1	1	2
			Скопски	2016	6	7	9
			Република Северна Македонија	2016	25	32	41
			Популација (еквивалент жители) поврзана со систем за пречистување отпадни урбани води	МЖСПП; Годишни извештаи на комунални претпријатија за водоснабдување; ДЗС	Вардарски	2016	2395
Источен	2016	14000				119015	134000
Југозападен	2016	157591				157591	157591
Југоисточен	2016	125991				132707	146521
Пелагониски	2016	110200				222674	226432
Полошки	2016					100000	100000
Североисточен	2016	91000				91000	91000
Скопски	2016	35593				47120	669368
Република Северна Македонија	2016	536770				947987	1650173
Развој и унапредување на инфраструктурата за управување со отпад во сите плански региони (група мерки)	Број на изградени регионални депонии и нивни составни делови за управување со отпад	МЖСПП; Центрите за развој на планските региони				Вардарски	2020
			Источен	2020	0	0.50	0.50
			Југозападен	2020	0	0	1
			Југоисточен	2020	0	0	1
			Пелагониски	2020	0	0	1
			Полошки	2020	0	1	1
			Североисточен	2020	0	0.50	0.50

	Процент (%) на рециклиран отпад (kg) од вкупниот комунален отпад (kg)	ДЗС Годишни извештаи од комунални претпријатија	Скопски	2020	0	0	1
			Република Северна Македонија	2020	0	2	7
			Вардарски	2020	0.70%	25%	45%
			Источен	2020	0.70%	25%	45%
			Југозападен	2020	0.70%	25%	45%
			Југоисточен	2020	0.70%	25%	45%
			Пелагониски	2020	0.70%	25%	45%
			Полошки	2020	0.70%	25%	45%
			Североисточен	2020	0.70%	25%	45%
			Скопски	2020	0.70%	25%	45%
			Република Северна Македонија	2020	0.70%	25%	45%
			Вардарски	2018	10,883.00	10,883.00	10,883.00
			Источен	2018	85.80	54,858.80	54,858.80
			Југозападен	2018	40,680.50	40,680.50	40,680.50
			Југоисточен	2018	36,200.00	36,200.00	36,200.00
Унапредувањето на управувањето со заштитените подрачја во сите плански региони (група мерки)	Површина на заштитени подрачја (ha)	МЖСПП; стратешки плански документи за заштитени подрачја и биодиверзитет; ДЗС	Пелагониски	2018	24,982.00	24,982.00	24,982.00
			Полошки	2018	73,088.00	142,868.00	142,868.00
			Североисточен	2018	555.70	555.70	555.70
			Скопски	2018	43,608.00	43,608.00	43,608.00
			Република Северна Македонија	2018	230,083.00	354,636.00	354,636.00
			Вардарски	2018	16	16	16
			Источен	2018	9	10	10
			Југозападен	2018	11	11	11
			Југоисточен	2018	13	13	13
			Пелагониски	2018	10	10	10
			Полошки	2018	9	10	10
	Број на нови заштитени подрачја	МЖСПП; стратешки плански документи за заштитеени	Вардарски	2018	16	16	16
			Источен	2018	9	10	10
			Југозападен	2018	11	11	11
			Југоисточен	2018	13	13	13
			Пелагониски	2018	10	10	10
			Полошки	2018	9	10	10

Санирање на индустриските жешки точки во планските региони		подрачја и биодиверзитет; ДЗС	Североисточен	2018	8	8	8
			Скопски	2018	10	10	10
			Република Северна Македонија	2018	86	88	88
	Број на жешки точки на кои треба да се изврши ремедијација	Национален план за контаминирани подрачја; Проекти за ремедијација на контаминирани подрачја; ДЗС и МЖСПП	Вардарски	2006	3	2	1
			Источен	2006	2	2	1
			Југозападен	2006	2	1	0
			Југоисточен	2006	1	1	1
			Пелагониски	2006	1	0	0
			Полошки	2006	1	0	0
			Североисточен	2006	2	2	1
			Скопски	2006	4	2	0
			Република Северна Македонија	2006	16	10	4
	Површина (m ²) врз која треба да се изврши ремедијација	Национален план за контаминирани подрачја; Проекти за ремедијација на контаминирани подрачја; ДЗС и МЖСПП	Вардарски	2006	332000	262000	167000
			Источен	2006	565000	565 000	280000
			Југозападен	2006	280100	100 00	0
			Југоисточен	2006	900000	700000	500000
			Пелагониски	2006	100000	0	0
			Полошки	2006	80000	0	0
			Североисточен	2006	125000	125000	25000
			Скопски	2006	208225	6500	0
			Република Северна Македонија	2006	2590325	1658600	972000
Ублажување на негативните ефекти од климатските промени во сите плански	Број на подготвени општински стратегии за климатски промени	МЖСПП; Локален акционен план за	Вардарски	2013		9	9
			Источен	2013	3	11	11
			Југозападен	2013		9	9
			Југоисточен	2013	1	10	10

региони		животна средина за општините во регионите	Пелагониски	2013	2	9	9
			Полошки	2013	3	9	9
			Североисто чен	2013		6	6
			Скопски	2013	1	17	17
			Република Северна Македонија	2013	10	80	80
	Воспоставен систем за управување со отпад со регионални депонии со инсталација за согорување депониски гас	МОЕПП	Вардарски	2018	0	0	1
			Источен	2018	0	1	1
			Југозападен	2018	0	0	1
			Југоисточен	2018	0	0	1
			Пелагониски	2018	0	0	1
			Полошки	2018	0	0	1
			Североисто чен	2018	0	1	1
			Скопски	2018	0	1	1

Стратешка цел 2: Атрактивни плански региони со унапредени локални услуги, ефективен пристап до пазарот на труд, обезбеден повисок степен на родова еднаквост и ефективна социјална заштита на најранливите групи од населението							
Приоритет 2.1: Стимулирање на развојот на недоволно развиените, депопулационите подрачја и подрачјата со специфични развојни потреби							
Мерки	Индикатор						
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
Интегрално за сите мерки под овој приоритет	Учество на населението од регионот во вкупното население во државата (%)	ДЗС	Вардарски	2019	7.3	7.5	7.7
			Источен	2019	8.4	8.6	8.8
			Југозападен	2019	10.6	10.6	10.8
			Југоисточен	2019	8.3	8.5	8.7
			Пелагониски	2019	11.0	11.0	11.0
			Полошки	2019	15.5	15.7	15.9
			Североисточен	2019	8.5	8.7	8.9
			Скопски	2019	30.4	29.4	28.2
			Република Северна Македонија	2019	100.0	100.0	100.0
	Густината на населеност го означува бројот на населението кое живее на одредена територија. Се изразува во ж/км ²	ДЗС	Вардарски	2019	37.5	38.6	39.6
			Источен	2019	49.3	50.5	51.6
			Југозападен	2019	65.7	65.7	67.2
			Југоисточен	2019	63.2	64.7	66.2
			Пелагониски	2019	48.2	48.2	48.4
			Полошки	2019	133.5	135.2	137.0
			Североисточен	2019	76.2	78.0	79.8
			Скопски	2019	348.8	337.4	322.6
			Република Северна Македонија	2019	83.40	83.80	84.20

Поттикнување на повисоки вредности на стапката на природен прираст	Стапка на природен прираст = разликата од наталитетот и морталитетот во однос со вкупниот број на населението. Се изразува во ‰	ДЗС	Вардарски	2019	-2.5	-2.2	-2
			Источен	2019	-4.2	-4.0	-3.8
			Југозападен	2019	-1.3	-1.0	-0.5
			Југоисточен	2019	-1.6	-1.3	-1.0
			Пелагониски	2019	-4.7	-4.5	-4.3
			Полошки	2019	2.3	2.1	2.0
			Североисточен	2019	-0.4	-0.2	0.0
			Скопски	2019	2.3	2.3	2.4
			Република Северна Македонија	2019	-0.3	-0.2	0.0
			Вардарски	2019	1.4	1.5	1.6
	Тоталната стапка на фертилитет претставува веројатен просечен број на живородени деца кои би ги родила една „просечна“ жена на набљудуваната генерација во својот фертилен период.	ДЗС	Источен	2019	1.1	1.2	1.3
			Југозападен	2019	1.0	1.1	1.2
			Југоисточен	2019	1.3	1.4	1.5
			Пелагониски	2019	1.2	1.3	1.4
			Полошки	2019	1.1	1.2	1.3
			Североисточен	2019	1.3	1.4	1.5
			Скопски	2019	1.8	1.8	1.9
			Република Северна Македонија	2019	1.3	1.4	1.5
			Вардарски	2019	15.70	15.90	16.10
			Источен	2019	13.60	13.80	14.00
	Учество на млада популација до 14 години во вкупното население (%)	ДЗС	Југозападен	2019	14.40	14.60	14.80
			Југоисточен	2019	16.00	16.20	16.40
			Пелагониски	2019	15.20	15.40	15.60
			Полошки	2019	16.00	16.20	16.40
			Североисточен	2019	16.50	16.70	16.90
			Скопски	2019	18.40	18.60	18.80
			Република Северна Македонија	2019	16.30	16.50	16.70

Приоритет 2.2: Создавање на систем на современо просторно планирање со силна регионална компонента и создавање на инфраструктура на знаење во областа на регионалното просторно планирање							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Подготовка и донесување на просторни планови на планските региони	Број на усвоени планови/год.	Одлука на Собрание на Република Северна Македонија (Објава во Сл. Весник)	Вардарски	2020	0	1	1
			Источен	2020	0	0	1
			Југозападен	2020	0	1	1
			Југоисточен	2020	0	0	1
			Пелагониски	2020	0	0	1
			Полошки	2020	0	1	1
			Североисточен	2020	0	1	1
			Скопски	2020	0	0	1
			Република Северна Македонија	2020	0	4	8
Подготовка и донесување на просторни планови на општини	Број на усвоени планови/год.		Вардарски	2020	0	2	4
			Источен	2020	0	1	2
			Југозападен	2020	0	1	2
			Југоисточен	2020	0	1	2
			Пелагониски	2020	0	1	2
			Полошки	2020	0	1	2
			Североисточен	2020	0	2	4
			Скопски	2020	0	1	2
			Република Северна Македонија	2020	0	10	20
Подготовка и донесување на урбанистички планови за населби	Број на усвоени урбанистички планови/год.		Вардарски	2020	43	83	183
			Источен	2020	17	57	177
			Југозападен	2020	49	99	199
			Југоисточен	2020	14	54	154

			Пелагониски	2020	93	133	303
			Полошки	2020	67	97	147
			Североисточен	2020	50	80	130
			Скопски	2020	86	116	126
			Република Северна Македонија	2020	419	719	1419
Приоритет 2.3: Обезбедување поголема социјална кохезија меѓу и во рамките на планските региони							
Мерки	Индикатор						
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
Намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во планските региони (група мерки)	Стапка на сиромашни лица, % од населението, по плански региони	ДЗС - АПУЖ	Вардарски	2018	8	< 10	< 10
			Источен	2018	13	< 11	< 10
			Југозападен	2018	14	< 12	< 10
			Југоисточен	2018	20	< 16	< 14
			Пелагониски	2018	13	< 11	< 10
			Полошки	2018	34	< 27	< 22
			Североисточен	2018	39	< 32	< 25
			Скопски	2018	22	< 19	< 17
			Република Северна Македонија	2018	22	19	17
	Комбиниран индикатор (AROPE), стапка на сиромашни или социјално исклучени лица, %, по плански региони	ДЗС - АПУЖ	Вардарски	2018	27	< 22	< 20
			Источен	2018	33	< 25	< 22
			Југозападен	2018	26	< 22	< 20
			Југоисточен	2018	44	< 35	< 30
			Пелагониски	2018	28	< 22	< 20
			Полошки	2018	51	< 42	< 36
			Североисточен	2018	60	< 49	< 42

	Стапка на млади лица (15-29 години) кои не се вработени ниту се вклучени во процесот на образование или обука (NEET), %, по плански региони	ДЗС - APC	Скопски	2018	47	< 37	< 32
			Република Северна Македонија	2018	41	35	30
			Вардарски	2019	16	< 12	< 10
			Источен	2019	11	< 9	< 7
			Југозападен	2019	30	< 23	< 17
			Југоисточен	2019	11	< 9	< 7
			Пелагониски	2019	14	< 10	< 8
			Полошки	2019	34	< 24	< 18
			Североисточен	2019	33	< 24	< 18
			Скопски	2019	26	< 18	< 13
			Република Северна Македонија	2019	25	< 18	< 15
Унапредување на заштитата на децата во планските региони	Деца на возраст од 0 до 5 години во детски градинки, (%), по плански региони	ДЗС	Вардарски	2018	36	52	64
			Источен	2018	42	56	68
			Југозападен	2018	18	36	50
			Југоисточен	2018	28	44	58
			Пелагониски	2018	22	35	50
			Полошки	2018	9	24	40
			Североисточен	2018	20	38	50
			Скопски	2018	33	48	60
			Република Северна Македонија	2018	26	45	60
Унапредување на социјалната заштита во планските региони	Корисници на гарантирана минимална помош над 18 години, на 000 население, по плански региони	ДЗС	Вардарски	2018	12	< 10	< 9
			Источен	2018	9	< 7	< 6
			Југозападен	2018	12	< 10	< 9
			Југоисточен	2018	13	< 11	< 10
			Пелагониски	2018	17	< 14	< 12
			Полошки	2018	16	< 14	< 12
			Североисточен	2018	30	< 24	< 20

			Скопски	2018	11	< 9	< 8
			Република Северна Македонија	2018	14	< 12	< 10
Унапредување на здравствената заштита и достапноста на здравствените услуги во планските регион (група мерки)	Број на општи матични лекари на 1.000 осигуреници, по плански региони	ФЗО	Вардарски	2019	0.80	0.90	1.00
			Источен	2019	0.70	0.90	1.00
			Југозападен	2019	0.71	0.90	1.00
			Југоисточен	2019	0.88	0.90	1.00
			Пелагониски	2019	0.74	0.90	1.00
			Полошки	2019	0.81	0.90	1.00
			Североисточен	2019	0.87	0.90	1.00
			Скопски	2019	0.75	0.90	1.00
			Република Северна Македонија	2019	0.78	0.90	1.00
	Број на матични гинеколози на 1.000 жени осигуреници, по плански региони	ФЗО	Вардарски	2019	0.19	0.20	0.30
			Источен	2019	0.19	0.20	0.30
			Југозападен	2019	0.22	0.20	0.30
			Југоисточен	2019	0.14	0.20	0.30
			Пелагониски	2019	0.12	0.20	0.30
			Полошки	2019	0.10	0.20	0.30
			Североисточен	2019	0.15	0.20	0.30
			Скопски	2019	0.17	0.20	0.30
			Република Северна Македонија	2019	0.16	0.20	0.30
	Број на матични стоматолози на 1.000 осигуреници, по плански региони	ФЗО	Вардарски	2019	0.69	0.80	0.90
			Источен	2019	0.59	0.70	0.90
			Југозападен	2019	0.75	0.80	0.90
			Југоисточен	2019	0.76	0.80	0.90
			Пелагониски	2019	0.83	0.90	0.90
			Полошки	2019	0.58	0.70	0.90
			Североисточен	2019	0.55	0.70	0.90

			Скопски	2019	0.52	0.80	0.90
			Република Северна Македонија	2019	0.66	0.80	0.90
Приоритет 2.4: Обезбедување повисок степен на родова еднаквост во планските региони							
Мерки	Индикатор		Регион	Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот					
Надминување на воочениот диспаратет со непостоење на засолништа - центри за жртви на родово засновано насилство во Североисточниот, Југозападниот, Полошкиот и Југоисточниот плански регион.	Број на засолништа за жртви на родово засновано насилство	МТСП	Вардарски	2020	1	1	1
			Источен	2020	1	1	1
			Југозападен	2020	0	1	1
			Југоисточен	2020	0	1	1
			Пелагониски	2020	1	1	1
			Полошки	2020	0	1	1
			Североисто чен	2020	0	1	1
			Скопски	2020	1	1	1
			Република Северна Македонија	2020	4	8	8

Приоритет 2.5: Развој на основното и средното образование според спецификите на планските региони, низ оптимизација на мрежите на училишта и согласно потребите на пазарот на труд							
Мерки	Индикатор			Базна година	Базна вредност	Таргет (цел) (2025 година)	Таргет (цел) (2029 година)
	Опис на индикаторот/име	Извор на податокот	Регион				
Оптимизација на мрежата на училиштата за основно образование, во функција на спецификите на планските региони	Намален број на подрачни училишта за 10% во просек за сите плански региони до 2029 година	МОН	Вардарски	2020	55	53	50
			Источен	2020	64	61	58
			Југозападен	2020	80	77	73
			Југоисточен	2020	85	81	75
			Пелагониски	2020	131	124	114
			Полошки	2020	90	85	82
			Североисточен	2020	59	56	54
			Скопски	2020	66	63	60
			Република Северна Македонија	2020	630	600	566
Оптимизација-редефинирање на мрежата на училиштата за средно образование, со фокус на училиштата во кои се реализира стручно образование, во функција на спецификите на плански регион	Изготвена функционална анализа и студија за нова предлог мрежа на средни училишта по општини и плански региони до 2023 година Намален број на комбинирани училишта за средно образование согласно Студијата	МОН	Вардарски	2020	4	/	/
			Источен	2020	7	/	/
			Југозападен	2020	5	/	/
			Југоисточен	2020	5	/	/
			Пелагониски	2020	6	/	/
			Полошки	2020	2	/	/
			Североисточен	2020	3	/	/
			Скопски	2020	6	/	/
			Република Северна Македонија	2020	38	/	/
	Формирани регионални центри за стручно образование	МОН	Вардарски	2020	/	1	1
			Источен	2020	/	1	1
			Југозападен	2020	1	1	1

	и обука во сите плански региони покрај Североисточни-от, Полошкиот и Југозападниот регион		Југоисточен	2020	/	1	1
			Пелагониски	2020	/	/	1
			Полошки	2020	1	1	1
			Североисто чен	2020	1	1	1
			Скопски	2020	/	/	1
			Република Северна Македонија	2020	3	6	8

ПРИЛОГ 2: Профил на планските региони

ВАРДАРСКИ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Се простира во централниот дел на Северна Македонија, во должина од 80 км и широчина од 60 км. Го опфаќа средното сливно подрачје на реката Вардар, долните теченија на притоците Брегалница и Црна Река и крајниот западен дел од Овче Поле. Зафаќа површина од 4063,29 км², што изнесува 15,97 % од територијата на државата. Од физичко-географски аспект, регионот е јасно диференциран од окружувањето. На север, со масивот на планината Јакупица (2540 м.нв.), нејзиниот огранок Голешница и Таорската Клисуре, Вардарскиот регион е

морфолошки одвоен од Скопската Котлина. Од исток, ниските планини Градешка (861 м.н.в.) и Конечка (1152 м.н.в.), регионот го одвојуваат од Овче Поле и долината на Крива Лаковица. На југ се издига масивот на планината Кожуф (2166 м.н.в.), која со своите ограноци се спушта до реката Вардар и со клисурата Демир Капија морфолошки го издвојува регионот од Гевгелиско-валандовската Котлина.

На запад, се издигаат средно-високите планини Козјак (1822 м.н.в.), Дрен (1510 м.н.в.) и Бабуна (1745 м.н.в.) кои Вардарскиот регион го одвојуваат од Пелагониската Котлина. Двете клисури, Таорската на север и Демир Капија на југ, долината на реката Вардар јасно ја издвојуваат како средновардарско подрачје низ кое од север кон југ водат комуникациите од Пчињско-моравскиот и Косовско-лепенечкиот правец, а продолжуваат по реката Вардар кон Солун (Република Грција) или преку Струмичката Котлина кон струмскиот евробалкански коридор. Оваа сообраќајна поволност условила населбите од овој регион да комуницираат со Скопје и Солун како поразвиени стопански и сервисни центри, но и да претставува врска за останатите региони за воспоставување на меѓусебни комуникации. Во самиот регион може да се извојат неколку помали мезоморфолошки целини како што се: Велешкото Поле, Тиквеш, Витачево, Бошавија, Раец, Азот и други. Сите овие подрачја поради својата микролокација се карактеризираат со свои геоморфолошки, педо-климатски и вегетационски специфики, а како последица на тоа се развила и соодветна населбена структура.

Вардарскиот плански регион се граничи со Република Грција од јужната страна, но граничниот премин "Пулевец" сè уште не е активиран. Тој може да биде од исклучително значење за поттикнување на прекуграничната соработка со Грција, како и за поттикнување на развојот на туризмот во регионот.

Концентрацијата на главните комуникациски врски што водат низ Централен Балкан, во овој регион условиле развој на градови кон кои гравитираат населбите од соседните региони (Пелагонија, Гевгелиско-валандовско, Овче Поле). Добрите патни врски (автопат, регионални патишта, железницата) условиле развој на градовите по течението на реката Вардар. Отсуството на соодветни мерки во изминатите декадии доведе до депопулација на руралните средини и раселување на населението од селата во подрачјата на Витачево, Бошавијата, Раец, Азот и др. и нивна концентрација во Велес и Кавадарци.

Физичко-географската диференцираност на регионот условила развој на интрарегионална инфраструктура која претставува посебен заокружен систем во образованието, здравството и управата кој е исклучиво во функција на населените места од овој регион. Од друга страна, одалеченоста на центрите на развојот на околните региони условува нивно користење претежно од страна на жителите од овој регион.

Административно-територијална организација и развој на населбите

Подрачјето на Вардарскиот плански регион административно припаѓа на 9 општини од кои 5 се со седиште во градска населба.

Табела бр. 1 Општините во Вардарскиот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население 2019г.	жит/км ²	Населени места
1	Велес	427.55	54094	126,52	30
2	Градско*	236,26	3542	14,99	16
3	Демир Капија	310.98	3957	12,72	15
4	Кавадарци	1004.29	38710	38,54	40
5	Лозово*	166.89	2513	15,06	11
6	Неготино	482.05	19226	39,88	19
7	Росоман*	132.90	4050	30,47	10
8	Свети Николе	483.05	17458	36,14	33
9	Чашка*	819.32	8205	10,01	42
	Вкупно	4063.29	151755	37,35	216

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Вардарскиот плански регион е еден од најретко населените, односно регион со најниска густина на населеност во државата (37,35%), која е далеку под републичката која изнесува 81,64 жители/км². Вкупниот број на население во 2019 година изнесува 151.755 жители, односно 7,31% од вкупното население во државата. Од општините, единствено во неколку села од Општина Чашка има пораст на населението, додека останатите се со негативни трендови. Во регионот постојат вкупно 216 населени места, од кои 4 се градски и 212 рурални, заемно поврзани со локална и регионална патна мрежа. Економскиот развој на поединечните општини е условен од интензитетот и степенот на меѓуопштинската соработка и функционирањето на воспоставениот систем и мрежа на сервис и услужна инфраструктура.

Природни ресурси

Овој регион претставува посебно климатско поднебје, со специфични педоклиматски услови кои извонредно погодуваат за развој на лозарството. Во структурата на обработливите површини доминираат површините под лозја - 11.326 ха, што претставува 47,02 од вкупните површини под винова лоза во државата. Шумскиот ресурс е ограничен и нерамномерно распределен. Вкупната површина под шуми (просек 2010-2018) изнесува 130 931 ха или 13,23% од површините во земјава со кои управува ЈП Македонски шуми⁴⁴. Минералните ресурси во регионот главно се застапени со појава на неметалните орудувања и тоа: дијатомејска земја во лежиштето "Вешје"- Неготинско, перлит - Витачево и Бојанчиште - Кавадарци, талк во лежиштето "Извор"-Велес и кварцити во лежиштето "Тисовец" – Кавадаречко⁴⁵. Меѓутоа, главно економско значење

⁴⁴ Државен завод за статистика – МАК СТАТ-база на податоци

⁴⁵ Просторен план на Република Македонија, ЈП за просторни и урбанистички планови, 2004г.

има рудникот "Ржаново" со ферониклоносните руди. Никлоносни руди се експлоатираат во рудникот "Ржаново"-Кавадаречко со проценети резерви од 56 милиони тони и годишно производство од 16.000 тони никел и 650.000 тони руда на железо. Други лежишта на никлоносна железна руда се: "Клиново", Бојанчиште", "Драња"-Кавадаречко⁴⁶. Водните ресурси на регионот претставуваат долните теченија на реките: Вардар, Црни Дрим, Брегалница, Бабуна, Тополка и Отовица. Средните годишни протоци на реките се: Вардар во Средното Повардарие - 134,5 м³/сек или 4.242 x106м³/годишно; Брегалница при вливот 13,7 м³/сек или 432 x106м³/годишно; Црна Река при вливот 29,3 м³/сек или 924 x106м³/годишно. Во регионот постојат можности за изградба на 6 високи брани, односно хидроакumulации од кои е подигната само повеќенаменската акумулација "Тиквеш" на Црна Река. Од големите извори со издашност над 100 лит/сек регистрирани се три од кои два се каптирани за водоснабдување на Кавадарци, Неготино и 13 селски населби.

Природно и културно наследство

Од богатото природно и културно-историско наследство во регионот, посебно се издвојуваат заштитените подрачја "Тиквешко Езеро" и „Демир Капија" и археолошкиот локалитет Стоби кои претставуваат значајни ресурси за развој на туризмот.

ИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Го опфаќа сливното подрачје на реката Брегалница, со вкупна површина од 3537, 29 км² или 13,91% од територијата на Северна Македонија. Регионот опфаќа повеќе физичко-географски целини и тоа: басенот на Малеш и Пијанец, Кочанска Котлина, Овче Поле и делови од планинските масиви Осогово, Плачковица, Малешевската и Влајна планина. Источната граница на регионот се поклопува со државната граница кон Република Бугарија, северната граница води по сртовите на Осоговските планини и Манговица, на запад границата го сече Овче Поле, а јужната граница ја чинат планините

Плачковица и Малешевска Планина. Хетерогеноста на подрачјето на планскиот регион овозможува поврзување со соседните региони во земјата и прекуграничните региони преку превои каде денес водат магистрални патишта. Регионот се граничи со Република Бугарија од источната страна, а комуникацијата се остварува преку два гранични премини: Клепало во општина Берово и Делчево во општина Делчево. Постојат можности и за активирање на преминот Ајдучки Кладенец во Пехчево.

Административно-територијална организација и развој на населбите

Котлинско-долинските карактеристики на теренот во Источниот плански регион, условиле развој на голем број села (211) и развиена мрежа на градови (8): Штип, Пробиштип, Кочани, Винаца, Каменица, Делчево, Пехчево и Берово. Вкупниот број населени места во регионот е 219. Поради долготрајниот и перманентен процес на депопулација, голем е бројот на малите села, со вкупно население до 100 жители, на раселени села и села со изразито висок индекс на стареење. Подрачјето на Источниот плански регион административно е организирано во 11 општини со следните карактеристики:

⁴⁶ ibid

Табела бр. 2 Општините во Источниот плански регион

	Општина	Површина /км ² /	Население 2019	жит/км ²	Населени места
1	Берово	598.53	12569	21,00	9
2	Виница	432.65	19253	44,50	17
3	Делчево	422.40	15821	37,46	22
4	Зрновци*	55.82	2943	52,72	3
5	Карбинци*	229.08	3912	17,08	29
6	Кочани	357.73	37478	104,77	28
7	Македонска Каменица	192.90	7366	38,19	9
8	Пехчево	208.20	4753	22,83	8
9	Пробиштип	325.59	14822	45,52	36
10	Чешиново- Облешево*	132.34	6696	50,60	14
11	Штип	582.04	48728	83,72	44
	Вкупно	3537.29	174341	49,29	219

Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија

Во 2019 година, вкупната популација на Источниот плански регион ја сочинуваат 174341 жители (8,4% од вкупното население). Заедно со Вардарскиот и Југоисточниот, Источниот плански регион е еден од најретко населените, со просечна густина на населеност од 49,29 ж/км². Тенденцијата на намалување на популацијата особено е присутна во малите рурални општини. Регионот има и најниска негативна стапка на промена на популацијата во државата од -3%. Сите општини бележат опаѓање на бројот на населението, освен општина Штип која е со минимален пораст.

Природни ресурси

Природните ресурси на Источниот плански регион претставуваат земјоделското земјиште, минералните сировини и шумите, додека водите се со скромни резерви.

Земјоделското земјиште зазема површина од 188 337 ха или 14,9% од вкупните површини во Северна Македонија. Пасиштата се простираат на 110.932 ха, односно заземаат 58,9% од земјоделското земјиште во регионот или 14,9% од вкупните површини под пасишта во земјата. Поволните педоклиматски услови овозможуваат намена на ограничени површини под индустриски култури и лозја, а особено е карактеристична за овој плански регион застапеноста на оризовите ниви, кои го даваат 95% од производството на ориз во земјата. Површините под шуми и шумско земјиште во Источниот плански регион (просек 2010-2018) заземаат 148.568 ха (15,01% од вкупната површина под шуми во РМ) или 42,00% од вкупната територија на регионот⁴⁷.

Од досега истражените рудни појави со посебно економско значење се издвојуваат олово-цинканите руди во наоѓалиштата Саса, Злетово, Добрево, Плавица и Кадица. Од неметалните орудувања значајни се појавите на кварц во лежиштето „Лакавица“ кај Штип, мермерот во „Варена Глава“ (Штип), глина (Виница и Пехчево), базалт и кајанит во

⁴⁷ Државен завод за статистика – МАК СТАТ-база на податоци

лежиштето „Ежово Брдо“ кај Штип, јаглен во наоѓалиштето -“Звегор - Стамер“ во северо-источниот дел Делчевско-Пехчевско - Беровскиот басен, со вкупни резерви од околу 20×10^6 t и наоѓалиштето „Стар-Истевник-Панчарево“ со вкупни геолошки резерви од околу 29×10^6 t, архитектонско градежен камен кај с.Лесново, „Шопур“ и „Пилав Тепе“ кај Радовиш⁴⁸.

Во Источниот плански регион од посебно значење се термалните води во Кочанско Поле (Истибања), со издашност 2-10/s и температура на водата 60-70°C; и Штипско (Кежовица и Лџи) како и термоминералните извори во с. Долни Подлох – Кочанско, геотермалниот систем „Геотерма“ – Кочани со резерви од 57.000.000 m³ вода со температура од 70 C⁴⁹. Од водите главен ресурс на регионот претставува реката Брегалница. Од овој воден ресурс постојат можности за користење на 220 мил. m³/год. Досега се подигнати две високи брани на акумулациите "Калиманци" и "Кочанско Езеро" кои главно служат за наводнување на Кочанско Поле и Овче Поле⁵⁰.

Идниот развој на регионот треба да биде во насока на искористување на повољните услови за интензивен развој на земјоделството, но исто така и искористување на постојните индустриски зони и изградени капацитети. Дополнителна повољност претставува потенцијалот на високостручни кадри и можноста за отворање на високообразовни институции. Регионот има и потенцијали за развој на туризмот.

Природно и културно - историско наследство

Културно-историското наследство е најбогато на подрачјето на Штип, каде се лоцирани голем број на поединечни споменици, археолошки локалитети, тврдина, безистен и др., а на подрачјето на другите општини посебно се издвојува Виничкото Кале. Од природното наследство застапени се неколку природни резервати (Готен, Линак, Малеш, Зрновска река, Река Уломија) и споменици на природата (Звегор, Пештера Коњска Дупка, Мородвис, Мачево, Црна Топола), кои во комбинација со големиот број на села даваат можности за развивање на руралниот туризам во овој регион.

ЈУГОЗАПАДЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно - географски карактеристики

Југозападниот плански регион ги опфаќа басенот на Охридското Езеро и сливното подрачје на реката Треска со вкупната површина од 3604.63 км² или 14,17 % од територијата на Република Северна Македонија. Регионот опфаќа повеќе физичко-географски целини и тоа: Охридската Котлина, Дебарца, Дебарската Котлина, Кичевската Котлина, Порече и масивот на планината Стогово. Западната и јужната граница на регионот се поклопува со државната граница кон Република Албанија, а источната се движи по сртовите на планините Галичица, Плаќенска, Илинска, Бушева Планина и Јакупица. Северната граница на регионот ја чинат масивите на планините Сува Гора, Бистра и Стогово. Хетерогеноста на подрачјето на планскиот регион овозможува

⁴⁸ Просторен план на Источен плански регион, нацрт план, Агенција за планирање на просторот, 2017 г. 2

⁴⁹ ibid

⁵⁰ ibid

поврзување со соседните региони во земјата и прекуграничните региони преку ниските превои каде денес водат современи магистрални патишта.

Овој регион на запад граничи со Република Албанија. Комуникацијата се остварува преку три гранични премини и тоа: Блато кај Дебар, Кафасан кај Струга и Свети Наум кај Охрид.

Поволните географски карактеристики и добро изградената патна инфраструктура (автопат и регионални патишта) условиле развој на голем број села (282) и градовите Охрид, Струга, Кичево, Дебар и Македонски Брод (5), односно вкупно 287 населени места. Присуството на најголемото и најстаро тектонско езеро во Европа, Охридското Езеро, и извонредно повојните климатски услови условиле развој на населби и култура од античко време до денес. Централната положба на Балканот и развиените културни центри овозможиле перманентно поврзување со трансрегионални патишта особено за време на римскиот период и отоманската империја. Денес, поради отсуството на ефективни мерки за поддршка на економскиот развој на селата, населбите од Дебарца, Дримкол и Порече демографски стагнираат, а голем дел од нив се и раселени.

Административно-територијална организација и развој на населбите

Подрачјето на Југозападниот плански регион административно е организирано во 9 општини со следните карактеристики:

Табела бр. 3 Општините во Југозападниот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население	жит/км ²	Населени места
1	Вевчани*	22.80	2415	105,94	1
2	Дебар	162.44	21023	129,42	18
3	Дебрца*	421.31	3705	8,79	30
4	Кичево	823.71	56621	68,74	79
5	Македонски брод	888.98	6018	6,77	52
6	Охрид	642.15	51434	80,10	29
7	Пласница*	54.44	4968	91,25	4
8	Струга	485.66	66058	136,02	51
9	Центар Жупа*	103.15	7137	69,19	23
	Вкупно	3604.63	219379	60,86	287

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Вкупниот број на население во Југозападниот плански регион во 2019 година изнесува 219.379 жители, што претставува 10,56% од вкупното население во државата. Регионот се одликува со ниска густина на населеност (60,86 жители/км²), со тенденција на намалување, особено во малите рурални општини и големи внатререгионални разлики. Најголемиот дел од општините се слабо или средно населени: општините Дебар, Охрид, Вевчани и Струга се пренаселени, а општината Македонски Брод има најмала населеност. Тоа укажува на нерамномерна дистрибуција на населението на подрачјето на Југозападниот регион. Пораст на населението е евидентиран во градските општини Дебар и Струга и во руралните Пласница и Центар Жупа. Најголемо намалување на популацијата во периодот 2010-2019 год. е забележано во општина Дебрца (-21,7%).

Природни ресурси

Природните ресурси на Југозападниот плански регион претставуваат шумите, земјоделското земјиште, минералните сировини и водите.

Земјоделското земјиште зазема површина од 135.523 ха или 10,7% од вкупните површини во Северна Македонија. Пасиштата се простираат на 85.611 ха, односно заземаат 63,17% од земјоделското земјиште во регионот или 11,49% од вкупните површини под пасишта во земјата. Поволните педоклиматски услови овозможуваат развој на овоштарството, особено одгледувањето на цреши. Површините под овоштарници заземаат 2173 ха или 12,9% од вкупните површини под овошни насади во Република Северна Македонија⁵¹.

Површините под шуми и шумско земјиште во Југозападниот плански регион (просек 2010-2018) заземаат 187.589 ха или 52,04% од вкупната територија на регионот. Овој регион е најпошуменото подрачје во земјата и овде се лоцирани 21% од површините под шуми.

Од досега истражените рудни појава со економско значење се неметалните орудувања и тоа гипсот алабастер во близината на Дебар, украсниот камен на Јабланица и лигнитот во Ослемеј-Кичево и Пискупштина-Струшко. Од металите, утврдените резерви на железо во Тајмиште - Кичевско, се исцрпени. Посебно економско значење имаат резервите на лигнит во Ослемеј-Кичевско, кои денес се користат од ТЕЦ Ослемеј за производство на електрична енергија.

Од водите главен ресурс на регионот претставува Охридското Езеро, кое со својата природна убавина и големина претставува главна туристичка атракција во Република Северна Македонија. Специфичниот хидрогеолошки и геотектонски склоп на теренот условува појава на голем број големи извори-врела како што се: Св.Наум, Билјанините Извори, Летнички, Беј Бунар, Св.Илија, Студенчишта, Шум, Вевчанските извори, Горна Белица, и други. Издашноста на овие врела е над 1м³/сек и претставуваат главни изворници за водоснабдување на домаќинствата.

Од реките посебно стопанско значење имаат Црни Дрим и Треска чиј хидропотенцијал овозможил подигање на вештачки акумулации за производство на енергија (Глобочица и Дебарско езеро на р. Црни Дрим).

Природно и културно - историско наследство

Ова е најбогат регион со културно-историско наследство, претставено со повеќе од 350 различни споменици, археолошки локалитети, цркви, манастири, урбани и рурални споменички целини, тврдини и др.

Старото јадро на градот Охрид со извонредно богата традиционална архитектура е ставено на списокот на светското културно наследство под заштита на УНЕСКО. Природното наследство е исто така прилично богато – национален парк Галичица, бројни споменици на природата од кои се издвојуваат Охридското езеро, Вевчански извори, Вевчанско езеро, Подгоречко езеро, Крушино, Тајмиште и др., како и природните резервати Белчишкото блато, Песочанска Река, Стража, Зајаска Река, итн. Разновидноста и изобилството на културно-историското и природно богатство му даваат исклучително висок потенцијал за развој на различни видови туризам (езерски, планински, културен, рурален, итн.) чие искористување во голема мерка ќе го забрза развојот на овој регион.

⁵¹ Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

ЈУГОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Југоисточниот плански регион ги опфаќа басенот на Струмичко-Радовишката и Гевгелиско-Валандовската Котлина, односно, сливното подрачје на Струмичка река и долното сливно подрачје на реката Вардар (јужно од Демир Капија). Вкупната површина на планскиот регион изнесува 2767,03 км² или 10,88 % од територијата на Република Северна Македонија. Регионот исцело ги опфаќа спомнатите котлини и масивите на планините Беласица на југ, Огражден на исток, Плачковица на север, Серта во централниот дел и источната страна на Кожуф планина. Долините на реките Вардар и Струмица овозможуваат комуникациско поврзување на регионот со соседните земји: Грција на југ и Бугарија на исток, како и со останатите подрачја од земјата (Тиквеш, Овче Поле и др.). Регионот се граничи со две држави членки на ЕУ (Бугарија и Грција) со кои комуницира преку три гранични премини (Ново Село – со Република Бугарија, Дојран и Богородица – Гевгелија, со Република Грција) и еден железнички патен премин со Грција (кај Гевгелија).

Административно -територијална организација и развој на населбите

Поволните географски карактеристики и добро изградената патна инфраструктура (автопат и регионални патишта) условиле концентрација на голем број села (183), главно во полињата и развој на градовите Струмица, Радовиш, Гевгелија, Валандово и Богданци (5). Регионот има вкупно 188 населени места.

Подрачјето на Југоисточниот плански регион административно е организирано во 10 општини со следните карактеристики:

Табела бр. 4 Општините во Југоисточниот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население 2019	жит/км ²	Населени места
1	Богданци	114.56	8055	70,31	4
2	Босилово*	161.98	13909	85,87	16
3	Валандово	331.06	11647	35,18	29
4	Василево*	230.60	12993	56,34	18
5	Гевгелија	483.54	22601	46,74	17
6	Дојран*	155.72	3275	21,03	13
7	Конче*	233.07	3559	15,27	14
8	Ново село*	237.80	10544	44,34	16
9	Радовиш	497.14	29097	58,53	36
10	Струмица	321.53	57396	178,51	25
	Вкупно	2767.03	173076	62,55	188

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Со просечна густина на населеност од 62,55 жители/км², Југоисточниот плански регион, заедно со Источниот и Вардарскиот се регионите со најниска густина на населеност, каде на 41,4% од вкупната територија на Државата, живее само 24% од вкупната популација⁵². Стапката на пораст на популацијата изнесува 0,1%. Вкупниот број на население во регионот во 2019 година е 173.076 жители или 8,33% од вкупната популација во државата.

Природни ресурси

Природните ресурси на Југоисточниот плански регион претставуваат шумите, земјоделското земјиште, минералните сировини и водите.

Земјоделското земјиште зазема површина од 114.594 ха или 9,04% од вкупните површини во Северна Македонија. Пасиштата се простираат на 54.700 ха, односно заземаат 47,73% од земјоделското земјиште во регионот или 7,34 % од вкупните површини под пасишта во земјата. Во структурата на обработливите површини ораниците и бавните учествуваат со 81,9%. Поволните педоклиматски услови овозможуваат развој на градинарството, особено одгледувањето на раноградинарските култури. Овој плански регион дава 2/3 од продукцијата на раноградинарски култури во Република Македонија⁵³.

Површините под шуми и шумско земјиште во Југоисточниот плански регион (просек 2010-2018) заземаат 142.277 ха или 51,42% од вкупната територија на регионот, односно 14,38% од вкупната површина под шуми во Северна Македонија.⁵⁴ Овој регион претставува релативно добро пошумено подрачје, меѓутоа овде се широко распространети нискостеблените шуми и шикарите кои заземаат 2/3 од површините под шуми во регионот. Дрвната маса изнесува 12,6 милиони м³ и учествува со 16% во вкупната дрвна маса на државата, додека планираниот сечив етат на дрвна маса од 260.000 м³ годишно учествува со само 18% од вкупната количина на исечива дрвна маса на Северна Македонија. Југоисточниот регион се одликува и со најголем годишен прираст на дрвна маса во сите категории и видови на шумски насади.

Од истражените рудни појава со економско значење е нагалиштето на бакар - рудникот "Бучим"- Радовишко со вкупни резерви од 120 милиони тони и годишно производство од 50.000 тони бакарен концентрат и еден тон злато. Од неметалните рудни наоѓалишта значајни се фелдспатите во лежиштето "Амзали"- Струмичко со годишно производство од 40.000 тони. Посебно минерално значење имаат термалните и термо-минералните води и тоа: Струмичка бања во с. Бањско, со температура на водата од 730°C и издашност во трите извори: главен извор 34 л/сек., извор "Јаките" од 8 л/сек. и извор "Силеции" со 6л/сек, потоа термоминералните води во реонот на Гевгелија-Негорска Бања со изобилност во трите бушотини од 0,71 л/сек. Т = 43,50°C; термална вода во реонот на с. Смоквица, с. Горничет, с. Конско кај потокот Црешна-Гевгелиско; во реонот на Нови Дојран-Топлица, со издашност од 1-2 л/сек.; Т = 240°C; термална вода кај с.Градец-Валандово со изобилност од 0,4 л/сек., Т=18-210°C и минерална вода во Аразиска р.-Валандовско со изобилност од 0,2 л/сек., Т=120°C.

Главен ресурс на регионот претставува реката Струмица со притоците и долното сливно подрачје на реката Вардар. Просечниот проток на реката Вардар кај Богородица изнесува 145 м³/сек; а на Струмица кај Ново Село 4,20 м³/сек. Од особено значење е Дојранско Езеро, кое воедно претставува главен туристички мотив за развој на летниот туризам во овој регион. Поради медитеранскиот плувиометриски режим на врнежи, овој

⁵² Секторска анализа на демографски развој, Б.А.Тошевска, М.Љакоска

⁵³ Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

⁵⁴ Државен завод за статистика – МАК СТАТ-база на податоци

регион добива мали количини на врнежи особено во вегетацискиот период, поради што се чувствува изразита потреба од води за наводнување и полевање на полјоделските култури.

Природно и културно - историско наследство

Југоисточниот плански регион е богат со културно-историско наследство од различен вид. Посебно се издвојуваат бројните цркви и манастири, како и неколкуте археолошки локалитети во близина на Валандово, Богданци и Гевгелија. Природното наследство е исто така прилично богато, а особено се вредни спомениците на природата - Дојранското Езеро, Смоларскиот и Колешинскиот водопад, Моноспитовското блато и бројни природни резервати, спелеолошки локалитети, итн. Разновидноста и богатството на културно-историското и природното богатство даваат можност за развој на различни видови туризам во регионот (езерски, планински, манастирски, рурален, итн.).

ПЕЛАГОНИСКИ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Пелагонискиот плански регион ги опфаќа басените на Пелагониската и Преспанската Котлина, односно го сочинуваат две физичко-географски целини со вкупна површина од 4909,65 км² или 19,3 % од територијата на Република Северна Македонија и претставува најголем плански регион во земјата.

Регионот е заграден од север со планинските масиви на Јакупица и Бабуна, на исток со планините Дрен и Козјак, на југ со масивите на Ниџе и Баба и на запад со Галичица, Плаќенска, Илинска и Бушева Планина. На север, преку превоите Плетвар и Присад комуницира со долината на Вардар, на запад преку превојот Барбарас и Демир Хисар со долината на Треска, односно со Кичевската Котлина и Порече, додека на југ Пелагониската Котлина и Преспа се широко отворени кон Република Грција (Леринско). Комуникацијата помеѓу Пелагонија и Преспа се одвива преку превојот Гавато (1160 мнв), додека Преспа со Охридската Котлина комуникациски е поврзана преку превојот Буково (1200 мнв).

Широката отвореност на Пелагонискиот плански регион кон Република Грција овозможува поврзување со квалитетна патна инфраструктура, а релјефната конфигурација овозможува добро комуницирање на регионот и со соседните плански региони.

Од јужната страна регионот се граничи со Албанија и Грција. Комуникациите се остваруваат преку гранични премини: Стење кај Ресен со Албанија и Меџитлија кај Битола со Грција.

Административно-територијална организација и развој на населбите

Влијанието на градот Битола, како втор по големина град во Републиката, овозможил концентрација на голем број стопански, културни и образовни институции и управни функции во овој дел од земјата. Меѓутоа, природната отвореност и сообраќајна поврзаност на регионот со окружувањето не е оптимално искористена поради ниското ниво на размена со Република Грција.

Пелагонискиот плански регион е организиран во 9 општини.

Табела бр. 5 Општините во Пелагонискиот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население 2019	жит/км ²	Населени места
1	Битола	788.90	91093	115,47	66
2	Демир хисар	480.20	7911	16,47	41
3	Долнени*	412.43	14133	34,27	37
4	Кривогаштани*	89.12	5443	61,08	13
5	Крушево	190.67	9276	48,65	19
6	Могила*	255.63	6002	23,48	23
7	Новаци*	753.53	3028	4,02	41
8	Прилеп	1199.12	74314	61,97	59
9	Ресен	740.04	16178	21,86	44
	Вкупно	4909.65	227378	48,53	343

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Пелагонискиот плански регион е најголем по површина, но апсорбира само 10,95 % од вкупната популација (227378 жители во 2019 година). Заедно со Источниот, Пелагонискиот плански регион во периодот 2010-2019 година има најголемо намалување на обемот на популацијата (-2,9%). Густината на населеност изнесува 48,53 жит/км² и е значително пониска од просекот во земјата. Најголем дел од населението (69,46%) е сконцентрирано само во две општини – Битола и Прилеп. Сите општини во Пелагонискиот плански регион се соочуваат со опаѓање на бројот на население, освен општина Долнени. Дури и градските населби Битола и Прилеп, кои спаѓаат во 5-те најголеми градови во државата, бележат популациско опаѓање. Најголемо опаѓање на популацијата за периодот 2010-2019 година е регистрирано во Општина Новаци (-10,6%). Овој регион е со најголем број на населени места (вкупно 343), од кои 5 се градски населби.

Природни ресурси

Природните ресурси на Пелагонискиот плански регион се земјоделското земјиште, шумите, минералните ресурси и водите.

Земјоделското земјиште зазема површина од 262.262 ха или само 20,7% од вкупните земјоделски површини во Северна Македонија. Пасиштата се простираат на 145.678 ха, односно заземаат 55,55% од земјоделското земјиште во регионот или 19,56% од вкупните површини под пасишта во земјата. Високиот процент на површини под пасишта и природни ливади е резултат на напуштање на некогашни оранични површини.

Во структурата на обработливите површини ораниците и бавчите учествуваат со 83,48%. Релјефните услови овозможуваат наводнување на 100.000 ха во сливот на Црна Река⁵⁵.

Површините под шуми и шумско земјиште во Пелагонискиот плански регион просек (2010-2018) заземаат 139.302 ха или 28,37% од вкупната територија на регионот. Во овој регион се лоцирани 14,1% од површините под шуми во Северна Македонија. Дрвната

⁵⁵ Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

маса изнесува 12 милиони м³ и учествува со 15% во вкупната дрвна маса, додека сечивиот етат на дрвна маса од 228.000м³ годишно учествува со само 16% во искористената дрвната маса на Северна Македонија⁵⁶. Искористувањето на дрвната маса во националните паркови Пелистер и Галичица се врши само во мелиоративните зони и тоа само како санитарни сечи⁵⁷.

Од досега истражените рудни појава со економско значење се лежиштата на неметалите и лигнитот. Од неметалите со значителни експлоатациони резерви се дијатомејската земја во Манастир-Мариово, а од особено економско значење се белите мермери во Прилепско, кои денес се експлоатираат во рудникот Плетвар. Лигнитните лежишта во Пелагонија и Мариово денес се искористуваат во трите блока на ТЕЦ Битола. Посебен минерален ресурс претставуваат ладните минералните води кај селото Меџитлија кои се во експлоатација.

Од водите главен ресурс на регионот претставува реката Црна Река чиј енергетски потенцијал не е искористен. За наводнување на обработливите површини покрај денешните системи од акумулацијата Стрежево постојат можности за користење на водите во горниот слив на Црна Река преку акумулацијата Бучин за наводнување на Прилепско Поле. Преспанското Езеро претставува посебен туристички мотив, а заедно со Охридското Езеро ја комплетираат туристичката понуда од меѓународно значење.

Природно и културно – историско наследство

Во Пелагонискиот плански регион постои многу богато културно-историско наследство од различен вид. Посебно се издвојуваат археолошкиот локалитет Хераклеја, градската архитектура на Битола и традиционалната архитектура на Крушево, како и бројните цркви, манастири, урбани и рурални споменички целини, итн. Природното наследство е посебно богато - национален парк Пелистер, бројни споменици на природата од кои се издвојуваат Преспанското езеро, Маркови кули, неколку природни резервати, итн. Разновидноста и богатството на културно-историското и природно богатство даваат висок потенцијал за развивање на различни видови туризам (езерски, планински, манастирски, селски, итн.), чие искористување може да придонесе за развојот на овој регион.

ПОЛОШКИ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Полошкиот плански регион ја опфаќа истоимената котлина на север, Мавровската висорамнина, планинскиот масив Бистра и долината на реката Радика на запад. Вкупната површина на регионот изнесува 2 431,81 км², што изнесува 9,56 % од територијата на државата. Физичко-географски регионот е јасно издиференциран од окружувањето. На север, регионот е заграден со масивот на Шар Планина во должина од 80 км, која претставува државната граница кон Косово. На

⁵⁶ Дрвната маса и планираниот сечив етат во планските региони се однесуваат на шумите уредени со шумско-стопански основи со кои стопанисува ЈП Македонски шуми

⁵⁷ Просторен план на Република Македонија, ЈП за просторни и урбанистички планови, 2004г.

исток се издига ниската планина Жеден (1264 м.н.в), а од југоисток планината Сува Гора; кои го одвојуваат Полошкиот плански регион од Скопската Котлина и басенот на реката Треска. Со Скопската Котлина овој регион комуницира преку Дервенската клисура и превојот Групчин (515 м.н.в), а на север преку превојот Јажинце, со котлината Косово и Метохија.

На запад природна граница претставува масивот на планината Кораб (2753 м.н.в), кој воедно е и државна граница кон Република Албанија. На запад овој плански регион комуницира преку долината на реката Радика со Дебарската Котлина, а на југозапад преку превојот Стража (1212 м.н.в) со Кичевската Котлина и понатака со Охридскиот басен.

Регионот се граничи со Република Косово (преку граничниот премин Јажинце) и со Република Албанија, каде не постои граничен премин.

Поволните географски карактеристики и добро изградената патна инфраструктура (автопат, регионални патишта, железницата) условиле развој на голем број села (184) и градовите Тетово и Гостивар. Вкупниот број населени места во регионот е 186 но поради демографска стагнација може да се констатира празнење на селата во Мавровскиот и Реканскиот крај.

Административно-територијална организација и развој на населбите

Подрачјето на Полошкиот плански регион административно припаѓа на 9 општини со следните карактеристики:

Табела бр. 6 Општините во Полошкиот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население	жит/км ²	Населени места
1	Брвеница*	164.89	16622	100,80	10
2	Врапчиште*	157.38	27647	175,67	15
3	Гостивар	516.53	83847	162,33	35
4	Желино*	200.94	28415	141,41	18
5	Јегуновце*	176.81	10346	58,51	17
6	Боговиње*	141.65	31094	219,51	16
7	Маврово и Ростуша*	674.91	8848	13,11	42
8	Теарце*	136.49	23023	168,68	13
9	Тетово	261.79	92763	354,34	20
	Вкупно	2431.81 ⁵⁸	322605	132,68	186

*Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село*

На површина која изнесува 9,56% од вкупната територија на државата, во Полошкиот плански регион живее 15,53% од вкупната популација, односно во апсолутен износ 322.605 жители (2019 година). Само во две општини во регионот (Гостивар и Тетово) е поларизирано 54,7% од вкупната популација во Регионот. Полошкиот плански регион е вториот најгусто населен регион во земјата со 132,66 жители/км² (2019 год.) и значително над просекот на земјата од 81,64 жители/км². После Скопскиот, Полошкиот плански регион има највисока стапка на промена на популацијата од 2,5%. Но, регионот се одликува со огромни разлики во густината на населеност помеѓу општините, кои се движат од 354,34 жител/км² во Општина Тетово до 13,11 жители/км² (Маврово и Ростуша). Сепак, сите општини, освен Јегуновце бележат позитивен демографски раст.

⁵⁸ Податоците за површина на дел од КО во Општина Тетово се усогласуваат во АКН. Поради тоа, вкупната површина на Полошкиот плански регион е различна од збирот на површините на општините во неговиот состав

Природни ресурси

Природните ресурси на Полошкиот плански регион претставуваат шумите, земјоделското земјиште и водите.

Педолошките и климатските услови овозможуваат развој на интензивното земјоделство во Полошката Котлина каде се застапени висококвалитетни почви од 1 до 4 класа. Меѓутоа, релјефните и почвените услови овозможуваат развој на квалитетни високопланински пасишта на Шара и Бистра, каде се распространети најквалитетните и најпространите пасишта за развој на летното сточарство.

Земјоделското земјиште зазема површина од 173.171 ха или 13,69% од вкупните површини во Северна Македонија, од кои доминираат пасиштата кои се простираат на 131.567ха, односно заземаат 75,97% од земјоделското земјиште во регионот или 17,66% од вкупните површини под пасишта во земјата. Во структурата на обработливите површини доминираат ораниците и бавчите и тие учествуваат со 72,94%. Меѓутоа карактеристично е тоа што и покрај поволните педоклиматски услови за развој на овоштарството, површините под овие култури се релативно мали и учествуваат само со 2,38% во обработливите површини⁵⁹.

Површините под шуми и шумско земјиште во Полошкиот плански регион (просек 2010-2018) заземаат 90.298 ха, уредени со шумскостопански основи од кои 27.268 ха во рамките на националниот парк "Маврово" кои имаат друга функција. Овој регион располага со квалитетните високостеблени букови и четинарски шуми (бор, ела и смрча). Од друга страна масивите на ниските планини Жеден и Сува Гора, поради варовничкиот состав, се карактеризираат со низок степен на пошуменост. Дрвната маса изнесува 4.4 милиони м³ (5.6 % од вкупната дрвна маса во Република Северна Македонија), а планираниот сечив етат на дрвна маса изнесува 73.000м³ годишно (само 5% од вкупната количина на исечена дрвна маса во земјата). Сечивиот етат е низок во однос на годишниот прираст поради режимите на заштита на шумите во НП "Маврово". Полошкиот плански регион не располага со позначајни метални руди. Од досега истражените појава на метални орудувања со економско значење се хромните руди во Дервенската Клисуре на преминот кон Скопската Котлина каде се експлоатираат во рудникот Радуша. Поголемо економско значење имаат неметалите од кои најголемо значење имаат сивите мермери во Гостивар и доломитите во Јегуновце и Чајле.

Од водите главен ресурс претставува реката Вардар со левата притока Пена и реката Радика. Реката Вардар има средногодишен проток од 25 м³/сек или годишно низ Полог протекуваат 796.000.000м³. Речните води главно се користат за наводнување на 13.500 ха обработливи површини, а шарските води се зафатени со хидросистемот Маврово за производство на електрична енергија преку хидроелектраните Вруток, Врбен и Равен и ХЕ Пена. Од особено значење се реката Радика која со своите природни карактеристики и местоположба во Националниот парк Маврово претставува посебна туристичка вредност.

Значаен воден потенцијал претставува акумулацијата Мавровско Езеро подигната на реката Мавровка со брана висока 54 метри и запремина од 274.000.000 м³ вода. Посебна вредност претставува изворот на реката Вардар и Пена, како најголема лева притока.

Природно и културно - историско наследство

Полошкиот плански регион, се карактеризира со богато природно наследство, како националниот парк Маврово, реката Радика, Шар планина, неколку природни резервати (Ростуше, Св. Јован Бигорски, Стрезимир, Аџина река) и споменици на природата

⁵⁹Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

(Алилица, Пештера Калина Дупка, Беловиште, Попова шапка, Речица) кои во комбинација со големиот број на села даваат можности за развивање на планинскиот и руралниот туризам.

СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Североисточниот регион ги опфаќа општините на крајниот североисточен дел на Републиката, долж границата со Република Србија, односно, сливното подрачје на реката Пчиња и Крива Река. Вкупната површина на регионот изнесува 2310,32 км² или 9,08% од територијата на Северна Македонија.

Физичко-географски регионот не е изразито диференциран од окружувањето. На север, границата на регионот претставува државната граница кон Република Србија и преку превојот Табановце се поврзува со Моравската Долина, а по долината на реката Пчиња со јужниот дел од Србија. На исток природна граница претставува ридот Деве Баир и истоимениот превој (1162 м.н.в.) како и северните ограноци на Осоговските планини долж кои води државната граница со Република Бугарија. Од југ природната граница ја чинат билата на Осоговските планини (2084 м.н.в) и ниските ридови кои се издигаат кон Овче Поле. Од запад, регионот широко е отворен кон Скопската Котлина, додека на северозапад се издига планината Скопска Црна Гора (1651 м.н.в.). Во самиот регион може да се издвојат две поголеми котлини и тоа: Жеглигово или Кумановско-Пчињската Котлина и Славиште.

Положбата на планскиот регион и орографските карактеристики на теренот овозможуваат лесно поврзување со георафските целини во окружувањето, а особено со прекуграничните региони.

Регионот се граничи со Србија на север и Бугарија на исток, а комуникацијата се остварува преку два патни гранични премини (Табановце во Куманово и Прохор Пчински во Старо Нагоричане кон Србија; и Деве Баир, Крива Паланка кон Бугарија).

Добрите патни врски (автопат, регионални патишта, железницата) условиле развој на градовите Куманово и Крива Паланка и развиена мрежа од 193 рурални населби. Меѓутоа, отсуството на ефективни мерки довело до депопулација на руралните средини и раселување на населението од селата од подрачјата на Козјачијата, Кратовско и Осоговијата и нивна концентрација во индустриските центри (Скопје и Куманово).

Административно-територијална организација и развој на населбите

Североисточниот плански регион има вкупно 195 населени места, и тоа 3 градски населби и 192 села. Подрачјето на Североисточниот плански регион административно припаѓа на 6 општини со следните карактеристики:

Табела бр. 7 Општините во Североисточниот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население	жит/км ²	Населени места
1	Кратово	375.42	9057	24,12	31
2	Крива паланка	480.80	19676	40,92	34
3	Куманово	509.48	109547	215,02	50
4	Липково*	271.34	30367	111,92	23

	Општина	Површина км ²	Население	жит/км ²	Населени места
5	Ранковце*	240.74	3622	15,05	18
6	Старо Нагоричане*	432.53	3817	8,82	39
	Вкупно	2310.32	176086	76,22	195

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Североисточниот плански регион спаѓа во најмалите по површина региони, со само 9,08 % од вкупната територија на Државата, на кој живеат 176.086 жители, односно 8,48% од вкупната популација во државата. Регионот бележи стапка на промена на популацијата од 0,6%. Со просечна густината на населеност од 76,22 жители/км², е блиску до просекот на земјата (81,64 жители/км²). Внатререгионалните разлики во размешеноста на населението се мошне големи. Имено, во двете пренаселени општини - Липково и Куманово е сконцентрирано 79,5% од вкупното население во регионот, додека другите општини припаѓаат на зоната на слаба населеност. И во однос на порастот на популацијата, се забележуваат нагласени контрасти – додека со изразит пораст се карактеризираат општина Куманово и општина Липково, останатите општини се подложни на демографско празнење. Најголемо намалување на популацијата е евидентирано во општина Старо Нагоричане (-12,7%).

Природни ресурси

Природните ресурси на Североисточниот плански регион претставуваат минералните ресурси, шумите, земјоделското земјиште и водите.

Педоклиматските услови и геолошката основа на теренот овозможиле создавање на разновидни почвени типови и поттипови. Поквалитетни почви се распространети по рамнинските делови на котлините Жеглигово и Славиче, каде е развиено интензивното земјоделско производство.

Земјоделското земјиште зафаќа површина од 143 537 ха (11,35% од вкупната земјоделска површина во државата), од кои 65.395 ха (44,93%) се пасишта. Обработливите површини заземаат 78.134 ха. Во структурата на обработливите површини ораниците и бавчите учествуваат со 82,12%⁶⁰, меѓутоа голем дел од нив претставуваат социјален угар.

Шумскиот ресурс е главно претставен со листопадни шуми разместени по падините на Осоговските Планини, Герман и Скопска Црна Гора. Вкупната површина под шуми (просек 2010-2018) изнесува 72.763 ха или 31,5% од површините во регионот⁶¹. Дрвната маса изнесува 5,5 милиони м³ и учествува со 6% во вкупната дрвна маса на Република Северна Македонија, додека сечивиот етат учествува од 80.000.000 м³ годишно и учествува со само 5,7% во вкупната количина на сечива дрвна маса во земјата⁶².

Минералните ресурси во регионот се застапени со појава на неметалните и метални орудувања. Главно економско значење имаат олово-цинканите руди кои се појавуваат на Осогово во локалитетите: Руен, Бачила, Средно Брдо, Бачилски Поток, Луке, Рударска Населба, Садишка Река и др. Рудникот "Тораница" со годишен капацитет над 300.000⁶³ тони руда е најперспективниот ревер во планскиот регион. Од останатите метали перспективна е експлоатацијата на бакарни руди на локалитетот "Плавица" во

⁶⁰ Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

⁶¹ Државен завод за статистика – МАК СТАТ-база на податоци

⁶² „Просторен план на Република Македонија“, ЈП за просторни и урбанистички планови, 2004г.

⁶³ ibid

Кратовско. Од неметалните оруднувања со економска перспектива се бентонитските глини во Гиновце-Крива Паланка, опалската бреча во Бељаковце-Куманово и кварцитите "Силекс"-Кратово.

Главен воден ресурс претставува реката Пчиња со Крива Река како најголема лева притока на р. Вардар. Годишните расположливи количини на вода изнесуваат 146 милиони м³ вода кои може да се користат за наводнување и водоснабдување преку изградба на брана Вакуф со бруто запремина 166 милиони м³ вода. Во планскиот регион нема врела и големи извори над 100 лит/сек⁶⁴. Од посебно економско значење се термалните води кај с. Пројевци со издашност од 4 л/сек. и $T = 27-310^{\circ}\text{C}$ ⁶⁵.

Природно и културно - историско наследство

Природното и културно-историското наследство на Северисточниот плански регион, го сочинуваат: опсерваторијата Кокино, локалитетот Куклица, неколку вредни цркви и манастири (Лесновски, Осоговски, Старо Нагоричане и др.), старата градска архитектура на Кратово, како и неколку природни резервати и споменици на природата (Ваксинци, Мрамор, Карши Бавчи, Младо Нагоричане).

СКОПСКИ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Положба, граници и природно-географски карактеристики

Скопскиот плански регион исцело го опфаќа басенот на Скопската Котлина со вкупната површина од 1.812,76 км² или 7,13% од територијата на Северна Македонија. Регионот претставува една физичко-географска целина заградена од север со масивот на планината Скопска Црна Гора (1651 м.н.в.), од запад со планината Жедеи (1264 м.н.в.), од југ со високиот масив на Јакупица (2540 м.н.в.), а од исток со ниската Градешка планина (853 м.н.в.). Покрај јасната морфолошка издиференцираност на планскиот регион, релјефната конфигурација овозможува лесно сообраќајно поврзување со

регионите во окружувањето.

Регионот граничи со Република Косово, а комуникацијата се реализира преку граничниот премин Блаце.

Централната положба на Скопската Котлина на Балканскиот Полуостров и поврзаноста со природните трансбалкански коридори условиле формирање и развој на градот Скопје како културен, економски и политички центар уште во римскиот период.

Функцијата на главна крстосница во Републиката, Скопскиот плански регион ја реализира и преку магистралните и регионални патишта преку кои главниот град е поврзан со внатрешноста на земјата. Овие патни правци интензивно ја поврзуваат Скопската Котлина со Полог, Кумановско, Порече, Велешко и Овче Поле.

Административно-територијална организација и развој на населбите

⁶⁴ „Просторен план на Република Македонија“, ЈП за просторни и урбанистички планови, 2004г.

⁶⁵ *ibid*

Согласно Законот за територијална организација на единиците на локалната самоуправа (Сл.Весник бр.55/04), Скопскиот плански регион е организиран во 17 општини од кои 10 се дел од градот Скопје како посебна единица на локалната самоуправа.

Табела бр. 8 Општините во Скопскиот плански регион

	Општина	Површина км ²	Население 2019г	жит/км2	населени места
1	Арачиново*	31,31	14135	451,51	4
2	Зелениково*	176,96	4929	27,85	14
3	Илинден*	97,05	16966	174,81	12
4	Петровец*	201,96	9207	45,59	17
5	Студеничани*	276,15	22610	81,88	19
6	Чучер-Сандево*	235,72	10147	43,05	12
7	Гази Баба	111,83	76951	688,12	15
8	Горче Петров	66,83	42933	642,41	7
9	Карпош	35,98	60946	1693,71	2
10	Сарај	229,12	42248	184,39	23
11	Сопиште*	222,10	331002	946,14	13
12	Центар	7,53			1
13	Чаир	3,34			
14	Шуто Оризари	7,55			1
15	Аеродром	21,12			1
16	Бутел	54,54			4
17	Кисела Вода	33,68			2
	Вкупно	1812,76	632074	348,68	147

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
Агенција за катастар на недвижности, *општини со седиште во село

Според бројот на населението во 2019 година од 632.074 жители, Скопскиот плански регион е најголем, а според густината на населеност од 348,68 жит/км² е далеку над просекот во земјата 81,64 жит/км². Во 2019 година, во Скопскиот плански регион, на површина од само 7,13% од територијата на државата живее 30,44% од вкупното население во земјата. Во регионот егзистираат 146 села и градот Скопје, кој е пет пати поголем од вториот град по големина во државата, градот Битола. Концентрацијата на човечките ресурси, финансиските средства, институциите и градежно-техничките средства ја создаваат диспропорцијата во развојот помеѓу главниот град и останатиот дел од земјата. Скопскиот плански регион искажува највисока стапка на промена на популацијата од 4,9%. Околу 77% од вкупниот апсолутен пораст на населението во регионот се должи на општините во Градот Скопје, од кои Општина Сарај бележи највисока стапка на просечен годишен пораст на населението од 1,05%. Од руралните општини најголем пораст бележат општините Арачиново и Студеничани.

Природни ресурси

Земјоделското земјиште во Скопскиот регион зафаќа површина од 81.421 ха (6,44% од вкупната земјоделска површина во земјата), од кои 41.082 ха (50,45%) се пасишта. Во структурата на обработливите површини ораниците и бавчите учествуваат со 83,34%⁶⁶. Вкупната површина под шуми просек (2010-2018) изнесува 77.901⁶⁷ ха (7,87%

⁶⁶ Регионите во Република Северна Македонија, 2019г.; ДЗС

од вкупните шуми) што претставува 42,97% од вкупната територија на регионот. Дрвната маса изнесува 3.8 милиони м³ (4.7% од вкупната дрвна маса во земјата), а планираниот сечив етат на дрвна маса изнесува 58.000 м³ годишно (4.2% од вкупната количина на сечива дрвна маса во Северна Македонија)⁶⁸.

Скопскиот регион е сиромашен со метални минерални сировини. Од досега истражените рудни појава економско значење имаат лежиштата на хромни руди во ревиот на Радуша и с.Кучково, а од неметалните оруднувања значајни се кварцниот песок во околината на Долно Соње и во сливот на Маркова Река. Резервите на овие два локалитети се проценети на околу 600.000 тони. Интересни се појавите на травертин, кој се експлоатира кај с. Кучково, а неистражени појави има и кај с.Свиларе, Матка и Мојанци. Висококвалитетни варовници се експлоатираат во рудникот Бањани. Од неметалите во експлоатација се и цементните лапорци, со најголеми резерви кај Усје (проценети на околу 50.000.000 тони и годишно производство во 2000г. од 914.000 тони).

И енергетскиот потенцијал на регионот е скромн и го сочинува лежиштето Катланово, со регистрирани 18,6h10⁶ тони билансни резерви лигнит, од кои 12,7h10⁶ се експлоатациони резерви.

Хидроенергетскиот потенцијал на реката Треска се користи за производство на електрична енергија во ХЕЦ Матка (годишно производство од 20,320 MWh) и Света Петка (годишно производство од 66 GWh.)

Во Скопската котлина на површина од 272 км² е регистрирано геотермално поле со проценети резерви од 34h10⁶ TJ. Најголеми испусти од полето досега се регистрирани кај Катланово (13л/с) и Волково (20л/с)⁶⁹.

Од водите главен ресурс на регионот претставува реката Вардар со притоците Треска, Лепенец, Пчиња, Маркова и Кадина Река. Реката Треска и Кадина Река покрај хидроенергетскиот потенцијал, со своите амбиентални убавини нудат извонредни услови за рекреација и развој на туристичко угостителски содржини.

Од особено значење за водоснабдување на населението од Скопската Котлина, со извонредно чиста вода, претставува карстното врело "Рашче", кое има константна издашност од 3 - 7 м³/сек. За Скопската Котлина е значајно богатството на подземни води кои се јавуваат на целото подрачје од полето на длабочини од 3 до 8 метри, а во југоисточниот дел од Скопско Поле се јавуваат и артерски води на длабочина од 40 метри⁷⁰.

Природно и културно-историско наследство

Од природното и културно-историското наследство во Скопскиот плански регион, по својот туристички потенцијал посебно се издвојуваат археолошкиот локалитет Скупи, тврдината Кале, аквадуктот, старата градска чаршија во градот Скопје, бројни цркви и манастири, како и неколку природни резервати и споменици на природата, од кои најголем туристички потенцијал имаат Матка, езерото Треска и Парк Шума Водно.

⁶⁷ Државен завод за статистика – МАК СТАТ-база на податоци

⁶⁸ „Просторен план на Скопски регион-нацрт, Агенција за планирање на просторот, 2010г.

⁶⁹ *ibid*

⁷⁰ „Просторен план на Скопски регион-нацрт, Агенција за планирање на просторот,

СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Бр. 08-1782/1
2 април 2021 година
Скопје

Претседател на Собранието
на Република Северна
Македонија,
м-р **Talat Xhaferi**, c.p.